

MS
SINDS 1832

MILITAIRE SPECTATOR

175 jaar

Michiel de Ruyter

Maritieme operaties

**Beëindiging
gewapende conflicten**

BOEKPRESENTATIE

Norbert Elias

The Genesis of the Naval Profession

Maandag 23 april 14.00-16.00 uur
Foyer Evenementencentrum Marinekazerne Kattenburg,
Amsterdam

Tegenwoordig worden marineofficieren aangesproken met de beleefdheidstitel 'mijnheer'. Maar het marineberoep stond niet altijd in hoog aanzien. In een aantal tot nu toe niet gepubliceerde papers beschreef socioloog Norbert Elias (1897-1990) welke ontwikkelingen er toe leidden dat edelen zich verwaardigden het handwerk van de zeiler uit te voeren en hoe het zee-officierschap een hoge status verwierf.

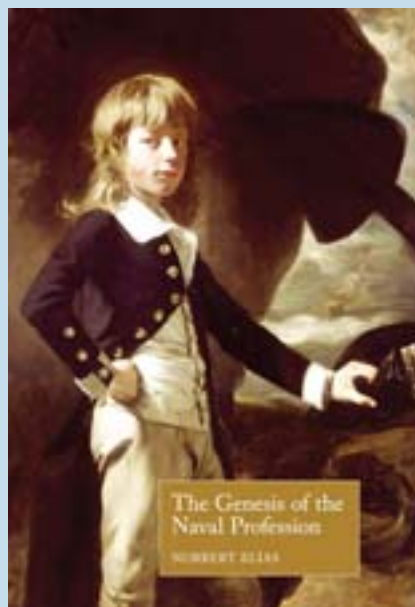
Onder redactie en met een voorwoord van René Moelker en Stephen Mennell zijn deze publicaties gebundeld in de uitgave *The Genesis of the Naval Profession*. René Moelker is universitair hoofddocent militair-sociale wetenschappen aan de Nederlandse Defensie Academie. Stephen Mennell is professor in de sociologie/ sociale wetenschappen aan het University College in Dublin.

Dr. Gijs Rommelse van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie en prof. dr. Bram de Swaan van de Universiteit van Amsterdam geven een korte introductie, waarna Commandant Zeestrijdkrachten Vice-Admiraal J.W. Kelder het eerste exemplaar in ontvangst zal nemen.

PROGRAMMA

- 13.30 Ontvangst
- 14.00 Introductie prof. dr. Stephen Mennell
- 14.05 Historisch referaat: dr. Gijs Rommelse (Nederlands Instituut voor Militaire Historie)
- 14.20 Sociologisch referaat: prof. dr. Abram de Swaan (Universiteit van Amsterdam)
- 14.35 Uitreiking eerste exemplaar aan Commandant Zeestrijdkrachten Vice-Admiraal J.W. Kelder
- 14.40 Borrel
- 16.00 Einde

Nadere informatie of aanmelden via mevrouw Maaïke Jordens-Meijnen, tel. 0223-657112 of m.jordens.meijnen@mindef.nl.

MEDEDELING

Ervaringen rond Task Force Uruzgan

Op 16 april 2007 organiseren de Atlantische Commissie en de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap een bijeenkomst met het thema 'Ervaringen rond de Task Force Uruzgan'.

De bijeenkomst begint om 20.00 uur in Nieuwspoor in Den Haag.

Brigadegeneraal Th. Vleugels, voormalig commandant van de Task Force Uruzgan, is één van de sprekers.

Nadere details en aanmelding via de website www.kvbk.nl.

DE VOORZITTER KVBK

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris en ledenadministratie
luitenant-kolonel KLu E.M. Wijers
Telefoon 0164 - 69 51 90

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof. em.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)
Telefoon 071 - 542 18 30
E-mail jmjbosch@xs4all.nl

kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel KLu S.M. Babusch bc
kapitein ter zee P. van den Berg
commodore KLu drs. G.M. Bergsma
drs. P. Donker
luitenant-kolonel MJD mr. drs.
P.A.L. Ducheine
drs. P.H. Kamphuis
luitenant-kolonel KMar drs.
J.A.J. Leijters
kolonel MPSD drs. F. Matser
brigade-generaal TS ir. R.G. Tieskens
luitenant-kolonel Marns drs.
A.J.E. Wagemaker MA
kapitein-luitenant ter zee
N.A. Woudstra

BUREAU-REDACTIE

mw. drs. A. Kool
drs. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
MPC 58A / Gebouw 203 / Kamer 026
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
Telefoon 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
Fax 070 - 316 51 99
E-mail redactiemilitairespectator@
mindef.nl

LIDMAATSCHAP

binnenland € 22,50
studenten € 15,00
buitenland € 27,50

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij Giethoorn Ten Brink
ISSN 0026-3869
NADRUK VERBODEN

Coverfoto:
Zandsculptuur van Michiel de Ruyter
(© Photographics, www.photographics.nl)

MILITAIRE SPECTATOR

142 Editoriaal:
Het nieuwe evenwicht?

144 W.H.C. van Straten:
Maritieme operaties
Markante ontwikkelingen op de middellange termijn

155 G.A. Rommelse:
Michiel de Ruyter in de Tweede Nederlands-Engelse
Oorlog (1665-1667)
Opperbevel en triomf

167 E.H. Kramer, T. op den Buijs, R. Richardson
Het belang van 'Human factors' & veiligheid voor
de defensieorganisatie (II)

176 J.C.E. van den Brandhof
Overeenkomsten ter beëindiging van gewapende conflicten
Ontwikkelingen sinds 1870

187 Meningingen van anderen

188 Boeken

192 L. Polman:
Bericht uit Afrika – Toegangspreizen

194 M.F.J. Houben:
Tegenwicht – Goed volgerschap

196 Samenvattingen / Summaries

HET NIEUWE EVENWICHT?

Op 22 februari nam minister Kamp afscheid van het ministerie van Defensie. Met het ondertekenen van het overdrachtsdocument kwam op die dag een officieel einde aan wat het 'tijdperk Kamp' zou kunnen worden genoemd. Hoewel elke minister en staatssecretaris van Defensie zijn bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van de krijgsmacht, heeft de wijze waarop Henk Kamp zijn ambt de afgelopen periode heeft vervuld binnen en buiten de defensieorganisatie veel lof ge oogst. Wat is precies de bijdrage van Kamp geweest? Hoewel het wellicht te vroeg is om de definitieve balans op te maken van de effecten van zijn sturende hand, kan op dit moment al wel een aantal observaties worden gedaan.

De afgelopen jaren zijn Defensie als departement en de krijgsmacht als instrument weer op de kaart gezet. Niet alleen op de politieke postzegel – de vierkante kilometer rond het Binnenhof – maar tot in de verre uithoeken van het land. De deelname aan *high-profile* operaties heeft de krijgsmacht meer gezicht gegeven en tegelijk bijgedragen aan een toegenomen draagvlak voor de krijgsmacht als organisatie én de militairen en burgermedewerkers die de klus klaren. Hoewel dit draagvlak zich wellicht nog niet uitbetaalt in rijen sollicitanten aan de poorten van de kazernes en bases, is de goodwill die Defensie ten deel valt opmerkelijk.

Niet alleen is er sprake van draagvlak en goodwill – iets wat met een doordachte public relations-strategie ook bereikt zou kunnen worden – maar Defensie levert sinds het voorjaar van 2006 in Zuid-Afghanistan ook een daadwerkelijke en significante bijdrage aan een grote, internationale operatie. Een operatie die tot de meest risicovolle operaties uit de recente geschiedenis van de Nederlandse krijgsmacht behoort. Het is om meerdere rede-

nen te vroeg om nu al het succes van de missie te vieren. Op dit moment past slechts de waarneming dat de Nederlandse krijgsmacht door haar inzet in Uruzgan een belangrijke en in brede kring gewaardeerde bijdrage levert aan de internationale veiligheid. Deze bijdrage is gebaseerd op een nieuwe professionaliteit die de afgelopen jaren binnen de krijgsmacht verder vorm heeft gekregen.

Om dit mogelijk te maken is de afgelopen jaren een groot aantal veranderingen in gang gezet. Veranderingen die zonder uitzondering diep ingrepen in de structuur en de werkwijze van de defensieorganisatie. Daarbij werd deels voortgeborduurd op de lijn die al voor het aantreden van Kamp was ingezet, maar er werden ook veel nieuwe maatregelen getroffen, op weg naar wat de minister aanduidde als 'het nieuwe evenwicht'.

Een aantal van deze maatregelen zal zonder twijfel de (militaire) geschiedenisboeken halen. De opheffing van de krijgsmachtdelen in 2005, de gelijktijdige instelling van de Commandant der Strijdkrachten, maar bijvoorbeeld ook de sluiting van marinevliegkamp Valkenburg, de kazerne in Seedorf en de vliegbasis Twente waren historische momenten. Verreweg de meeste maatregelen zullen deze status nooit bereiken, maar hadden en hebben nog steeds grote impact op de defensieorganisatie en haar medewerkers.

Henk Kamp is niet de man die deze ontwikkelingen claimt als zijn persoonlijke prestatie. Noch ontkent of ontloopt hij zijn verantwoordelijkheid voor de soms pijnlijke maatregelen. Hij benadrukte in zijn afscheidsspeech de belangrijke rol die zowel de Chef Defensiestaf als de Commandant der Strijdkrachten in persoon

heeft gespeeld bij de voorbereiding en de uitvoering van elk van deze ontwikkelingen. Ook memoreerde hij in die speech de talloze – vaak anonieme – medewerkers en adviseurs van de Bestuursstaf die hem voedden met de ingrediënten die hij nodig had om zijn werk te doen en roemde hij de mannen en vrouwen in het veld. Andersom was hij als minister geliefd bij diezelfde medewerkers van de Bestuursstaf én de mannen en vrouwen in het veld.

Als baas van de defensieorganisatie, maar ook als boegbeeld van die organisatie, sprak hij duidelijke taal en stond hij voor wat hij zei. Hij stond voor zijn mensen, was consciëntieus en integer, maar schuwde harde beslissingen niet. Dit droeg bij aan het beeld van een minister van en voor Defensie. Het is dan ook de verdienste van Kamp dat het vertrouwen van de militair in zijn of haar politieke leider(s) sterk is verbeterd.

Hoewel, zoals gezegd, het nu te vroeg is om definitief de balans op te maken past wellicht al wel een tussenbalans. Waar staat de krijgsmacht nu echt? De intenties van minister Kamp – die zouden kunnen worden samengevat als ‘kleiner maar beter’ – waren oprecht en hebben er toe geleid dat de afgelopen jaren onder zijn leiding een aantal belangrijke keuzes is gemaakt.

Keuzes die vaak niet alleen de organisatie als zodanig, maar vooral ook de mensen in die organisatie raakten. Keuzes die de expeditionaire inzetbaarheid sterk hebben verbeterd, maar die ook tot gevolg hebben dat de druk óp en ín de organisatie enorm is toegenomen. Keuzes die in een aantal gevallen snel rendement hebben opgeleverd, maar soms op papier veel meer beloofden dan in de praktijk is gebleken. Keuzes die op korte termijn

vruchten afwerpen, maar die op de lange termijn ongewisse effecten kennen. Kortom: grote en kleine maatregelen die een groot beroep hebben gedaan op de spankracht van de organisatie en de individuele medewerker.

Zo onverstandig als het is om alle successen op het conto van een minister te schrijven, zo onverstandig is het om diezelfde minister eventuele negatieve effecten van de getroffen maatregelen toe te schrijven. Natuurlijk heeft minister Kamp in persoon een belangrijke invloed gehad op de krijgsmacht zoals die er nu voorstaat, inclusief de scherpe randen die de gemaakte keuzes hebben gehad. Hij was niet alleen de man die vóór de schermen de belangen van de krijgsmacht verdedigde, maar ook de man die regelmatig achter de schermen voor het beslissende duwtje zorgde bij belangrijke veranderprocessen. De ingezette verandering is het resultaat van een gezamenlijke inspanning van de politieke, ambtelijke en militaire leiding.

Het is echter wel de vraag of er tot in de volle diepte van de organisatie al echt sprake is van een nieuw evenwicht. De krijgsmacht piept en kraakt aan alle kanten. Nu de afgelopen jaren de maximale rek is gevraagd van de krijgsmacht in al haar verschijningsvormen, dient het evenwicht binnen de eenheden zich te herstellen. Dat vraagt van de politieke en ambtelijke top opnieuw keuzes. Want het echte nieuwe evenwicht is pas bereikt als er een kleine, maar betere krijgsmacht staat die nu, morgen én overmorgen berekend is op haar taak.

Het bereiken van dát evenwicht vormt de volgende uitdaging voor de politieke, ambtelijke én militaire leiding.

Maritieme operaties

Markante ontwikkelingen op de middellange termijn

W.H.C. van Straten – kapitein-ter-zee bd*

Inleiding

De verzuiming dat voorspellen moeilijk is waar het de toekomst betreft kent iedereen. Maar het maken van een op waarnemingen gefundeerde prognose is daarentegen gewoon spannend. Is het nodig om nu al in een Nederlandse publicatie aandacht te schenken aan het toekomstig maritiem optreden? Je zou zeggen van niet. Immers: de *Leidraad Maritiem Optreden* (LMO) is als bijdrage aan de Nederlandse *joint* doctrines nog maar amper een jaar oud en onze zeestrijdkrachten hebben ook net een nieuwe structuur gekregen, die al inspeelt op gedachten over de toekomst.

De korte termijn is trouwens ook wel enigszins duidelijk: doorgaan met vredesoperaties zoals in 2005 en 2006, bijvoorbeeld met de participatie aan het maritieme deel van *Operation Enduring Freedom*.

De recente Nederlandse ervaringen in deze *Task Force 150* geven een heel goede indicatie van wat de Koninklijke Marine de komende jaren gaat doen.

* De auteur is docent maritieme operaties aan de Faculteit der Militaire Wetenschappen/NLDA in Breda. Dit artikel is geactualiseerd tot 15 februari 2007.

¹ Het laatste Amerikaanse *Quadrennial Defense Review* dateert van 6 februari 2006.

Toch is verder vooruitkijken wel belangrijk. Om op het maritieme topniveau mee te blijven doen is het absoluut nodig de juiste keuzes te maken: in vlootopbouw, in strategie en in operationele zin. Bovenal, de krijgsmachtdelen opereren niet meer los van elkaar, maar *joint*. Het vanaf zee ondersteunen van optreden op land is één van de belangrijkste zaken geworden voor de marine. Het is daarmee in het belang van alle krijgsmachtdelen om de toekomst van maritieme operaties te onderzoeken.

Het signaleren van ontwikkelingen in maritieme operaties vereist duidelijkheid over het gebruik van de zee in de strategie van de verschillende landen. Daarbij is uiteraard ook van belang wat regeringen of verantwoordelijke leiders in het openbaar zeggen. Dat geldt vooral voor democratieën: in deze landen is er doorgaans niet al te veel verschil in de bedoelingen van de regering en wat vervolgens parlementair besloten wordt. Maar het is wel relevant vervolgens te kijken waaraan landen het budget feitelijk besteden, want bedoelingen en bestedingen zijn niet per definitie gelijk. Anders gezegd: eerst luisteren en lezen, dan kijken naar de scheepsbouw. Het publieke debat bij de niet-democratische landen is doorgaans niet altijd zo expliciet aanwezig; dat maakt het beschou-

wen van de zaken waaraan zij hun budget besteden des te interessanter.

Dit artikel betoogt dat het kijken naar de bouw van marineschepen kan leiden tot conclusies aangaande het toekomstig maritiem optreden, zij het bescheiden en voorzichtig. In het eerste deel van dit artikel geef ik aan wat de trend is, gebaseerd op het openbaar debat, publieke documenten en de media. Daarna volgt een beschouwing van de marinebouw in de Verenigde Staten, in westerse landen en in enkele niet-westerse landen, gebaseerd op periodieken en internet.

Mijn eerste afsluitende opmerking betreft het operationele concept waar de Amerikaanse marine aan werkt en waaraan veel westerse landen zich aanpassen. Mijn tweede opmerking gaat over de reactie van niet-westerse landen, die heel goed begrijpen wat er op hen af komt en zich nu al beraden op hun reactie. Een derde opmerking geldt de vraag of de Nederlandse Defensie zich deze ontwikkelingen realiseert.

Wat zeggen de leiders?

Het publieke debat maakt het best duidelijk wat de politieke en militaire leiders zeggen. Er bestaat een overvloed aan memo's, *quadrennials*,¹

uss Sea Shadow. Experimenteel ontwerp ter reducering van radarreflectie
(Bron: <http://www.nawcwpns.navy.mil>)

verkiezingsbeloften en regeringsverklaringen, begrotingen, toelichtingen, interviews, columns en geschreven doctrines. Moderne media en internet bieden politici ruimschoots gelegenheid zich te profileren met hun opinies, hun keuzes, beslissingen en beleid. Hieronder volgen in het kort de posities die de Amerikaanse en westerse marines innemen.

De Amerikaanse marine

De vs neemt een bijzondere positie in als het gaat om ontwikkelingen in maritieme operaties. Dat is logisch, omdat de Amerikanen de enige supermogendheid zijn en de grootste marine ter wereld hebben. Daarom is het belangrijk aandacht aan de Ameri-

kaanse marine te besteden. Sinds de val van de Berlijnse Muur in 1989 kwam met de regelmaat van ongeveer eens per twee jaar een nieuw Amerikaans 'doctrine-achtig' pamflet uit.² Nu, na ongeveer zeventien jaar, lijken de visies zich uit te kristalliseren in de doctrine van 'Sea Power 21' met *sea basing*, *sea staging* en *sea strike*.³

Dit komt kort gezegd op het volgende neer. Sea basing betreft het op zee brengen van een krachtige joint strijdmacht, geheel gereed voor gebruik. De parameters zouden dan moeten zijn: landstrijdkrachten of mariniers ter grootte van een brigade, aangevuld met tanks, gepantserde voertuigen en artillerie, logistiek uitgerust voor een

maand zelfstandig optreden. Sea staging is het voorbereidende werk voor de inzet: gereed maken voor een operationele ontschepping zonder steun van de wal (mogelijk zelfs met tegenwerking vanaf de wal).

De inzet of sea strike van deze brigade volgt op het murw maken van de tegenstander met kruisraketten en vliegtuigen volgens het patroon van *Ship-To-Objective Maneuver* (STOM). STOM is een amfibische operatie naar *landing zones* aan de kust of door middel van luchtmobiel optreden achter de kust. Bij STOM draait het om snelheid en maximaal operationeel effect met een zo laag mogelijke inspanning om het land te betreden. Dus geen bloederige toestanden op het strand, zoals aangrijpend in beeld gebracht in de films *Saving Private Ryan* of *The Longest Day* over Normandië in 1944; er is direct resultaat gewenst.

Een dergelijk operationeel concept is eenvoudig uit te leggen, maar heeft consequenties. Zo mag het materieel niet als bulk gestouwd worden in de ruimen van een paar vrachtschepen, maar moet het gevechtsgereed zijn om direct in een amfibisch scenario operationeel te debarkeren. Ook moet het materieel steeds bereikbaar blijven voor onderhoud. Daarnaast dienen de soldaten langdurig gemotiveerd, fit en inzetgereed te blijven. Het gaat voor de soldaten om sport, krachttraining en uithoudingsvermogen. Het is per definitie geen vakantiereisje met een koopvaardijchip, dus het *shuffleboard on the Lido deck* zoals op een cruiseschip is ongeschikt.⁴ Dit betekent dat voor sea basing van zo'n brigade vijftien tot

² Zie bijvoorbeeld: <http://www.navy.mil/navydata/infoIndex.asp>. De recente Amerikaanse ontwikkeling van het denken over maritieme strategie en doctrine start met het document *From the Sea* in 1992.

³ *Sea Power 21* dateert van juli 2002 en is een uitgave van de *Chief of Naval Operations*. Zie ook <http://www.usni.org/Proceedings/Articles02/PROcno10.htm>.

⁴ http://www.bravaquartet.com/gallery/albums/userpics/10004/normal_shannon_the_shuffleboard_queen.JPG.

twintig grotere schepen nodig zijn als de Hr.Ms. Rotterdam of Johan de Witt. Daarbij komen ook helikopter-carriers en schepen voor aanvullend helikopter- en amfibisch transport.

Zo'n grote vloot is kwetsbaar: het is prijsschieten voor een onderzeeboot die ongezien naderbij is gekomen. Bovendien kan de vloot, als de schepen dicht genoeg bij elkaar varen, een doel zijn voor een ballistische raket (eventueel met nucleaire lading). Dus is het nodig er omheen een scherm van oorlogschepen te formeren, uiteraard gereed voor actie en voorzien van de nodige faciliteiten voor commandovoering. Voor dit scherm is weer aanvullende logistiek nodig: er bestaat dus enig sneeuwbaaleffect.

Voor de maritieme fijnproevers: sea basing verenigt een aantal elementen voor het genereren van militair vermogen in zich, te weten slagkracht, mobiliteit, flexibiliteit, mensen en middelen voor het uitoefenen van *command and control*, transport, opslag, het verzamelen van inlichtingen, logistiek, en *force protection*. Maar het is een simplificatie om de combinatie van deze elementen te beschouwen als een eenvoudige optelling. Het gaat om de meerwaarde door synergie. Het is vanuit het gezichtspunt van strategie en professioneel maritiem expeditionair optreden absoluut fantastisch: een combinatie van hoge gereedheid, vergevorderde voorbereidingen, korte fysieke aanvoerlijnen en effectieve inzet. Hoewel deze grote taakgroep opvallend aanwezig zal zijn, zou de uiteindelijke inzet door goede timing en keuze van doelen wel degelijk een verrassingseffect kunnen oogsten.

Westerse marines

NAVO-landen en een aantal andere westerse landen,⁵ zoals bijvoorbeeld

⁵ De term 'westers' geldt hier als containerbegrip om de verzameling landen aan te geven die een openbaar bestuur, parlementaire democratie en vrije media hebben. Men sprak vroeger ook wel van 'eerste wereld' of van landen met een christelijke cultuur.

Australië, hebben expliciet de politiek-strategische keuze gemaakt deel uit te maken van de groep van landen die traditioneel met 'het Westen' wordt aangeduid. Landen zijn immers niet toevallig lid van NAVO of EU, daar hebben ze voor gekozen. Teksten die dat aantonen zijn te vinden in regeringsverklaringen, begrotingen en regeringsmemoranda. De grondvesten van die politieke keuze zijn nog steeds geldig en solide: collectieve verdediging, het bewaren van de vrede en het vreedzaam beslechten van geschillen, het handhaven en herstellen van de internationale rechtsorde. Daar hoort ook het openhouden van zeeverbindingen voor de economie bij. Deze zaken staan niet of nauwelijks ter discussie.

Ook voor Nederland is dat zo. Steeds weer wordt het belang van de transatlantische band benadrukt. Het doet

er overigens niet toe dat de relaties met de regering-Bush momenteel een stuk minder vriendschappelijk zijn geworden; het klimaat verandert immers niet met een regenbui. De politiek-strategische verbondenheid betekent anderzijds niet dat landen zo maar automatisch deelnemen aan elk militair optreden; elk land heeft zo zijn toetsingskader.

De politiek-strategische keuze voor een band met de VS, NAVO of EU heeft uiteraard effect op de opbouw van de krijgsmacht. In allianties is immers de kern van het genereren van militair vermogen het zoeken naar aansluiting op elkaar en aanvullen van het ontbrekende, uiteraard binnen het kader van nationale vereisten. Het is voor de westerse marines trouwens een hele toer om met hun relatief kleine budget mee te surfen op de voorkant van de golf van innovatie en vernieuwing. De

Amerikaanse marine bouwt al decenia verschillende typen experimentele schepen; vernieuwing en innovatie zijn daar constanten. Maar voor veel officieren is het duidelijk waar het bij materieelkeuze toch op neerkomt: participatie in het (NAVO-)bondgenootschap betekent dat aansluiting bij de *coalition of the willing* altijd zal gebeuren aan de zijde van de Amerikaanse marine en/of de Britse *Royal Navy*. Dit houdt in dat de westerse marines ook meegaan met materieel-modificaties en operationele concepten. Dat kan niet anders, want landen die niet 'ingeplogd' zitten in het netwerk van de operatie, varen mee voor spek en bonen, doof en blind. Deze redenering over compatibiliteit en aansluitingsvermogen is steeds weer zichtbaar in materieel en operatie. Reeds ten tijde van de Koude Oorlog gold dat een oorlogsschip dat niet op de datalink zat, als een te beschermen

koopvaarder meevoer; het vlootverband had er dan alleen maar last van.

De subconclusie is dat de Amerikaanse marine het professionele voorbeeld voor de marines van de westerse landen blijft, een rolmodel.

Marinebouw geeft inzicht in strategie

Put your money where your mouth is. Dit bekende Amerikaans gezegde, dat oproept woorden in daden om te zetten, zal ons motiveren te kijken naar het feitelijk handelen van de relevante naties. In de volgende paragrafen wordt eerst betoogd dat het kijken naar de marinebouw bruikbaar is bij het bepalen van maritieme aspiraties van een land. Daarna volgt een paragraaf om de bronnen te beschrijven.

Marineschepen zijn te duur om achteloos te bestellen. Oorlogschepen gaan als platform 25 tot 30 jaar mee. Dit maakt de invloed van het bouwprogramma des te belangrijker voor de richting op de toekomst. Daarbij is ook voorzien dat de geleide wapens ongeveer tien jaar meegaan; apparatuur in de frontlinie van sensor-wapen-en-commandosystemen haalt die leeftijd vaak niet eens. De software krijgt minstens elke twee jaar een update. Het totaal van het financieel volume dat hiermee gemoeid is, betekent in elk geval dat het bouwprogramma voor de marine een aanleggenheid is van de regering.

Hiermee is het volgende gezegd: het zichtbare programma voor de marinebouw is een afspiegeling van wat de regering nu van belang acht voor de toekomst van het land. Doordat de regering de hoofdfactor is, gaat het om het domein van de nationale strategie. Admiraals bouwen geen schepen, zij varen er op en vechten er mee. Wat de

Voorbeeld van een carrier battle group: uss Nimitz met carrier strike group 11 in 2005

(Foto: US Navy News)

scheepsbouw betreft zijn het altijd al de *Heeren Zeventien* geweest die de beslissingen namen. Kortom, kijken naar marinebouw op scheepswerven is kijken in een dossier van de minister-raad, zo simpel ligt dat.

Amerikaanse marine blijft rolmodel

Problematisch is wel dat de onderliggende argumentatie niet altijd even duidelijk zichtbaar is. De beslissing om een schip, of een klasse van een paar schepen, aan te besteden is immers niet uitsluitend afhankelijk van de appreciatie van veiligheid, dreiging of de wil expeditionair op te treden. Economische aspecten zoals werkgelegenheid en industriepolitiek spelen zeker ook een rol. Overigens: verwar nieuwbouw voor vervanging van verouderde eenheden niet met een nieuwe of innovatieve trend. Vervangingsinvesteringen zijn immers niet automatisch te kwalificeren als een expliciete uiting van een verandering van een strategische of maritieme koers, maar eerder als een bevestiging van bestaand beleid.

Veelheid, soort en nut van bronnen

Er is veel informatie in het publieke domein.⁶ In de eerste plaats is er de vakliteratuur. De verlangde gegevens zijn te recent voor boeken. Dit noopt tot kijken naar tijdschriften en internet. De dagelijkse nieuwsbrief van *Defense Industry Daily* en de verschillende publicaties van *Jane's* spannen de kroon; ze zijn zeer volledig en up-to-date. In de tweede plaats zijn er de economiepagina's van de kranten, de vakliteratuur in de scheepsbouw, advertenties en publicaties van de werf. Regeringen en

⁶ De bronnen voor dit artikel zijn: de internet nieuwsbrief *Defense Industry Daily*, maandblad *Jane's Navy International*, naslagwerk *Jane's Fighting Ships 2005-2006*, internet, www.globalsecurity.org, de economiepagina van nieuwswebsites en kranten. Er is geen inlichtingenbron of Defensie-materiaal gebruikt.

werven hebben geen enkele behoefte iets geheim te houden: tewaterlatingen en kielleggingen komen met een persbericht trots in de media. Dat is logisch, want het succes voor volk, vaderland, werkgelegenheid en technologie heeft vele vaders die openlijk lof opeisen.

Geheim houden is trouwens onbegonnen werk. Alle scheepshellingen zijn op *Google Earth* te zien; een journalist kan dan toch gewoon vragen wat daar gebouwd wordt? Bovendien zijn er zoveel toeleveranciers en mensen bij betrokken dat alleen in een totalitair regime geheimhouding mogelijk is. Trouwens, geheimhouding is alleen nodig bij parameters die voor het gevecht relevant zijn.

Er is wel een probleem bij de nauwkeurigheid van de informatie. Auteurs schrijven berichten van elkaar over en daarmee ook de fouten. Zo is inderdaad het nieuwe *Joint Support Ship* (JSS) voor Nieuw-Zeeland in Nederland gebouwd. Niet in Vlissingen bij de Koninklijke Schelde Groep (onderdeel van Damen Shipyards Group), maar op de werf de Merwede. Maar hoe dan ook, hoofdzaak is dat Nieuw-Zeeland zo'n schip heeft laten bouwen. Een ander nadeel van de veelheid aan bronnen en napraterij is dat je voor de feitelijke gegevens, dus 'land X bouwt nu Y fregatten of Z onderzeeboten', zelden nog een eerste officiële zegsman herkent.

Op zoek naar trends moet je de ontwikkelingen goed bijhouden, want programma's van beoogde seriebouw willen nog wel eens wijzigen. Zo is de Amerikaanse marine in de jaren negentig de ontwikkeling gestart voor 32 *high-tech destroyers*, bedoeld voor

operaties in ondiep water. Deze klasse van schepen werd toen het DD-21 programma genoemd, later het DDX-programma en is eind 2006 hernoemd tot DDG-1000 of Zumwalt-klasse.

Door de hoge kosten gaat het in de begroting voor 2007 nog maar over twee eenheden, met op termijn een mogelijke uitbreiding naar acht. Het is dan ook een bijzonder programma van uiterst dure schepen van zeer hoge kwaliteit. In de Amerikaanse marine gaat nu ook de vraag van kwaliteit versus kwantiteit op: *'It's the ship that's threatening to shrink the fleet'*.⁷

Alle scheepshellingen
zijn op Google Earth te zien

Is het zoeken naar deze informatie en data uniek? Allerm minst; men kan aannemen dat inlichtingendiensten de feitelijke informatie ook verzamelen. Het is algemeen bekend dat tijdens de Koude Oorlog meer dan driekwart van de *intelligence* uit open bronnen afkomstig was; dat zal nu niet veel anders zijn. Echter, die analyses zijn niet beschikbaar.

Scheepsbouw vs en westerse marines

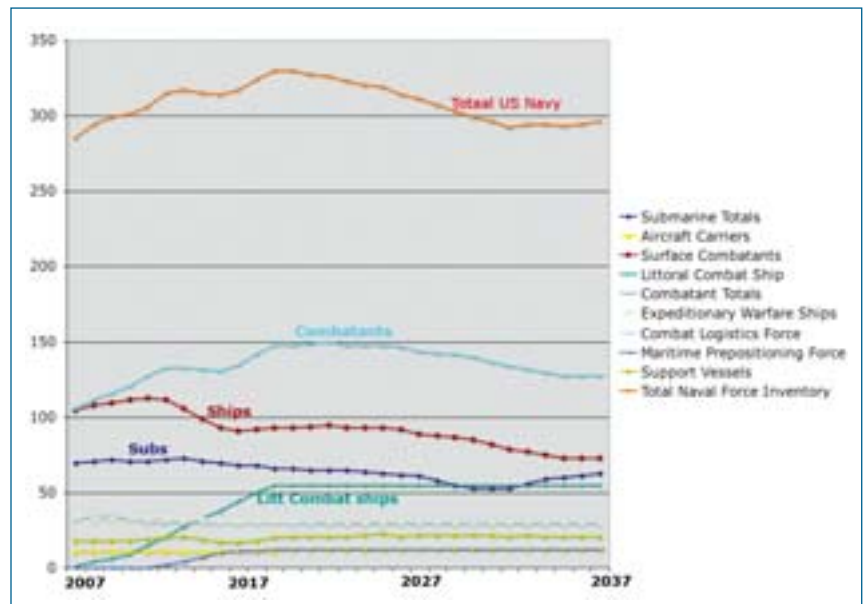
Voordat militairen een maritieme operatie uit zullen voeren, beschouwen zij uitvoerig de sterkte en de grootte van de vlootcompositie van de tegenstander. Maar in bovenstaande is betoogd dat voor een prognose van de toekomst het kijken naar scheepsbouw belangrijker is. Deze paragraaf is bedoeld om relevante gegevens te presenteren. Dat is immers nodig om conclusies te kunnen trekken. Eerst volgen de activiteiten van de Amerikaanse marine, dan die van de westerse marines.

De Amerikaanse marine

De Amerikaanse marine publiceerde in februari 2006 een *Quadrennial Defense Review*. Gebaseerd hierop volgde vanuit het Pentagon een prognose voor de scheepsbouw voor de komende dertig jaar (zie grafiek).⁸

In de eerste plaats blijft het aantal carriers stabiel, waarmee het concept van de *carrier battle group* dus voorlopig wel blijft bestaan.

In de tweede plaats zijn er duidelijke stijgende lijnen in *littoral combat*

Grafiek verwachte vlootsterkte van de Amerikaanse marine

(Bron: gegevens Amerikaanse ministerie van Defensie, februari 2006)

⁷ *US Naval Institute Proceedings*, september 2006, p. 25. De DDX wordt een schip ter grootte van 14.500 ton. Dat is het formaat van een flinke kruiser.

⁸ Op 8 februari 2006 is het plan voor een *313-ship US Navy Fleet Plan* naar het Congres gezonden. Het document *Resource Implications of the Navy's 313-Ship Plan* van het *Congressional Budget Office* dateert van 16 december 2005.

ships (LCS) en *repositioning ships*. Dit betekent dat het de Amerikaanse marine ernst is met het concept van sea basing, sea staging en sea strike. Het eerste LCS, de USS Freedom, is op 23 september 2006 te water gelaten. In augustus 2006 is het eerste *dry cargo ship* als repositioning ship van de nieuwe generatie aanbesteed.

In de derde plaats neemt het aantal onderzeeboten iets af, zij het niet dramatisch. Het is opvallend dat vier nucleair voortgestuwde onderzeeboten met ballistische raketten, (de USS Ohio, Michigan, Florida en Georgia) worden omgebouwd tot wapendrager van *guided missiles*, in dit geval kruisraketten. De 24 intercontinentale ballistische raketten van deze vier boten worden ingeruild tegen 154 kruisraketten per onderzeeboot. De eerste drie zijn al operationeel in hun nieuwe rol, de USS Georgia volgt in april 2007. De Amerikaanse marine bereikt hiermee dat de slagkracht op land vanuit zee veel groter wordt. De marine houdt overigens wel de nucleaire *second strike capability*⁹ op peil, want vijf andere nucleaire onderzeeboten krijgen de modernere Trident-II ballistische raketten.

In de vierde plaats is er een rimpel te zien in het aantal *surface combatants*. Hoewel het aantal zich stabiliseert, zullen kwaliteit, innovatieve techno-

logie en gevechtskracht toenemen. Naast het DXX-programma zijn er vernieuwingen en experimenten te over. Het gaat om experimenten met *stealth* zoals de Sea Shadow, verschillende scheepstypes voor gebruik in kustwateren, concepten van arsenaalschepen, een experimentele onbemande mijnenveger en een experimentele kruiser. Daarnaast wordt er gedacht over specifieke systemen zoals een *Advanced SEAL-delivery System*. De grafiek met het Amerikaanse bouwprogramma laat alleen cijfers zien. Maar graag vestigt de Amerikaanse marine de aandacht op de USS San Antonio, LPD-17: de voorloper van een nieuwe klasse van negen grote schepen voor amfibische oorlogvoering.¹⁰

Onderzeebootbestrijding krijgt bij de Amerikaanse marine grote aandacht. Na tientallen jaren succesvolle operaties met steeds weer verbeterde versies van de maritieme patrouillevliegtuigen P-3 Orion, is vanaf 2013 de introductie te verwachten van de P-8 Poseidon. Daarnaast is vanaf 2002 tot 2007 aan boord van alle onderzeeboten nieuwe *signal-processing* geïnstalleerd voor sterk verbeterde prestaties in onderzeebootbestrijding en operaties in kustwateren.¹¹

Markant is ook de drijvende radar die gemaakt is om intercontinentale raketten te ontdekken. Deze radar zou bedoeld zijn voor de ABM-radarketen ergens bij Alaska.

Bedenk wel, een groep van schepen, zeker een sea base, is wel degelijk een doelwit dat een ballistische raket met een nucleaire lading

De radar SBX-ABM vaart in open zee op eigen kracht

(Bron: <http://images.google.com>)

waard zou zijn. Als er dan zo'n aanval komt, dan is zo'n in de buurt geplaatste radar een geweldige bijdrage in de verdediging. Hoewel de Amerikaanse marine aangeeft dat deze SBX-ABM naar Alaska zou gaan, is een andere inzet niet uit te sluiten. De marine laat daarmee duidelijk zien dat niet alleen mentaal en in plannen de transitie naar de 21ste eeuw gemaakt is, maar dat ook de vloot wordt aangepast voor de nieuwe inzet: de sea strike, een krachtige expeditionaire operatie van grote omvang, ver van huis.

Nederland doet trouwens goed mee in de operationele verdediging van de

Artist's impression van de DXX of Zumwalt-klasse

(Bron: <http://www.raytheon.com>)

⁹ De *second strike capability* is bedoeld om een aantal intercontinentale ballistische raketten met nucleaire lading, gereed voor gebruik, ergens onder water achter de hand te houden voor het geval het vaderland aangevallen wordt met een allesverwoestende nucleaire aanval met een grote hoeveelheid aan raketten en kernkoppen, de *first strike*. Slechts grote kernmachten werden in de Koude Oorlog in staat geacht tot het uitvoeren van een *first strike*. De aanwezigheid van de onvindbare *second strike capability* van de tegenpartij zorgde echter voor een patstelling.

¹⁰ Een *Landing Platform Dock* (LPD) is een amfibisch schip van waaruit kleinere landingsvaartuigen kunnen vertrekken. Nederland heeft twee LPD's, Hr.Ms. Rotterdam en Johan de Witt.

¹¹ <http://www.globalsecurity.org/military/systems/ship/systems/an-bqq-10.htm>.

sea base in een dergelijk scenario. Op 7 december 2006 voerde Hr.Ms. Tromp, een luchtverdedigings- en commandofregat (LCF) van de Zeven Provinciën-klasse, bij Hawaï testen uit met de Amerikaanse marine. Tijdens deze test bleek de radar van de Tromp in staat het signaal op te pikken van een ballistische raket, die de Amerikanen op vierhonderd kilometer afstand afvuurden. De radar kon het projectiel tot buiten de dampkring op 120 kilometer hoogte volgen en zijn baan volledig berekenen. Deze test vond plaats in het kader van *theater ballistic missile defense*.¹²

Westerse marines

Het valt op dat overeenkomstige klassen van schepen in westerse landen qua uiterlijk nogal op elkaar lijken. Dat is ook niet zo verwonderlijk, omdat zij alle ontworpen zijn op grond van samenwerkingsprogramma's tussen de NAVO-landen in de jaren negentig (het NFR-90 programma, *NATO Frigate of the Nineties*). Het Nederlandse luchtverdedigings- en commandofregat was een van de eerste types van de nieuwe generatie oppervlakteschepen van die omvang. De Franse FREMM (*Frégate Européenne Multi-mission*, achttien gepland, zes in aanbouw), de Frans-Italiaanse Horizon-klasse, de Duitse F125, de Britse *Type-45* en de Spaanse F100 Bazan-klasse lijken daar varianten van te zijn. Er zijn veel uiterlijke overeenkomsten. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk werkten tot eind 2006 vriendschappelijk samen aan een nieuw vliegkampschip, de *Royal Navy future aircraft carrier* (het Britse CVF-programma) en de *Porte Avions-2* (Frankrijk); dat nu tussen deze twee landen onenigheid groeit over dit project doet aan het streven die carriers te bouwen niets af.

Maar er is meer aan de hand. Dit uiterlijk, de zichtbare bewapening en de vormgeving volgen op de gewenste functionaliteiten van dergelijke scheepstypen. Ook al zijn de capaciteiten van linksystemen en *command and control*-faciliteiten¹³ onzichtbaar van buitenaf, uit de voort-

Drijvende kade voor gebruik bij debarkatie vanuit zee

(Bron: <http://www.msc.navy.mil>)

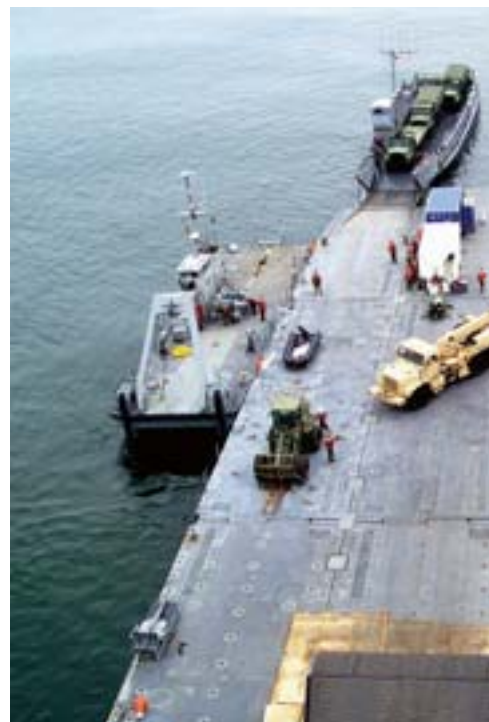
gang van techniek en de omschrijvingen van de technologie op de websites van de marines en de werven is af te leiden dat de westerse landen er enorm op gebrand zijn hun marines compatibel te houden met die van de andere landen in het bondgenootschap en vooral met de Amerikaanse marine. De westerse marines volgen dus het voorbeeld van de *us Navy*. Dit streven bestaat trouwens al decennia lang; dit is kennelijk een constante factor of een blijvend belang zoals boven omschreven.

Nederland doet goed mee in verdediging sea base

Wat onderzeeboten betreft zijn er ook in Europa interessante ontwikkelingen. De Duitse *Typ-212/214* brak in de zomer van 2006 een duur-afstandsrecord met luchtonafhankelijke voortstuwing. Deze boot is vooral geschikt voor kustwateren, niet al te ver van de thuisbasis. De verkoop loopt goed. De Franse *Scorpène* is ook innovatief en lijkt goed in de markt te staan. Bij de Britse en Franse marine bestaan tevens gevorderde plannen om de nucleaire onderzeeboten te vervangen.

Subconclusie

Westerse landen zorgen er voor dat hun vloten technologisch compatibel blijven met de Amerikaanse marine. Dit betekent dat westerse landen de ambitie hebben om gezamenlijk mee te blijven doen met expeditieaire operaties, aanhakend bij het Amerikaanse concept van sea basing.

Niet-westerse marines

Het eerste wat opvalt bij niet-westerse marines is het gebrek aan openheid. Inzicht in de strategie of de bedoelingen van een regering zijn lastig

---

¹² *Theater Ballistic Missile Defense* (TBMD) behelst de verdediging tegen een aanval met ballistische raketten, al dan niet met een nucleaire lading. Deze verdediging is ontworpen tegen een dreiging door kleine kernmachten, schurkenstaten of krijgsheren. Daarbij wordt er van uit gegaan dat de verdediging in staat moet zijn een gelimiteerd aantal raketten te onderscheppen en te elimineren. Dit ter onderscheid van een *first strike* waarmee in de Koude Oorlog rekening werd gehouden en waartegen geen verdediging mogelijk is. De in Nederland inmiddels behaalde voortgang in TBMD is het ontdekken, het volgen en het berekenen van de baan van een raket. De volgende stap is het uitschakelen van de raket. Dat wordt de rol van de SM-3 raket, waarmee de Amerikaanse marine inmiddels testen uitvoert en waarvan Nederland een beperkt aantal wil aanschaffen.

¹³ De *Network Enabled Capabilities* (NEC) blijven hier onbesproken. Maar de revolutionaire ontwikkeling die deze technologie meebrengt, maakt het mogelijk dat alle joint operationele eenheden in het strijdtonel met elkaar in verbinding staan, zodat wapeninzet aanzienlijk effectiever plaats kan vinden. Een belangrijke voorwaarde is wel dat alle eenheden de technologie inbouwen en in kunnen pluggen in de juiste netwerken.

af te leiden uit bronnen die in westerse landen normaal te vinden zijn. Over maritiem optreden wordt er trouwens bijna nooit iets gezegd. Hoe politieke en militaire leiders in deze landen strategisch of maritiem denken blijft verborgen. Er heerst op dit gebied stilte, al dan niet ingegeven door het besef dat de vrienden van vandaag de vijanden van morgen kunnen zijn. De niet-westerse landen zien zich voor enkele problemen gesteld. In de eerste plaats hebben deze landen doorgaans een veel lager defensiebudget en kunnen zij absoluut niet begin-

nen aan de opbouw van een complete marine van kwalitatief hetzelfde hoge westerse niveau.

In de tweede plaats bekijken zij de ontwikkeling van sea basing waarschijnlijk met argusogen. Immers, stel je het resultaat van sea basing eens voor: een vloot van pakweg veertig tot vijftig schepen die achter de horizon volledig inzetgereed aanwezig is. Als een kuststaat niet behoort tot de economisch belangrijke partners of enige coalitie met westerse landen, zou deze direct inzetbare potentiële militaire kracht als bedreigend ervaren kunnen worden.

Dit raakt meteen aan het volgende knelpunt. Amerika wisselt bij niet-westerse landen nogal eens van partner. Recent kwam regelmatig de foto van 20 december 1983 op televisie, waarop Donald Rumsfeld de hand van Saddam Hoessein schudt.¹⁴ Momenteel heeft president Bush Pakistan nog nodig in de strijd tegen Al Qaida, maar niemand weet hoe lang nog. Tevens moet Washington wel op goede voet blijven met India. Immers, India wordt vaak genoemd als een van de landen met een opkomende economie van wereldbetekenis. India is dus een rijzende grootmacht voorzien van nucleaire wapens, met bijna een miljard inwoners. De invloed van India op het wereldtoneel neemt toe. Voor China geldt trouwens hetzelfde. Geen enkel land – en de vs doet dat al lang niet meer – kan het zich permitteren zo'n groot land te negeren.

Zo af en toe hoor je ook nog de bittere verzuchting dat 'guerrilla-achtige' terroristen ooit eens als bevrijders en patriotten zijn opgeleid door de CIA. Het is duidelijk dat de politieke banden van vandaag tussen de vs en niet-westerse landen niet dezelfde hechtheid hebben van een langdurige strategische alliantie als de NAVO; de vrienden van vandaag kunnen de vijanden van morgen zijn. Intussen komt de vloot van de sea basing zachtjes dichterbij.

Getrouw hun gewoonten zoeken niet-westerse landen het antwoord in

onverwachte speerpunten, creativiteit en asymmetrisch optreden: 'vind een David voor de Goliath'. Hieronder volgt een nadere beschouwing van enkele niet-westerse landen.

Iran

Iran heeft in april 2006 de oefening 'Heilige Profeet' gehouden en demonstratief een aantal verrichtingen laten zien.¹⁵ Reeds op 7 maart van dat jaar toonde de Iraanse marine haar nieuwste onderzeeboot, de Nahang-1 (Walvis). Het betreft hier een mini-onderzeeboot van honderd ton en een lengte van twintig meter, met vier bemanningsleden. De Iraanse admiraal Sajjad Kouchaki scheidde op dat de onderzeeër speciaal is aangepast voor de Perzische Golf en ideaal voor de Straat van Hormuz en ondiep water. De Nahang-1 zou torpedo's of geleide wapens kunnen hebben. In totaal komen er zes Nahangs. Maar er zijn ook speculaties dat het kan gaan om een speciale variant om kikkvorsmannen te transporteren naar hun doel.

Op 4 april 2006 liet de televisie een klein Iraans *wing-in-ground-effect* vliegtuig zien.¹⁶ De begeleidende tekst rept van een geleid wapen met grote trefkans. Tegelijkertijd werd ook een Fajr-3 *surface-to-surface* geleid wapen afgeschoten; de tv bracht een treffer in beeld. Iran liet ook de 'Hut'-torpedo zien. Volgens de video-beelden – die uiteraard een treffer toonden – zou het om een zeer snel varende torpedo gaan. Tijdens de 'Heilige Profeet' werden ook nog twee *air-to-surface missiles* getoond.

Deze oefening had een duidelijk demonstratief karakter, wat ongewoon is. Hoewel het nu militair gezien nog niet veel voorstelt, wil Iran het Westen kennelijk een boodschap meegeven: 'Laat het vooral duidelijk zijn: tegen de tijd dat die sea basing hier aankomt zijn wij er klaar voor'. De Iraanse David zal gereed zijn om Goliath op gepaste wijze te onthalen.

India

India verhoogde vorig jaar het defensiebudget met 10 procent. De

¹⁴ Rumsfeld was op dat moment speciaal gezant voor het Midden-Oosten onder de regering-Reagan.

¹⁵ Onder meer in: http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/HD21Ak03.html.

¹⁶ Een *wing-in-ground* vliegtuig blijft zeer laag over het water scheren, waarbij het zijn liftkracht om te blijven vliegen mede haalt uit het grondeffect. Er kan naar verhouding veel lading meegenomen worden. Het militair gebruik op zee is vooral nuttig doordat een *wing-in-ground* vliegtuig later of misschien zelfs helemaal niet door de radar wordt opgemerkt. In dit geval gaat het om een trimaran, het heeft een turboprop, één bemanningslid en een snelheid van honderd knopen.

vloot wordt in rap tempo gemoderiseerd. In februari 2006 zijn drie Krivak-III varianten besteld bij Rusland (Talwar-klasse). India wil twee LPD's bouwen en de onderzeebootsvloot bijna verdubbelen van zestien naar dertig boten. India heeft al belangstelling getoond voor de Franse Mistral-klasse LPD; maar over bouwen of kopen is nog niets bekend. Inmiddels is alvast wel een oude LPD, de USS Trenton, gekocht om onmiddellijke amfibische capaciteit te hebben. In april vorig jaar heeft India twee Akula-klasse¹⁷ onderzeeboten geleased van Rusland. Het ambitieuze boodschappenlijstje is: twee Vikrant-klasse¹⁸ carriers, drie Kolkata-jagers, zeven stealth-fregatten en twee LPD's. India heeft gezegd raketten te willen gaan produceren en exporteren (het gaat om de *Trishul*, de *Akash*, de *Nag* en de *BrahMos*).

'David' is gerekruteerd,
hij oefent en bewapent zich

Verder is India begonnen met de bouw van vijf nucleair voortgestuwde onderzeeboten; het budget is vrijgemaakt en deze boten moeten binnen elf jaar varen. Deze onderzeeboten zijn een kwalitatieve sprong vooruit. Tevens is de kiel gelegd van de eerste van de zes conventionele Scorpène-klasse onderzeeboten; de laatste drie zullen worden voorzien van luchtafhankelijke voortstuwing. Daarnaast bestaan er plannen voor mijnenvegers, maar die zijn nog wat vaag. India heeft ook interesse getoond in de nieuwe Amerikaanse patrouillevliegtuigen van het type P-8 Poseidon. India toont vastberaden de wil om een regionale maritieme grootmacht te worden.

Pakistan

Pakistan heeft bij de Franse werf Armaris zes onderzeeboten besteld. Dit is het begin van de uitbreiding van de huidige vloot van vier onderzeeboten naar zeventien. Pakistan is ook gestart met een nationaal programma om nucleair voortgestuwde onderzeeboten

te bouwen. De vakpers twijfelt er overigens aan of Pakistan er in zal slagen een reactor te miniaturiseren, zodat die in een onderzeeboot past. Er is immers nog geen enkel land bereid gevonden Pakistan daarbij te helpen. Als dit programma succesvol verloopt, kan de eerste boot over ongeveer twintig jaar operationeel zijn. Ook wil Pakistan het aantal jagers en fregatten verdubbelen. Op korte termijn worden twee Spruance-klasse jagers aan de vloot toegevoegd. Pakistan had ook belangstelling getoond voor twee Karel Doorman-klasse fregatten, maar Nederland had deze laatste twee al verkocht aan Portugal. Ook Pakistan is dus serieus begonnen met een maritieme opbouw.

China

Al meer dan achttien jaar is de jaarlijkse stijging van de defensiebegroting boven de 10 procent. In 2006 is de jaarlijkse stijging zelfs 14,7 procent. Dit is het enige dat redelijk zeker is. De berichtgeving over scheepsbouw was tot voor kort onnauwkeurig. Maar president Hu Jintao heeft vorig jaar op een bijeenkomst van de communistische partij verschillende projecten en plannen aangekondigd. Op 21 december 2006 is het eerste van een serie van vijf LPD's te water gelaten. China zal in maart 2008 met een nieuw type fregat (type 054) proefvaarten gaan houden, om vervolgens van deze klasse dertig eenheden te bouwen. In 2020 moeten er vijf nieuwe nucleair voortgestuwde onderzeeboten operationeel zijn. Daarnaast wil China twintig conventionele onderzeeboten bouwen; deze Yuan-klasse lijkt sterk op de Russische Amur-klasse. Tot voor kort was de Chinese marine relatief erg klein, zodat deze explosieve uitbrei-

dingen gezien moet worden als een markante bijzonderheid.

Indonesië

Indonesië bouwt vijf LPD's met hulp van Zuid-Korea; twee daarvan zijn al klaar. Echter, Indonesië bouwt daarbij niet de nodige andere schepen om een expeditionaire operatie te gaan uitvoeren. Het zou dus kunnen dat deze schepen bedoeld zijn om de eigen troepen en hun middelen snel over de archipel te kunnen verplaatsen. Op 31 januari 2006 was er een klein bericht dat Indonesië twaalf onderzeeboten wilde kopen. Inmiddels heeft Indonesië met een aantal landen gesproken, waaronder Zuid-Korea en China. De Indonesische CDS heeft in november 2006 echter bekendgemaakt dat Indonesië bij Rusland twee Kilo-klasse onderzeeboten koopt plus vier Amur-klasse onderzeeboten.¹⁹ Het voornemen bestaat er tussen 2015 en 2024 nog zes bij te kopen. In Nederland zijn op 16 september 2006 twee korvetten voor Indonesië te water gelaten; ze liggen momenteel in afbouw in Vlissingen.

Enkele andere landen in Azië

Taiwan heeft net de laatste twee Kidd-destroyers inclusief Harpoons van de VS ontvangen. Taiwan beschikt daarmee over acht onderzeeboten met de Mk48 torpedo.

Thailand heeft een ambitieus programma van twee fregatten, twee LPD's, vier grote LPH's, vier OPV's en twee onderzeeboten. Er lopen ook programma's van UAV's, helikopters en vliegtuigen en surface-to-air missiles. Qatar, Oman, Irak, Bahrein zijn bezig met verwaarloosbare kleinigheden zoals korvetten, patrouillevaartuigen en OPV's.²⁰ Over Noord-Korea

---

17 De Akula-klasse is de exportvariant van de Lada-klasse Russische onderzeeboten. Deze Lada-klasse is de opvolger van de conventioneel voortgestuwde Kilo-klasse. Zie ook <http://warfare.ru/?catid=307&linkid=1757>.

18 Het gaat hier om de aanschaf van twee Gorshkov-klasse carriers die Rusland afstoot (mogelijk later zelfs nog een derde carrier). De levering aan India is tot grote verlegenheid van de regering in New Delhi uitgesteld als gevolg van de vertraagde levering van staal uit India voor deze schepen.

19 De Indonesische president Yudhoyono tekende begin december een *Memory of Understanding* (MOU) met Rusland voor de levering van onderzeeboten ter waarde van een miljard dollar.

20 Onder een *Offshore Patrol Vessel* (OPV) verstaat men een klein fregat dat speciaal voor operaties in kustwateren is ontworpen. De OPV kan technisch ook gezien worden als een kleine uitvoering van een *Littoral Combat Ship*, zij het dat een OPV meer bedoeld is voor operaties nabij de eigen kust dan voor inzet in expeditionaire operaties.

is niets te melden. Dit hoeft niet te verbazen. De politieke verwickelingen over het stopzetten van het nucleaire programma zijn te recent om een vertaling te zien naar de scheepsbouw.

In oktober 2006 werd bekend dat Zuid-Korea na de eerste serie van drie *Typ-214* onderzeeboten er nog zes bij zal bouwen in Duitse licentie. De hele serie van negen boten moet in 2017 operationeel zijn, ter aanvulling van de huidige negen *Typ-209* boten. Een markante verdubbeling van de onderzeebootvloot.

De vraag dringt zich op of er een trend is waar te nemen bij de niet-westerse landen. De aanstaande aanvullingen voor de maritieme slagorde van de genoemde landen stellen nu nog allemaal niet zo angstaanjagend veel voor, maar dat de productie volop draait is zonder meer duidelijk.

Volledigheid is overigens niet te krijgen. De media en het publieke domein van internet zien immers niet alles. Zo zijn zeemijnen onopvallend gewoon ergens in een fabriek te produceren. Maar het is wel opvallend hoe opeens een aantal landen aan de Indische en de Stille Oceaan hun onderzeebootvloot vergroten. Het is gewoon te simpel om te wijzen op de tegenstellingen tussen India en Pakistan die militair tot een wapenwedloop kunnen leiden. Zou er een andere verklaring mogelijk zijn?

Stel, je woont in een land aan de kust waar die sea base over een paar jaar kan opdoemen. Dan is het zaak nu al na te denken over de defensie. In welke denkrichting is een oplossing mogelijk? Militairen in het Verre Oosten denken in eerste aanleg mogelijk aan de Chinese wijsgeer en strateeg Sun Tzu. Ik laat dat hier onbesproken.

²¹ Een *Joint Support Ship* is een bevoorradingschip dat in operationele omstandigheden in staat is alle soorten van bevoorrading te leveren aan gezamenlijke strijdkrachten. Het gaat om voeding, munitie, brandstof, reservedelen, transportcapaciteit, medische verzorging et cetera, zodanig dat deze steun verleend kan worden tijdens een operatie.

Een andere denkrichting is het kijken naar de strategie van de mogelijke tegenstander, de vs. De marinestrategie Alfred Mahan en ook Karl Rove (tot voor kort politiek strateeg van Bush), betoogden de vijand rechtstreeks en beslissend te treffen in de kern van zijn sterkte. Dus laat een zoektocht naar mogelijke achillespezen achterwege en raak de tegenstander hard in het hart, op zijn sterkste punt, dan valt de rest vanzelf uiteen. Volgens deze denkschool is de oplossing: val de carrier en de LPD's aan. Het aanvallen van het hart van een sea base lijkt alleen mogelijk met een onderzeeboot,

uss San Antonio, de eerste van een nieuwe generatie LPD's van de Amerikaanse marine (Foto: US Navy News)

ballistische raketten of een overmacht aan vliegtuigen.

Als deze gedachte opgang doet is het een mogelijke verklaring voor de aandacht voor rakettechnologie en het drastisch bijbouwen van al die onderzeeboten in de regio.

Subconclusie

Een aantal niet-westerse landen is druk bezig de marine in rap tempo te moderniseren en van slagkracht te voorzien. Daarbij is het duidelijk dat de focus ligt op bewapening die een reactie is op sea basing. Met name de aandacht voor vliegtuigen en onderzeeboten is opvallend.

Het belang voor Nederland

Hoe het ook zij, een ding is absoluut zeker: ook de Nederlandse eenheden komen op termijn, zowel in vredesmissies als in het concept van sea basing, die *self-appointed* 'Davids' tegen. Onze LPD's varen daar dan ook met KL-eenheden, KLU-helikopters en mariniers. Zijn wij dan klaar voor wat daar nu voor ons wordt bedacht en te zijner tijd op ons ligt te wachten?

Wat betreft de kwaliteit van de gevechtskracht van de schepen dwingt Nederland internationaal, zelfs bij de

Amerikaanse marine, respect af met het optreden van Hr.Ms. Tromp in TBMD. Als bijdrage aan de sea base heeft Nederland, net als een aantal andere westerse landen, gekozen voor een combinatie van het LPD en het Joint Support Ship.²¹ Het LPD is concreet geworden in de Hr.Ms. Rotterdam en Johan de Witt. Het JSS is in de laatste fasen van aanbesteding als de vervanger van de Zuiderkruis.

Toch is er ook een punt van zorg: onderzeebootbestrijding. Na de Koude Oorlog zijn de maritieme patrouille-vliegtuigen, de dertien P-3 Orions, afgestoten, terwijl de Walrus-klasse

Tewaterlating van de uss Freedom, het eerste Littoral Combat Ship (lcs), 2006

(Bron: <http://images.google.com>)

over de helft van de levensduur is en nieuwe onderzeeboten niet meer in het meerjarenplan staan.

Gelet op de onderzeebootbouw bij de niet-westerse marines is er een vraagteken te plaatsen of Nederland terecht de aandacht voor onderwateroorlogvoering heeft laten verslappen.

Conclusie

Voor het maken van een prognose voor toekomstig maritiem optreden is de scheepsbouw relevant. Kijken naar marinebouw is kijken naar een dossier van de regering. Samenvattend ontstaat het volgende beeld met drie conclusies.

Ten eerste: de Amerikaanse marine en de westerse marines ontwikkelen zich

alle in dezelfde richting. Het concept van sea basing geeft deze richting aan. Het kijken naar de schepen en de concepten laat ook duidelijk zien dat die marines in dezelfde fase van modernisering zitten. De uitkomst is dat ze er allemaal op mikken dat de focus van het maritiem optreden op relatief grote afstand ligt. Er komt veel slagkracht, transportcapaciteit, met groot voortzettingsvermogen voor operaties ver van huis en er komt onmiddellijk beschikbare logistiek.

Ten tweede: wat betreft de niet-westerse marines is in elk geval het signaal van Iran niet mis te verstaan: David is gerekruteerd, hij oefent en bewapent zich. Over een paar jaar is Iran gereed voor Goliath. Het hoeft niemand te verbazen als die gedachte ook in Pakistan, India en China in het

kabinet zou leven, hoewel deze landen nu aan deze kant van de vriendschapslijn met de vs staan.

Ten derde: hoewel de Nederlandse vloot aanzienlijk kleiner is geworden sinds de Koude Oorlog, is de aansluiting van onze oppervlakteschepen met de andere westerse landen zeer goed in orde.

Onderzeebootbestrijding heeft echter de aandacht niet meer en nieuwbouw van onderzeeboten ontbreekt. Of dat terecht is blijft de vraag. Defensie zou er goed aan doen bij de opbouw van de vloot en de force protection rekening te houden met getoonde en voorspelbare creatieve en asymmetrische antwoorden op sea basing die nu gezocht worden door de niet-westerse marines.

Michiel de Ruyter in de Tweede Nederlands-Engelse Oorlog (1665-1667)

Oppebevel en triomf

dr. G.A. Rommelse*

Inleiding

Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676) is zonder twijfel de belangrijkste en beroemdste admiraal die Nederland ooit heeft voortgebracht. Zijn prestaties en karakter werden al tijdens zijn leven geëerd en na zijn dood onderwerp van legendes. Zijn eerste biograaf Gerard Brandt heeft hier zeer aan bijgedragen.

Nu dit jaar zijn vierhonderdste geboortedag wordt herdacht, blijkt eens te meer hoezeer zijn daden tot de verbeelding zijn blijven spreken. Bovendien is het opvallend hoe De Ruyter zijn opmerkelijke carrière begon en verder wist op te bouwen.

In dit artikel behandel ik De Ruyters rol in de Tweede Nederlands-Engelse Oorlog (1665-1667). In deze oorlog openbaarde hij zich als de grootste Nederlandse zeeheld. De jaren voor

deze oorlog zullen kort ter sprake komen om de context van zijn oppebevelhebberschap en uiteindelijke triomf te verduidelijken.

Michiel de Ruyters wieg stond in het Zeeuwse Vlissingen en hij was zoon van een bierdrager die het zeemansbestaan had opgegeven. Geheel in overeenstemming met zijn eenvoudige afkomst werkte De Ruyter na zijn schooljaren een tijdje in de lijnbaan van de broers Lampsins.

Op zijn elfde vertrok Michiel naar zee als scheepsjongen en leerde hier de alledaagse praktijk van het zeemanschap. Na een korte onderbreking als kanonnier in het leger van prins Maurits zette De Ruyter in 1622 zijn loopbaan voort op de oorlogsvloot. Na verschillende tochten te hebben meegemaakt, ging hij over naar de handelsvloot, een niet ongebruikelijke overstap in die dagen.¹

Het bevel over een schip

In de jaren dertig van de zeventiende eeuw maakte hij carrière in de walvisvaart en klom op tot stuurman. In 1636 kreeg hij het bevel over een kaperschip met de bedoeling de Duinkerker kapers prijsgemaakte Neder-

landse koopvaarders te ontnemen en eventuele andere prijzen op te brengen. De Duinkerkers waren in die tijd een grote plaag voor de Nederlandse scheepvaart. Regelmatig loofden de admiraliteiten bonussen uit voor genomen Duinkerker schepen en indien een Nederlands schip terugveroverd werd, behoorde een deel van de waarde aan de bevrijder toe.

Bovendien waren er genoeg andere mogelijkheden om als kaper geld te verdienen. In Vlissingen en andere Zeeuwse havensteden zagen ondernemende reders hun kans schoon om hier een graantje van mee te pikken. Het zou het begin zijn van een Zeeuwse kapercultuur die in de zeventiende en achttiende eeuw alleen maar verder zou groeien. En zoals zoveel Zeeuwen probeerde ook De Ruyter zijn geluk in deze tak van scheepvaart.²

De kaapvaart bracht hem evenwel niet het succes dat hij ervan verwacht had. Zijn bemanning bleek onwillig en verlangde terug naar huis. De Ruyter heeft zich aan dit gebrek aan inzet en vechtlust bijzonder gestoord en trok daaruit de les dat:

het met onghewyllyge honden quaet asen [hazen] te vanghen is.

* De auteur is wetenschappelijk medewerker van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). In 2006 publiceerde hij een proefschrift met de titel *The Second Anglo-Dutch War. International raison d'état, mercantilism and maritime strife*.

1 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 11-29.

2 Van Vliet, *Vissers en kapers*, 107-108; Korteweg, *Kaperbloed en koopmansgeest*, 85-99.

In de volgende jaren was hij als kapitein van een koopvaardijsschip vooral actief in de West-Indische handel.³

Een commando op de vloot

In 1641 kreeg Michiel de Ruyter zijn eerste bevel over een oorlogsschip. De Staten-Generaal hadden besloten om Portugal met een eskader te steunen tegen Spanje. De Ruyter werd als schout-bij-nacht namens de Admiraliteit van Zeeland afgevaardigd om als derde man op de vloot van zeventien schepen mee te gaan.

Na enige weken gepatrouilleerd te hebben in afwachting van de Spaanse vloot vond op 4 november een zeeslag plaats bij St. Vincent. Aan beide zijden gingen twee schepen verloren. Na die bloedige confrontatie zochten de Spanjaarden hun toevlucht tot de veilige haven van Cadiz.

Zelf had De Ruyter zich goed geveerd, maar een aantal kapiteins was

tekortgeschoten in de zeeslag. Bij terugkeer in Lissabon ontvingen ook deze officieren evenwel gouden ketens van een dankbare Portugese koning. Begin 1642 werd duidelijk dat van Portugese kant geen acties meer te verwachten waren tegen Spanje. Een krijgsraad leidde tot het besluit terug te keren naar de Republiek.

De Ruyter had tijdens de tocht getoond over eigenschappen te beschikken die hem in zijn latere loopbaan tot zo'n grote admiraal maakten. Hij was bijzonder betrokken bij het lot van zijn bemanning en trok zich hun verwondingen en het feit dat sommigen sneuvelde zeer aan.

Daarnaast bleek hij in de strijd een capabele commandant te zijn. Het lange wachten aan boord had bij veel bemanningen tot ontevredenheid en desertie geleid. Maar aan boord van De Ruyters schip had dit, in tegenstelling tot andere schepen, niet tot problemen geleid.⁴

De Eerste Nederlands-Engelse Oorlog (1652-1654)

In 1651, na nog bijna een tiental jaren lang als koopvaarder actief te zijn geweest, besloot Michiel de Ruyter zijn loopbaan op zee te beëindigen. Hij had goed verdiend en kon zijn geld beleggen in rentebrieven en een

nieuwe woning. In 1652 brak echter de Eerste Nederlands-Engelse Oorlog uit. De Engelse Commonwealth had een diplomatieke missie naar Den Haag gestuurd om tot een verbond te komen 'als by het huwelyck van man ende wyff'.⁵

De Staten-Generaal hadden het voorstel echter van de hand gewezen uit angst voor Engelse overheersing. Zij vreesden dat Engeland er vooral op uit was het Nederlandse overwicht in de wereldhandel teniet te doen met behulp van diplomatieke middelen. Het afkondigen van de beruchte Akte van Navigatie in 1651 deed de relaties nog verder verslechteren. Met behulp van deze protectionistische wet probeerde het Engelse parlement de eigen markt en de koloniën af te sluiten voor Nederlandse scheepvaart.

In 1652 botsten admiraal Robert Blake en admiraal Maerten Tromp bij Dover. De oorlog werd enkele weken later officieel verklaard. Na aanvankelijk te hebben geweigerd, accepteerde De Ruyter in juli een positie als vice-commandeur. De admiraliteiten vulden de rangen van de marine-officieren aan met ervaren koopvaardijkapiteins.

De Ruyter was gezien zijn eerdere ervaring in Portugal de ideale kandidaat. In augustus escorteerde De Ruyter met dertig schepen onder zijn bevel een grote vloot koopvaarders. Hij raakte in gevecht met een Engelse vloot onder George Ayscue. De strijd bleef onbeslist maar de koopvaardij-schepen bereikten veilig de thuishaven. In de Republiek begon nu zijn ster te rijzen.⁶

Het opperbevelhebberschap geweigerd

Nadat Tromp sneuvelde in de Slag bij Terheide in 1653 zochten de Staten-Generaal een nieuwe opperbevelhebber. Traditiegetrouw was de luitenant-admiraal van de Admiraliteit van Rotterdam, de oudste van de admiraliteiten, opperbevelhebber. De Admi-

3 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 31-32.

4 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 35-42; Van der Moer, *De Luitenant-Admirael-Generael*, 14-15.

5 Groenveld, 'Als by het huwelyck van man ende wyff', 147-158.

6 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 56-63; Van der Moer, *De Luitenant-Admirael-Generael*, 19-29.

raliteiten van Amsterdam en Noorderkwartier wezen op De Ruyter. Dit was bijzonder omdat De Ruyter een Zeeuw was en er gewoonlijk een flinke dosis rivaliteit en wantrouwen bestond tussen de gewesten Holland en Zeeland. De Zeeuwse vlootvoogd had zich namelijk bijzonder capabel getoond en was bovendien niet betrokken bij politieke tegenstellingen tussen staatsgezinden en aanhangers van het Huis van Oranje.

Johan de Witt, de nieuwe pensionaris van Holland, was onder de indruk van de politieke loyaliteit van De Ruyter en bood hem het opperbevel aan. De Ruyter weigerde echter en liet De Witt geen andere keus dan Jacob van Wassenaer Obdam te benoemen. Deze adellijke legerofficier had geen andere kwalificaties dan zijn uit-

gesproken trouw aan het regentenbestuur van De Witt. Hij werd dus vooral om zijn politieke geschiktheid benoemd en ervaren marineofficieren werden geacht hem in het heetst van de strijd bij te staan met adviezen.

De Ruyter had het commando geweigerd omdat hij zichzelf er niet geschikt voor achtte, maar vooral om Johan Evertsen en Witte de With, die in anciënniteit hoger stonden, niet voor het hoofd te stoten. De Eerste Nederlands-Engelse Oorlog werd in 1654 afgesloten met de Vrede van Westminster. De Republiek had een duidelijke nederlaag geleden, maar de vredesvoorwaarden die Cromwell stelde, waren niet bijzonder streng. De Ruyter bleef ondanks zijn weigering het opperbevel op zich te nemen wel werkzaam bij de marine en stond

Van Wassenaer Obdam terzijde bij acties tegen de Zweden in de Oostzee (1658-1660).⁷

Aanloop naar de Tweede Nederlands-Engelse Oorlog

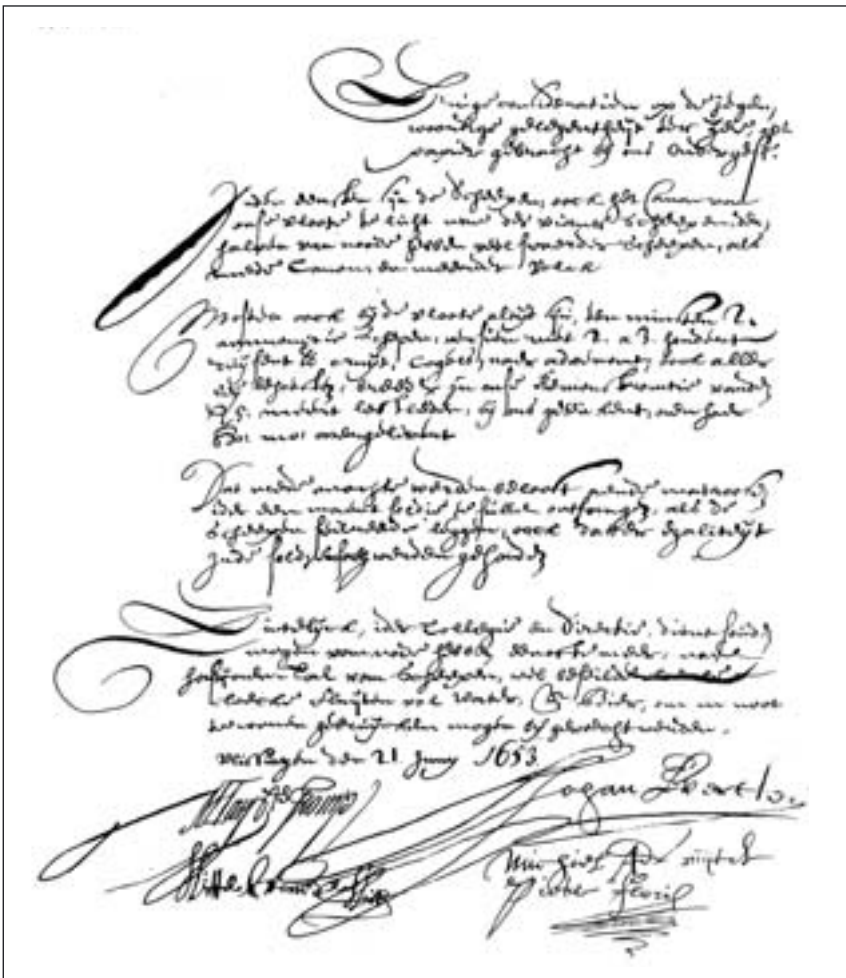
In 1660 werd Karel II gekroond tot koning van Engeland, Schotland en Ierland. In 1658 was Oliver Cromwell gestorven en zijn zoon Richard was niet in staat gebleken voor politieke en sociale stabiliteit te kunnen zorgen. Hij verloor al gauw zijn positie en *general* Monck marcheerde met het leger vanuit Schotland naar Londen om de macht te grijpen.

Na overleg met het parlement werd besloten een gezantschap naar Den Haag te sturen om Karel te verzoeken terug te keren en koning te worden. Men had grote verwachtingen van de nieuwe regering en hoopte dat ze in staat zou zijn de economische situatie te verbeteren.

In de Republiek hoopte men op betere verhoudingen met Engeland en de Staten-Generaal stuurden een delegatie naar Londen om een bondgenootschap te bespreken. De missie liep echter op niets uit omdat de economische rivaliteit tussen Engelsen en Nederlanders politieke samenwerking in de weg stond.

Overall ter wereld vonden confrontaties plaats tussen de grote handelscompagnieën. In Afrika en Azië kaapten de Nederlanders Engelse schepen. In Amerika werden vooral Nederlandse koopvaarders opgebracht door Engelsen.

Maar ook dichterbij huis was er concurrentie. Er werd hevige strijd gevoerd om de handel op de Noordzee, Oostzee en de Middellandse Zee. Zowel in Londen als in Den Haag bestond er de wil om de eigen economische en maritieme belangen te ondersteunen. De spanning op het gebied

⁷ Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 82-87; Groenveld, 'Stand en status'.

van de commercie zorgde al gauw voor verslechterende diplomatieke verhoudingen.⁸

De Barbarijse kapers

In 1661 kreeg De Ruyter opdracht met een vloot naar de Middellandse Zee te vertrekken om Algiers, Tunis en Tripoli tot een vredesakkoord te brengen en om Christelijke slaven vrij te kopen. De Barbarijse kapers die vanuit de Noord-Afrikaanse havensteden opereerden, vielen op grote schaal Europese schepen en kuststroken aan. Op de Atlantische Oceaan en zelfs tot op de Noordzee wisten zij door te dringen. Zij maakten de schepen en hun ladingen buit en maakten de opvarenden tot slaaf.

Zowel Engeland als de Republiek vond het af en toe nodig om met vlagvertoon, dreigementen en militaire acties de roverspraktijken te temperen. De resultaten van deze acties waren echter nooit van lange duur. De kapers begrepen dat zij de rivaliteit tussen Engeland en de Republiek uit konden buiten. Zij zagen daarom maar zelden de noodzaak om met beide landen tegelijkertijd een vredesakkoord te hebben. Het kwam bijna nooit tot Nederlands-Engelse samenwerking in de zeeroofbestrijding. Dit zorgde ervoor dat de Barbarijse praktijken bleven voortduren.⁹

De Ruyter op de Middellandse Zee

De Ruyters verblijf op de Middellandse Zee duurde van 1661 tot 1663. Zolang de Nederlandse vloot hier patrouilleerde, waren de Nederlandse Levantvaarders relatief veilig. Hij kocht honderden slaven vrij en wist een vredesverdrag met Tunis en Algiers te sluiten. De onderhandelingen

met Tripoli leverden weinig op, hoewel een aantal slaven vrij kwam.

In het voorjaar van 1663 droeg hij het commando over aan schout-bij-nacht Cornelis Tromp en vertrok naar huis. In februari 1664 werd De Ruyter opnieuw met twaalf schepen naar de Middellandse Zee gestuurd toen de Algerijnen het vredesakkoord op grote schaal schonden. De strategische positionering van dit eskader in de Middellandse Zee moet echter vooral gezien worden in het licht van de snel verslechterende Nederlands-Engelse verhoudingen.

Oorlog hing in de lucht en beide landen hadden al in de Eerste Nederlands-Engelse Oorlog het grote belang van het kunnen beschikken over een eskader in de Middellandse Zee onderkend. De Ruyter ontmoette in juni dan ook het eskader van de Engelse *admiral* Sir John Lawson, die net als hij gestuurd was met de formele opdracht de Barbarijse kapers in het gareel te houden.

Lawson moest echter tegelijkertijd vooral de activiteiten van De Ruyter in de gaten houden.

De Nederlands-Engelse strijd om Afrika

De West-Indische Compagnie en de nieuw opgerichte *Royal Adventurers trading into Africa* beconcurrerden elkaar hevig om de lucratieve Afrikaanse handel in goud, ivoor en slaven. De Engelse compagnie ontving aanzienlijke hulp van de Engelse regering.

Karel, zijn broer Jacobus en vrijwel alle belangrijke hovelingen hadden aanzienlijke sommen geïnvesteerd in de nieuwe tak van handel.

In Engeland hadden de pamfletschrijvers en kooplieden het Hof voorgehouden dat de Afrikaanse handel gouden bergen zou gaan opleveren. De *Royal Adventurers trading into Africa* werd daarom bij uitstek het instrument van mercantilisten en ambitieuze politici.

In 1661 beval Karel zijn broer Jacobus, die *Lord High Admiral* was, om Richard Holmes met een aantal oorlogsschepen naar Afrika te sturen om een Engels handelsimperium te vestigen. Holmes, een enthousiaste houwdegen, nam zijn opdracht gretig aan en veroverde enkele Nederlandse handelsposten waar de Engelsen een claim op hadden.

In 1663 kreeg Holmes opdracht een nieuwe expeditie te ondernemen om de 'Engelse handel te beschermen'. Dit keer veroverde hij nog meer Nederlandse forten op de West-Afrikaanse kust en confisqueerde hij een aantal schepen van de WIC. Medio 1664 bereikte dit bericht Europa en leidde in de Republiek tot grote consternatie.

De geheime opdracht aan De Ruyter

Johan de Witt was vastbesloten de acties van Holmes te laten vergelden. Daar was nog bijgekomen dat een Engels eskader de WIC kolonie Nieuw Nederland (tegenwoordig New York) bezet had. Hij meende dat toegeven aan de Engelse agressie alleen maar averechts zou werken en dat krachtig optreden geboden was.

De moeilijkheid was echter dat de Engelsen een openlijke reactie van de Republiek als oorlogsverklaring zouden opvatten. Karel had *admiral* Sandwich bevolen met een eskader in het Kanaal te patrouilleren met de opdracht een eventuele Nederlandse expeditiemacht op te zoeken en een handgemeen uit te lokken. Dit was voor de Republiek niet opportuun en dus moest De Witt een list verzinnen. Hij wilde De Ruyter opdracht geven om vanuit de Middellandse Zee naar Afrika te vertrekken om de zaak recht te zetten.

In de Staten-Generaal bleef echter weinig geheim. De Engelse gezant Sir George Downing had een uitgebreid netwerk van informanten en ook een aantal leden van de Staten-Generaal

⁸ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 78-92; Jones, *Anglo-Dutch Wars*, 145-142.

⁹ Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 114-121; Krieken, *Kapers en kooplieden*.

De zeeslagen van de drie Nederlands-Engelse Zeeoorlogen

1. Zeeslag bij Dover, 29 mei 1652	6. Zeeslag bij Nieuwpoort, 12-13 juni 1653	11. Tocht naar Chatham, 19-24 juni 1667
2. Zeeslag bij Plymouth, 26 augustus 1652	7. Zeeslag bij Ter Heijde, 8-10 augustus 1653	12. Zeeslag bij Solebay, 7 juni 1672
3. Zeeslag bij Duins, 8-9 oktober 1652	8. Zeeslag bij Lowestoft, 13 juni 1665	13. Zeeslag bij Schooneveld, 7 juni 1673
4. Zeeslag bij Dungeness, 10 december 1652	9. Vierdaagse Zeeslag, 11-14 juni 1666	14. Tweede Zeeslag bij Schooneveld, 14 juni 1673
5. Driedaagse Zeeslag, 28 februari-2 maart 1653	10. Tweedaagse Zeeslag, 4-5 augustus 1666	15. Zeeslag bij Kijkduin, 21 augustus 1673

stonden op zijn loonlijst. De Witt zorgde ervoor dat de resolutie, die door de Staten-Generaal aangenomen moest worden om de opdracht te kunnen verstrekken, vaag geformuleerd was.

Bovendien lokte een aantal van De Witts medestanders op het cruciale ogenblik van de bespreking van het stuk de notoire lekken weg. De Staten-Generaal begreep zodoende de strekking en de implicatie niet van het zojuist goedgekeurde besluit om De Ruyter naar Afrika te sturen. Downing had geen idee van de naderende aanval en kon pas bericht naar Londen sturen toen het al te laat was.¹⁰

Het veroveren van de Afrikaanse forten

De Ruyters actie in Afrika was een enorme klap voor de *Royal Adventurers trading into Africa*. Bijna alle Engelse forten werden ingenomen en alle aanwezige Engelse schepen geconfisceerd. Grote hoeveelheden ivoor en goud werden aan boord van de Nederlandse schepen geladen.

Volgens de bekende dagboekschrijver Samuel Pepys betekende dit feitelijk het failliet van de Engelse compagnie. Toen het nieuws in Londen bekend werd, waren de Engelsen woedend en was de oorlog onvermijdelijk. Karel beval Jacobus om de jacht op de Ne-

derlandse scheepvaart te openen en om kaperbrieven uit te reiken. Bovendien deden in Londen de meest kleurrijke details over de gruweladen van De Ruyter de ronde. Zo zou hij ongewapende Engelsen hebben laten martelen en vermoorden. In werkelijkheid had hij hun persoonlijke bezittingen ongemoeid gelaten en had slechts de goederen van de compagnie in beslag genomen. Hij had hen voldoende voedsel en wapens gegeven om te overleven.

¹⁰ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 105-108; Verhoog en Koelmans, *De reis van De Ruyter*, 17-20; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 150-151; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 130-131.

In december 1664 viel een Engels eskader onder leiding van Thomas Allin het Nederlandse Smyrna-konvooi aan bij Cadiz. Er was nu feitelijk sprake van oorlog, hoewel de formele verklaring nog tot januari 1665 op zich liet wachten.¹¹

Barbados, Newfoundland en Delfzijl

De Ruyter stak na zijn Afrikaanse veroveringstocht met zijn eskader de Atlantische Oceaan over. Een aanval op de Engelse kolonie Barbados liep op niets uit omdat het fort onneembaar bleek. Hij zette koers naar Martinique voor verse voorraden en daarna naar St. Kitts.

In de buurt van Nevis en Montserrat veroverden de Nederlanders een aantal Engelse koopvaarders die waren geladen met tabak, suiker en indigo. Bij het Franse St. Kitts werd een deel van de buit verkocht en werd buskruit ingeslagen.

Een aanval op het door de Engelsen bezette Nieuw Nederland werd als te risicovol beschouwd. Daarom zette de vloot koers naar het noorden. Bij Newfoundland werd de plaatselijke visserij aangetast. Vervolgens zeilde De Ruyter met zijn schepen terug naar Europa, waarbij hij de veilige route ten noorden van Schotland koos. Door dichte mist ontsnapte De Ruyters eskader, dat door een Nederlandse galjoot op de hoogte was gebracht over de ontwikkelingen in Europa, aan een Engels eskader onder Sandwich. Door langs de Deense en Noord-Duitse kust te varen bereikten de Nederlanders op 6 augustus op een veilige manier Delfzijl.¹²

De Slag bij Lowestoft

De veilige thuiskomst van De Ruyter zorgde voor een enorme ontlasting van optimisme in de Republiek. Downing schreef dat *'De Ruyter's arrivall hath huffed them up beyond the skies.'*¹³ Terwijl De Ruyter de wereld-

zeeën afstroopte, was het in Europa helemaal misgegaan voor de Republiek. In juni 1665 hadden de Nederlandse en Engelse vloten elkaar getroffen in de Slag bij Lowestoft.

De Nederlandse vloot was slecht georganiseerd en was verdeeld in zeven eskaders. Van Wassenaer Obdam had nauwelijks gezag binnen de vloot en had besloten geen kriegsraad te houden. Het gebrek aan discipline en de onderlinge rivaliteit binnen het korps marineofficieren droegen verder bij aan de ineffectiviteit van de vloot. De verschillende eskaders, afkomstig uit de verschillende admiraliteiten, werkten nauwelijks samen. De kapiteins waren bovendien gewend aan duels tussen afzonderlijke schepen waarbij enteren de voorkeur had.

Het resultaat was desastreus. Al vroeg in de slag was het vlaggenschip *Eendracht* met de opperbevelhebber in de lucht gevlogen. Geen andere vlagofficier slaagde erin het commando over te nemen. Uiteindelijk verloor de Republiek zeventien schepen en 5.000 tot 6.000 man. De schade had nog veel erger kunnen uitpakken als de Engelse vloot onder Jacobus de achtervolging met meer fanatisme had uitgevoerd.¹⁴

Opperbevel

Na deze enorme nederlaag moesten de Nederlandse autoriteiten ingrijpende beslissingen nemen. Besloten werd geen omgebouwde koopvaardersschepen meer aan de vloot toe te voegen. De zware Engelse kanonnen hadden geen enkele moeite gehad met de relatief kwetsbare schepen. Een aantal kapiteins had zich bovendien laf en incapabel getoond. Tussen de hogere officieren bestond rivaliteit en afgunst.

Bovendien moest een nieuwe opperbevelhebber benoemd worden. Cornelis Tromp werd tijdelijk commandant totdat De Ruyter terug zou zijn. De Witt zag in Tromp niet de nieuwe opperbevelhebber omdat hij fanatiek

aanhanger was van Willem III en een wispelturig, roekeloos en onberekenbaar karakter had.

De Witt toonde zich van zijn beste kant bij de wederopbouw van de vloot. Onvermoeibaar hield de pensionaris zich bezig met de nieuwbouw van oorlogsschepen en de reparatie van beschadigde schepen. Bovendien zorgde hij dat enkele kapiteins die zich niet naar behoren hadden gedragen voor de kriegsraad kwamen.

De Ruyter werd luitenant-admiraal van de Admiraliteit van Rotterdam. Deze admiraliteit was de oudste van de Republiek en leverde traditiegetrouw de opperbevelhebber. De Hollandse regenten hadden hun afkeer van het idee van een Zeeuwse bevelhebber definitief laten varen en waren opgelucht dat De Ruyter dit keer het commando aanvaardde.¹⁵

De voc retourvloot gered

De vloot van Sandwich, waar De Ruyter ternauwernood aan was ontsnapt, loerde op de VOC vloot die vanuit Azië onderweg was naar huis. De Engelse regering had contact gezocht met koning Frederik III van Denemarken om samen deze rijke buit te pakken.

De Nederlanders zouden namelijk beschutting zoeken in de haven van het Noorse Bergen, destijds Deens bezit, om door oorlogsschepen naar huis te worden geëscorteerd. De route door het Kanaal was door de aanwezigheid

11 Verhoog en Koelmans, *De reis van De Ruyter*; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 134-145.

12 Verhoog en Koelmans, *De reis van De Ruyter*; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 145-151.

13 Public Records Office (Londen), State Papers Holland 84/177 f51, Downing aan Arlington 11-8-1665.

14 Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 130-132; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 155-159, Bruijn, *Varend Verleden*, 106; Fox, *Four Days Battle*, 94-126.

15 Oudendijk, *De Witt en de zeemacht*, 107-108; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 159; Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 130-132.

Michiel Adriaenszoon de Ruyter als luitenant-admiraal van de Admiraliteit van Rotterdam

(Foto: Stichting De Ruyter, www.deruyter.org)

van de Engelse vloot en grote aantallen Engelse kapers te onveilig geworden en dus werd gekozen voor de veiligere route ten noorden van Schotland.

De Deense vorst had toegestemd en de Engelse vloot sloot de Noorse haven af. Hier had zich een groot aantal Nederlandse schepen verzameld, waaronder VOC schepen en een aantal Levantvaarders. De gouverneur van de stad had echter geen bericht gehad van Frederik III omtrent de met de Engelsen gesloten overeenkomst.

Terwijl de Engelse gezant Thomas Clifford onderhandelde met de gouverneur liet de Nederlandse commandeur Pieter de Bitter zijn schepen een

halvemaanvormige slagorde aannemen. Bovendien hadden Nederlandse matrozen zich meester gemaakt van de kanonnen op het fort. Een Engelse aanval werd daardoor gemakkelijk afgeslagen. De Ruyter was direct na zijn thuiskomst met de vloot naar Bergen gezeild en begeleidde de koopvaarders naar huis.

Een storm sloeg de vloot echter uiteen en twee VOC schepen liepen de Engelse vloot in. Zo had Sandwich toch nog zijn prijs. De veilige aankomst van De Ruyter met het grootste deel van de koopvaarders had echter directe impact op de moraal in de Republiek. Het jaar 1665 was desastreus begonnen, maar door De Ruyter wist de Republiek zich te herpakken.¹⁶

Hervormingen op de vloot

Ondanks het verlies van de eerste zeeslag was men in de Republiek vastbesloten de oorlog tot een goed

einde te brengen. Het gereedkomen van vierentwintig nieuwe oorlogsschepen en de veilige thuiskomst van De Ruyter zorgden voor een gevoel van optimisme en vertrouwen. In januari 1666 verklaarden bovendien Frankrijk en Denemarken aan Engeland de oorlog.¹⁷

De Witt en De Ruyter begonnen gezamenlijk aan de hervorming van de ineffectief gebleken vloot. Er werd besloten geen koopvaardersschepen meer in te zetten bij gevechtshandelingen. Maar veel essentiëler nog was de vorming van een 'staande vloot'. De nieuw gebouwde schepen zouden niet meer, zoals vroeger gebeurd was, afgedankt worden na de oorlog, maar bleven in het bezit van de staat. De indeling van eskaders en de voorgescreven tactiek werden ingrijpend herzien. Voortaan zouden er nog slechts drie eskaders zijn.

Bovendien werd de linietactiek ingevoerd. De schepen dienden in linie te varen en moesten voorkomen dat de linie door de vijand onderbroken werd. Op deze manier werd veel nadrukkelijker gebruik gemaakt van kanonvuur en werd het enteren van vijandelijke schepen naar de achtergrond gedrongen. Het doel was delen van de vijandelijke vloot te isoleren en afzonderlijk te bestrijden door eerst hun linie te doorbreken. Door in linie te varen kon schip na schip een vijand de volle laag geven.

Uiteraard was voor deze manier van vechten een grotere grip van het centrale commando nodig. Door middel van een uitgebreider signaalsysteem werd dit mogelijk. Deze tactiek, die grotendeels van de Engelsen was afgekeken, zou voortaan de leidraad voor De Ruyter zijn.¹⁸

De Vierdaagse Zeeslag

In juni 1666 vond de grootste zeeslag plaats die ooit door zeilschepen is uitgevochten. De Engelse vloot had zich opgesplitst in twee delen. Het eerste deel onder prins Ruppert van de Pfalz zeilde het Kanaal in om een ver-

¹⁶ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 135-137.

¹⁷ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 150-153.

¹⁸ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 154-156.

EEN DRAAIERSJONGEN.

A. L. DE HOP.

R. HOL.

Zeer opperlett.

1. In een blauw ge-rui-ten kiel Draai-de hij aan 't groo-te wiel Den

gan - - - - - schen dag, Maar Mi-chiel-tjes jon-gens hart Leed on-

dra-ge-lij-ke smart, a - - Ach, a - - Ach, a - - Ach, a - - Ach!

2.

Als matroosje ving en net,
Heeft hij voet aan boord gezet,
Dat hoorde zoo,
Naar Oostinje, naar de West!
Jongens, dat ging opperbst,
Hojo, hojo, hojo, hojo!

3.

Daar staat Hollands Admiraal,
Nu een man van vuur en staal,
De schrik der zee,
't Is een ruiter naar den aard,
Glorieus zit hij te paard,
Hoene, hoene, hoene, hoene!

wachte Franse vloot op te vangen. De tweede, grotere, helft onder de hertog Van Albemarle zocht de confrontatie met de Nederlanders.

Vier dagen lang trachten beide partijen elkaars linie te doorbreken. Al op de eerste dag troffen beide vlaggenschepen, de *Royal Charles* en de *Zeven Provinciën*, elkaar in een onbeslist duel. Diezelfde dag sneuvelen Sir William Berkeley, vice-admiraal van het Engelse *White Squadron*, en Cornelis Evertsen de oudere, de Zeeuwse luitenant-admiraal van het Nederlandse tweede eskader.

Op de tweede dag sneuvelen Abraham van der Hulst, vice-admiraal van het tweede eskader en Frederik Stachauwer, schout-bij-nacht van het derde eskader.

Op de derde dag arriveerde prins Rupert met zijn vloot nadat hij bericht had gekregen dat de vermeende Franse landing niet zou plaatsvinden. De Engelse vloot werd plotseling met twintig 'verse' schepen. Desondanks werd Sir George Ayscue, de admiraal van het *White Squadron*, met de meeste van zijn bemanningsleden gevangen genomen.

(Uit: Zeeuws Tijdschrift 2006/5-6)

Hij is tot op de dag van vandaag de enige Engelse admiraal die zich ooit in een zeeslag heeft moeten overgeven.

Op de vierde dag wist De Ruyter in een wanhopige, laatste, massale aanval de Engelsen te breken. Hierdoor kwam de Engelse achterhoede onder grote druk te liggen. De Engelse vloot, die grote verliezen en schade geleden had, kon de strijd niet voortzetten.

Ook de Nederlandse vloot was uitgeput maar had in een laatste offensief de overwinning weten te behalen. De overgebleven Engelse schepen profiteerden van een plotseling opkomende mist. De Ruyter meende dat God de Engelsen had willen straffen voor hun hoogmoed, maar niet willen vernietigen. In totaal verloren de Engelsen tien schepen en de Nederlanders vier.¹⁹

De Tweedaagse Zeeslag

De Engelsen slaagden er dankzij een grote financiële en logistieke krachtsinspanning in om, veel sneller dan de Staten-Generaal verwachtte, de vloot weer gereed te krijgen. Dit keer was wel bekend dat de Franse vloot nog in de haven van Lissabon lag, zodat er nu geen splitsing van de Engelse vloot plaatsvond. Ook in de Republiek waren de voorbereidingen intensief geweest.

Op 4 augustus 1666 troffen beide vloeten elkaar. Vrijwel direct raakte het tweede Nederlandse eskader gescheiden van de rest van de vloot en sneuvelde luitenant-admiraal Jan Evertsen, die zijn eerder gesneuvelde broer was opgevolgd. Vice-admiraal Ru-

¹⁹ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 156-159; Fox, *Four Days Battle*, 167-314; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 169-171; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland* 167-176.

In het herdenkingsjaar 1907 heeft de toenmalige PTT voor het eerst postzegels uitgegeven waarop een andere persoon dan de regerende was afgebeeld

(Uit: Zeeuws Tijdschrift 2006/5-6)

In 1957 eerde de PTT De Ruyter wederom met postzegels. Hier is onder meer zijn beroemde vlaggenschip De Zeven Provinciën afgebeeld

(Uit: Zeeuws Tijdschrift 2006/5-6)

dolph Coenders van hetzelfde eskader trof hetzelfde lot.

De grotere vuurkracht van de Engelsen deed zich gelden. Zwaar gehavend trok de Nederlandse vloot zich terug naar de kust, terwijl alleen de achterhoede onder Cornelis Tromp nog doorvocht. De Ruyter kreeg een hoogoplopende ruzie met Tromp en hij verweet hem roekeloosheid en het

in de steek laten van de rest van de vloot.

De Ruyter had het verstandiger gevonden een grotere nederlaag en zwaardere schade te ontlopen. Het gebrek aan discipline van Tromp maakte De Ruyter woedend. Beide admirals legden hun klachten voor aan de Staten-Generaal. De rivaliteit lag politiek gevoelig omdat Tromp een

fervent aanhanger van Oranje was. Tromp werd daarom ontslagen.²⁰

Holmes's Bonfire

Op negentien augustus 1666 voerde Robert Holmes met een eskader een aanval uit op het eiland Terschelling. Albemarle had hem opdracht gegeven zo groot mogelijke schade toe te brengen aan de Nederlandse handel en scheepvaart. In Het Vlie lagen zo'n 150 koopvaarders te wachten die waarschuwingen in de wind geslagen hadden.

Holmes, van advies voorzien door de Nederlander Laurens Heemskerck, stuurde vijf branders op de dicht opeen gelegen schepen af en stak ze in de brand. Heemskerck was een kapitein op de Nederlandse vloot geweest maar was na de nederlaag bij Lowestoft overgelopen naar de vijand. Holmes maakte dankbaar gebruik van zijn diensten en naar

(Photographics, www.photographics.nl – collectie muZEEum)

²⁰ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 161-163; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 170-172, Fox, *Four Days Battle*, 331-341.

schatting werd voor £ 1.000.000 aan schade aangericht. Dit leidde in Amsterdam tot relletjes.

De volgende dag ging Holmes met een aantal soldaten aan land op Terschelling. Hij liet het dorp West-Terschelling plunderen en stak de huizen in brand. Dit leidde in de Republiek tot grote verontwaardiging omdat het hier vreedzame, doopsgezinde vissers betrof. De grote brand die Londen trof werd daarom als 'goddelijke vergelding' gezien voor de 'zondige' actie van Holmes.²¹

Het opleggen van de vloot

In Engeland hadden de oorlog, de in 1665 uitgebroken pestepidemie en vooral de brand voor grote geldnood gezorgd. De regering was aangewezen op leningen maar die werden steeds duurder en schaarser. Zeelieden werden inmiddels met schuldverklaringen betaald in plaats van geld. Het animo om op de vloot te dienen zakte tot een dieptepunt en de overheid moest de 'press-gang' gebruiken om voldoende mannen te ronselen.

De oorlog was bijzonder impopulair geworden en de eerst zo oorlogszuchtige mercantilisten betreurden nu de neergang in de handel en de scheepvaart. De regering zette echter ook in 1667 de oorlog nog voort omdat politiek opportunisme nu geen officiële vredesbesprekingen toeliet. Via het Franse hof werden echter de eerste verkennende onderhandelingen geopend. Karel beval Jacobus daarom in het volgende oorlogsseizoen geen vloot uit te reden. Alle grote oorlogsschepen moesten in de dokken worden opgelegd. Slechts een klein eskader met lichtere schepen zou moeten proberen zoveel mogelijk de Nederlandse scheepvaart te hinderen.

21 Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 162-163; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 172; Fox, *Four Days Battle*, 342; Scheffer, *Roemruchte jaren*, 138-141.

22 Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 165-176.

De Tocht naar Chatham, 1667 (Foto KLTZ Diekenhof; Collectie NIMH)

De Engelsen gaven hierdoor op zee het initiatief definitief uit handen en gaven de voorkeur aan het aanleggen van kustverdedigingen. In de Republiek maakte men dankbaar gebruik van de afwezigheid van de Engelse vloot om de handel weer op te pakken. Dit leidde tot een opleving van de economie.²²

De Tocht naar Chatham

Begin 1667 werden Engeland, de Republiek en Frankrijk het eens over de locatie van de vredesbesprekingen. Uiteindelijk was de keuze gevallen op het kasteel van Breda. In mei 1667 waren de onderhandelingen echter vastgelopen toen de Fransen de Spaanse Nederlanden binnenvielen. De Witt, die hier koste wat kost een einde aan wilde maken, zag zich genoodzaakt tot *coercive action*.

De Fransen en Engelsen hadden namelijk in het geheim besloten samen te werken aan de onderhandelings-tafel.

Lodewijk XIV zou een *carte blanche* krijgen in de Spaanse Nederlanden indien hij Engeland

hielp een gunstige vrede te verkrijgen. Om niet gechanteerd te worden, moest De Witt dus een oud plan van hem uit laten voeren.

In juni 1667 leidde De Ruyter de vloot over de Noordzee naar de monding van de Theems. Daar aangekomen riep hij een krijgsraad bijeen en lichtte het doel van de missie toe. Zeventien oorlogsschepen, vijf jachten en vier branders zeilden de rivier op om een zo groot mogelijke schade toe te brengen. De rest van de vloot sloot de monding af om een eventuele Engelse tegenaanval af te kunnen slaan.

Op twintig juni veroverden de Nederlanders Fort Sheerness. Bij deze actie kwam het korps mariniers, dat in 1665 was opgericht, voor het eerst in actie. De vestingwerken werden gesloopt en de aangetroffen masten, kanonnen en touwwerken meegenomen. Op de tweeëntwintigste brak Jan van Braekel de ketting die over de rivier gespannen was. De Nederlanders wisten een aantal vrijwel onverdedigde schepen buit te maken of te laten zinken.

Ook het trotse vlaggenschip de *Royal Charles* – hetzelfde schip waarmee Karel in 1660 naar Engeland was teruggekeerd – werd gekeapt. Op vierentwintig juni zeilde de vloot met de buitgemaakte schepen terug richting de Noordzee.

De humane kant van De Ruyter

Tijdens de Tocht naar Chatham toonde De Ruyter zich niet alleen als triomferend opperbevelhebber, maar ook als genadige beschermer van onschuldigen. Een aantal Nederlandse zeelieden was met sloepen op verkenning gegaan op zoek naar rijkdommen. Er was op bevel van de Staten-Generaal een uitdrukkelijk verbod uitgevaardigd op plunderen. Het doel van de tocht was niet om de Engelse

burgerij te schaden, maar vooral om Karel te dwingen vrede te sluiten. Alleen schepen en faciliteiten van de Engelse staat mochten daarom worden geschaad.

Toen zij in het dorpje Grain aankwamen, probeerden zij de kerkdeur van de twaalfde-eeuwse *St James Church* te rammen. Nederlandse officieren belemmerden dit en lieten de schuldi-

De gerepareerde kerkdeur van de St. James Church in Grain

(Foto: J. Harding, www.sheelanagig.org)

gen straffen. De Ruyter zelf, zo gaat in het dorp nog steeds het verhaal, liet zijn scheepstimmerman met Nederlands hout de deur repareren. Nog steeds vertoont de deur de tekenen van de toegebrachte schade en de reparatie.

De Vrede van Breda

In juli 1667 werd de Vrede van Breda getekend. Dit akkoord was een breekpunt in de Nederlands-Engelse relaties omdat het een einde maakte aan decennialange economische rivaliteit. Nieuw Nederland bleef in Engelse handen. Dit was voor Engeland de mogelijkheid een koloniale stapelmarkt te creëren voor Amerikaanse producten. Niet langer zouden de Nederlanders hun monopolie ondergraven.

De Engelsen gaven hun claims in Indonesië op. Niet langer werd de hegemonie van de VOC daar uitgedaagd. Eindelijk was er overeenstemming over de gehate Akte van Navigatie. Voortaan zou ook Duitsland als Nederlands achterland beschouwd worden en mochten Nederlandse schepen Duitse goederen naar Engeland brengen.

De Derde Nederlands-Engelse Oorlog (1672-1674) zou daarom niet meer om mercantilistische redenen gevoerd worden, maar nog slechts wegens machtspolitieke ontwikkelingen.

Literatuur

Voor de gebruikte literatuur verwijs ik naar de *Leeswijzer Michiel de Ruyter*, die bij dit nummer van *Militaire Spectator* is bijgevoegd. Tevens verwijs ik naar de volgende titels:

- Bruijn, J.R., *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de 17e en 18e eeuw*. Uitgeverij Balans, Amsterdam 1998.
- Fox, F.L., *A distant storm: the Four Days Battle of 1666*. Press of Sail Publications, Rotherfield 1996.
- Groenveld, S., 'Als by het huwelyck van man ende wyff. Puriteinse voorstellen voor een Nederlands-Engelse unie, 1642-1652' in: E.K. Grootes en J. den Haan, *Geschiedenis – godsdienst – letterkunde. Opstellen aangeboden aan S.B.J. Zilverberg* (Roden 1989).
- Groenveld, S., 'Stand en status. Lignes, Duvenoirdes en Wassenaers' in: H.M. Brokken (red.), *Heren van stand. Van Wassenaar 1200-2000. Twaalfhonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis*. Hollandse Historische Reeks, Den Haag 2000.
- Jones, J.R., *The Anglo-Dutch wars of the seventeenth century*. Longman, Londen en New York 1996.
- Krieken, G. van, *Kapers en kooplieden. De betrekkingen tussen Algiers en Nederland, 1604-1830*. Bataafse Leeuw, Amsterdam 1999.
- Oudendijk, J.K., *Johan de Witt en de zeemacht*. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam 1944.
- Vliet, A.P. van, *Vissers en kapers. De zeevisserij vanuit het Maasmondgebied en de Duinkerker kaper (ca. 1580-1648)*. Hollandse Historische Reeks, Den Haag 1994.

(Foto: Stichting De Ruyter, www.deruyter.org)

Conclusie

De Tweede Nederlands-Engelse Oorlog was een oorlog waarin de Republiek alleen maar kon verliezen. Engeland trachtte de economische wereldmacht over te nemen en de Republiek kon deze alleen maar verdedigen. Al tijdens de Eerste Nederlands-Engelse Oorlog was opgemerkt dat Engeland een gouden berg aanviel,

terwijl de Republiek een ijzeren berg tegenover zich vond.

De rol van De Ruyter in de oorlog was van essentieel belang. Hij nam het opperbevelhebberschap over op een cruciaal moment en bevocht een belangrijke zege in de Vierdaagse Zeeslag. De Tocht naar Chatham is ingegaan als één van de grootste huzarenstukjes in de maritieme geschiedenis en is uitgebreid bestudeerd door alle belangrijke admiralen na hem.

Tijdens zijn opperbevelhebberschap wist De Ruyter altijd zijn menselijke kant te bewaren. Hij voelde zich verantwoordelijk voor zijn manschappen en ging, volgens zeventiende eeuwse maatstaven, opvallend humaan om met tegenstanders en non-combattanten. Zijn onvoorwaardelijke trouw aan de staat van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en het vermogen nederig te blijven bij alle behaalde successen maken dat zijn persoon en daden nog vierhonderd jaar na zijn geboorte bewondering blijven afdwingen.

Het belang van 'Human factors' & veiligheid voor de defensieorganisatie (II)

E.H. Kramer, T. op den Buijs, R. Richardson*

Inleiding

In het eerste deel van dit artikel beschreven we wat het (onvertaalbare) begrip *human factors* (HF) inhoudt: een conglomeraat van factoren die in hun onderlinge samenhang kunnen leiden tot een incident, een ongeval of zelfs een ramp. Een begrip dat zowel directe oorzaken omvat als factoren en omstandigheden die er toe hebben bijgedragen en in het verleden liggende aanleidingen. Human factors is echter ook een vakgebied geworden, dat zich bevindt op het grensvlak van techniek, organisatiekunde en gedragswetenschappen.

Men treft op dit vakgebied benaderingen of stromingen aan afkomstig uit diverse wetenschapsgebieden en er wordt veel onderzoek gedaan op allerlei deelterreinen. Dit tweeluik van artikelen beoogt een overzicht te geven van de ontwikkelingen en de huidige stand van zaken. We hebben

hierbij gekozen voor een opzet die uitgaat van de verschillende benaderingen of stromingen. In het eerste deel is het centrale begrip *Situational Awareness* (SA) beschreven, alsmede de zogenoemde 'ingenieursbenadering' en de *human error* benadering. In dit tweede deel komen de werkbelasting- en werkstressbenadering, alsmede de proces- en structuurbenaderingen aan de orde. Tevens volgt een afsluitende conclusie voor wat betreft de stand van zaken op het vakgebied.

Benaderingen binnen het 'Human factor denken'

(III) De werkbelasting- en werkstressbenadering

Het optimaal functioneren van werknemers in de werkomgeving wordt door een groot aantal factoren bepaald. Vanuit de *human engineering* stroming binnen de psychologie is er veel aandacht voor onderzoek naar de werkende mens als snelle en adequate informatieverwerker. Deze onderzoeksrichting beschouwt de mens voornamelijk als informatieverwerker (de 'computermetafoor').

De omgeving wordt in de modellen van deze onderzoekers nogal eens beschreven in termen van 'klassiek' fysieke omgevingsstressoren als lawaai,

trillingen, temperatuur, blootstelling aan stoffen, et cetera. Bij het HF-onderzoek naar *Situational Awareness* zien we dat er steeds meer aandacht wordt besteed aan de interactie tussen meerdere factoren tegelijk en het functioneren van de mens in de werkomgeving (Endsley, 1995). SA wordt dan ook als kritisch element beschouwd voor het optimaal functioneren van militaire gevechtseenheden en op het gebied van de (militaire) luchtvaart.

Zo wordt in het kader van het functioneren van piloten en hun crew rekening gehouden met belemmeringen door omgevingsstressoren (waaronder temperatuur, weersgesteldheid, terrein, vermoeidheid, het systeem en vluchtgegevens). Maar ook wordt rekening gehouden met psychosociale factoren, zoals angst, hoge/lage (werk)belasting, (werk)stress, individuele verschillen op het gebied van persoonlijkheid, emoties en de rol van *coping*, training en sociale steun.

Deze psychosociale factoren kunnen leiden tot een verminderde SA en in termen van de Human factor terminologie tot *errors*. Om de invloed van psychosociale factoren op het menselijk functioneren en de onderlinge interactie van deze factoren duidelijk te kunnen maken, zullen we hierna een beschrijving geven vanuit de belasting- en stresstheorieën.

* Dr. Kramer, dr. Op den Buijs en dr. Richardson zijn als universitair docent verbonden aan de NLDA te Breda. Zij verzorgen onderwijs en doen onderzoek op het vlak van 'Human Factors & Veiligheid' in het kader van de Minor 'Human Factors & Veiligheid' van de Bacheloropleiding Bedrijfs- en Bestuurskunde. De dank van de auteurs gaat uit naar drs. R.J.J. van Houtert voor zijn commentaren op de oorspronkelijke tekst van dit artikel en zijn tekstbijdragen.

Operatie 'Enduring Freedom', Afghanistan, 2002. Negentien personen raakten gewond bij een 'friendly fire'-incident in Afghanistan. De toedracht van het incident wordt onderzocht (Foto U.S. Air Force, K. Reed; collectie NIMH)

(Werk)belasting en sa

(Werk)belasting of *psychological demands* betreft de hoeveelheid werk enerzijds en de verwerkingscapaciteit van de mens anderzijds. De zwaarte van de belasting wordt gedefinieerd op grond van de hoeveelheid informatie die verwerkt moet worden (Gailard, 2003). De efficiëntie van de informatieverwerking wordt beïnvloed door de complexiteit van een taak en het aantal taakwisselingen.

In het kader van SA moet hierbij ook gedacht worden aan de perceptie van de gegevens. Soms worden gegevens niet goed waargenomen omdat de taakbelasting te hoog is, de taakwisselingen te snel op elkaar volgen of omdat er simpelweg gegevens niet beschikbaar zijn door een systeemfout. Waar gaat bijvoorbeeld een piloot van uit: de informatie over een onweersbui van de luchtverkeersleiding of die

van de uitrusting aan boord van het vliegtuig? Wat is daarbij het effect van geluidsoverlast in de cockpit?

Endsley onderzocht een en ander voor de civiele luchtvaart en toonde onder meer een effect aan van geluidsoverlast op SA (gebaseerd op de *Error Taxonomy* van Endsley, 1999).

Mechanistische kijk

Kortom, theorieën over (werk)belasting zijn vooral gericht op het optimaal benutten van kennis en kunde van degene die de taken verricht en het verhogen van diens efficiëntie en effectiviteit. Ze hebben dus een mechanistische kijk op de mens ('human engineering'). Veel onderzoekers op het gebied van Human factors houden nog vast aan deze theorie, die de mens eigenlijk alleen beschouwt als een informatieverwerker.

Onderzoek naar werkbelasting acht men alleen relevant wanneer mensen

op de grens van hun kunnen moeten werken, bijvoorbeeld in complexe taaksituaties of onder tijdsdruk. Deze theorieën kennen belangrijke beperkingen. Zo houden ze geen rekening met de invloed van emoties op het menselijk functioneren en met de individuele verschillen en psychosociale aspecten van de werkomgeving. Tevens beperkt de cognitieve controle zich in deze theorieën tot het bijsturen van de taakuitvoering op basis van terugkoppeling van informatie (Kompier, et. al., 1990).

Discrepantie

(Werk)stress ontstaat volgens deze theorieën door een discrepantie tussen de actuele en de gewenste energetische toestand. Hoe groter de discrepantie, des te meer mentale inspanning er nodig is en des te groter de kans wordt op stressreacties en het maken van fouten.

Daarbij neemt men aan dat een hoge

mate van activatie van het individu en een hoge mentale inspanning automatisch leiden tot stressreacties. Bijvoorbeeld: de blootstelling aan lawaai leidt op grond van de ernst, de duur en de frequentie tot stressreacties, ongeacht de verschillen in persoonlijkheid en coping-strategie of de bekendheid met de stressor.

(Werk)stress en SA

Stresstheorieën leggen de nadruk op de individuele beleving, emoties en de interactie tussen de mens en zijn psychosociale omgeving. Ze zijn juist gericht op de algehele invloed van de omgeving op het functioneren van het individu. Bij stresstheorieën gaat het dan ook om de beoordeling van de *totale* situatie, dus niet alleen de hoeveelheid werk maar ook de conflicten en de interferentie tussen werk en privébelangen, emoties, communicatie, en de mogelijkheden om problemen op te lossen.

Emoties

Dat emoties een rol spelen blijkt uit het volgende experiment, gehouden onder vliegers. Vliegers moesten drie taken uitvoeren voorafgaand aan en tijdens een vlucht in een simulator, respectievelijk voorafgaand aan en tijdens een werkelijke vlucht. Deze taken waren:

1. een briefing volgen waarin de vliegers werd verteld wat zij moesten doen,
2. het opstijgen van het vliegveld, en
3. het uitvoeren van een navigatietaken.

In de simulator was de hartslag constant. Tijdens de werkelijke vlucht traden er echter verschillen op in hartslag: hoe veeleisender de taak, des te hoger de hartslag. Omdat de informatieverwerkende eisen hetzelfde waren in de twee situaties, was de conclusie dat de verschillen ontstaan moesten zijn door emotionele reacties (beschreven in Gaillard, 2003).

Dit voorbeeld geeft aan dat er naast de cognitieve belasting dus ook emo-

tionele belasting bestaat. Het maken van goede overwegingen en afwegingen in ongunstige situaties (bijvoorbeeld tijdens vluchten met turbulentie) vraagt meer dan alleen informatieverwerkende capaciteit, namelijk ook emotionele verwerkingscapaciteit, effectieve en gezonde coping patronen, en eventueel sociale steun van bijvoorbeeld collega's of de leidinggevende.

Persoonlijkheidskenmerken

De subjectieve beleving van een situatie, de kern van de stresstheorie, alsmede de relatie tussen persoon en omgeving worden in het coping-model van Lazarus (1966) uitgewerkt als zijnde een dynamisch proces, dat is gebaseerd op de persoonlijkheidspsychologie. Deze procesbenadering beschouwt de mens als een individu met bepaalde persoonskenmerken en emoties die bepalen hoe hij op een stressvolle situatie reageert.

Persoonlijkheidseigenschappen als zelfwaardering, zelfvertrouwen, emotionele stabiliteit, *'positive affect'* en gehardheid zijn gerelateerd aan een betere stressbestendigheid (Gaillard, 2003). We zien binnen gevechtseenheden en de (militaire) luchtvaart dat militairen en piloten en luchtverkeersleiders worden geselecteerd op dergelijke persoonlijkheidskenmerken. Uitgezonden militairen geven inderdaad blijk van een hoge zelfwaardering, een sterk zelfvertrouwen en zijn emotioneel stabiel, ongeacht rang en leeftijd (Op den Buijs, 2004).

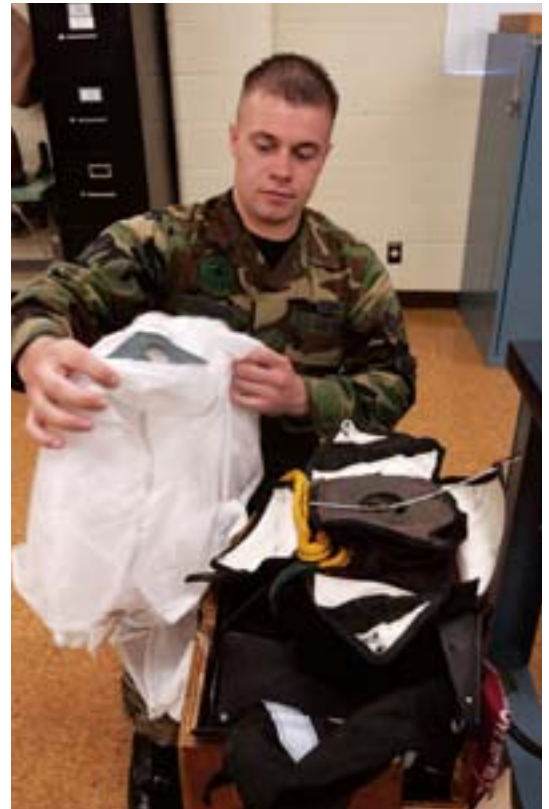
Coping-strategie

Naast persoonlijkheidskenmerken kan ook de keuze van een geschikte coping-strategie zorgen voor een goede omgang met een ongunstige situatie. Mili-

tairen van gevechtseenheden hanteren over het algemeen een probleemgerichte coping-strategie, dat betekent dat ze problemen het liefst meteen aanpakken en oplossen (Op den Buijs, 2004). Deze coping-strategie komen we ook tegen bij onderzoek naar Situational Awareness (Endsley, 1995 en 1999).

Bovendien speelt sociale steun een rol bij het ontstaan van werkstress, namelijk een modererende rol. Dit betekent dat bij voldoende sociale steun (bijvoorbeeld van collega's, crew, grondleiding, leidinggevende) ongunstige werksituaties, zoals een te hoge of te lage werkbelasting, een minder ongunstig effect hebben op het functioneren. Het zorgt voor een grotere stresstolerantie.

Kortom, (werk)stress moet worden opgevat als een dynamisch proces,

Na drie vliegtuigongelukken binnen zes maanden worden de parachutes van de piloten extra geïnspecteerd en opnieuw gevouwen

(Foto U.S. Air Force, D. Lester; collectie NIMH)

waarbij het omgaan met te hoge belasting, vermoeidheid of dreiging wordt gezien als een regelprobleem dat kan worden opgelost of gemode-reerd door onder meer selectie van operators met bepaalde persoonlijkheidskenmerken en het voorzien in sociale steun.

Controle, voorspelbaarheid en training

Controle en de (on)voorspelbaarheid van stressoren spelen ook een rol. Het controleren van de omgeving is volgens Gaillard (2003) een behoefte die leidt tot een grotere werkmotivatie en betrokkenheid. Als men een gevoel van controle heeft over de situatie, is men beter in staat om het eigen energieniveau en de eigen emotionele toestand te regelen.

Het gevoel van controle is afhankelijk van de beschikbaarheid van geschikte coping-strategieën, de benodigde middelen (en alternatieven), en het vertrouwen in de eigen mogelijkheden om de stressor aan te pakken. Als bekend is wanneer, hoe en waar de stressor optreedt, hebben we het gevoel de situatie te beheersen. Ook dit is een kwestie van SA. Controle van een stressor betekent bijvoorbeeld voor een piloot of de bemanning dat men kennis heeft van de positie van andere vliegtuigen, het terrein, het weer, de status van het systeem (hoogte, snelheid, vliegroute, communicatie, et cetera) en van waarschuwingssignalen. Verstoringen kunnen dan gemakkelijk worden bijgestuurd (toestandsregulatie).

Hebben we echter het gevoel de controle te verliezen, dan gaan we de eisen van de omgeving als een bedreiging zien en reageren we met negatieve emoties, die de lichamelijke en geestelijke balans ontregelen. Dus stress ontstaat niet omdat we minder goed presteren, een ongunstige energiehuishouding hebben (vermoeid zijn), of omdat we worden belemmerd in ons werk, maar omdat we ons daar niet bij willen neerleggen, ons

gaan ergeren en de controle verliezen. Denk aan het plotseling onbestuurbaar worden van een vliegtuig, door bijvoorbeeld een mechanisch defect.

In de militaire luchtvaart bestaan vele voorbeelden van vliegers die allerlei denkbare oplossingen bleven uitproberen en te lang in een neerstortend vliegtuig bleven zitten. In de civiele luchtvaart zijn ernstige ongevallen gebeurd omdat bemanningen in een gebied met slecht weer terechtkwamen en niet uitweken maar 'doorpersten'.

Tot slot noemen we nog een belangrijke factor in het geheel, namelijk training. Er zijn allerlei manieren om het ontstaan van stressreacties te voorkómen, bijvoorbeeld via ontspanningstechnieken. Ook de copingstrategieën kunnen worden getraind (Wientjes & Gaillard, 1997). Er zijn tevens programma's ontwikkeld die erop gericht zijn om:

- (1) de SA te verbeteren en er zijn mentale modellen ontwikkeld om
- (2) informatie nog beter te interpreteren en te begrijpen (Endsley, 1999).

De nadruk ligt hierbij vaak op technologie-georiënteerde trainingen, waarin men het systeem leert kennen (bijvoorbeeld in een cockpit), maar ook op stresstraining en ontspanningstechnieken.

Het laatste treft men bijvoorbeeld aan bij sommige *crew resource management* (CRM) trainingen die deel uitmaken van trainingsprogramma's voor onder meer vliegers en bemanningsleden.

(IV) De procesbenadering

Het procesdenken en het hierna als vijfde benadering te behandelen structuurdenken zijn beide systeem-benaderingen. Systeem-benaderingen richten zich op de context en de directe omstandigheden waarin individuen werken, die uiteindelijk de randvoorwaarden vormen waarbinnen individuen fouten maken:

...the system approach concentrates on the conditions under which individuals work and tries to build defences to avert errors or mitigate their effects.
(Johnson en Holloway, 2003)

Het aanmeten van een oorstuk met ingebouwde speaker. De oorstukken reduceren omgevingsgeluid, gaan potentieel gehoorverlies tegen en optimaliseren de 'situational awareness'

(Foto U.S. Air Force, B. Ferguson; collectie NIMH)

Deze context is vormgegeven door bijvoorbeeld de keuze voor een bepaald organisatieontwerp of voor een bepaalde wijze van regulering. Zo kan een bepaald organisatieontwerp de kiem voor een ongeluk vormen.

De kern van het systeemdenken wordt het best verwoord door het paradoxale, niet te vertalen concept *normal accident* (Perrow, 1999). Een *normal accident* is een ongeluk dat logisch voortvloeit uit de eigenschappen van het systeem. Dat het optrad is eigenlijk normaal: gezien het systeemontwerp hing het ongeluk al in de lucht.

Deze manier van denken is toe te passen op zowel technische als sociale systemen (organisaties). Een vliegtuig kan bijvoorbeeld een ongeluk krijgen omdat schade aan de motor (op zich niet fataal) het hydraulische systeem verwoest, waardoor het vliegtuig onbestuurbaar wordt. Door cruciale onderdelen van het hydraulische systeem pal naast de motoren te lokaliseren is een dergelijk ongeluk eigenlijk in het systeem 'ingebakken'.

'The Unexpected'

We zouden het systeemdenken een analytisch gereedschap kunnen noemen: afhankelijk van de interesse van de onderzoeker kan het worden toegepast op een bepaald niveau van analyse. Zo kan het functioneren van een bepaalde afdeling onder de loep worden genomen, of de relaties tussen die onderdelen van een afdeling die zich als een zinnig element aandienen (bijvoorbeeld clusters van activiteiten in het primaire proces).

Ook kan het systeemdenken worden gebruikt om een organisatie als geheel te bekijken. Op dat moment is de onderzoeker geïnteresseerd in de aard van de relaties tussen de afdelingen. Tegenwoordig wordt het steeds interessanter – zeker ook voor de defensieorganisatie – om de aandacht te richten op het netwerk van organisaties. De onderzoeker is dan gericht op hoe de eigenschappen van het netwerk (ook wel de 'architectuur') van organisaties invloed hebben op het functioneren ervan.

Ook systeembenaderingen stellen het omgaan met *The Unexpected* centraal en wijzen op het belang van SA – alhoewel hier vaak andere begrippen voor worden gebruikt.

Zoals gesteld zijn het procesdenken en het structuurdenken beide gefundeerd in de systeemtheorie. Ze verschillen echter in de manier waarop ze naar het systeem kijken en de systeemkenmerken waarop ze vervolgens de aandacht richten. Wij zijn van mening dat beide benaderingen elkaar in belangrijke mate kunnen aanvullen.

Binnen de systeembenadering zijn procesdenkers geïnteresseerd in 'het proces van organiseren'. De 'vader' van deze manier van denken is Taylor (1987). Hij stelt dat in het onderzoek

F-22 Raptors verschaffen een betere sferische 'situational awareness'

(Foto U.S. Air Force, A. Knox; collectie NIMH)

De cockpit van dit Hercules WC-130J vliegtuig bevat de nieuwste computergestuurde vlucht- en navigatiesystemen. Deze systemen bevorderen de 'situational awareness' van de crew
(Foto U.S. Air Force; collectie NIMH)

naar ongevallen vooral menselijk handelen, intenties, verlangens of betekenissen centraal staan. Allerlei ideeën en opvattingen van individuen beïnvloeden de manier waarop ze naar hun omgeving kijken. Meest prominente vertegenwoordiger van het procesdenken is K. Weick, wiens boek *The Social Psychology of Organizing* (1979) door Inc. Magazine is uitgeroepen tot een van de tien beste boeken op het gebied van management ooit.

Als psycholoog is Weick voornamelijk geïnteresseerd in het functioneren van de mens in het systeem en dan vooral in de menselijke vermogens en beperkingen bij het vinden van oplossingen voor 'het organisatieprobleem'. Het organisatieprobleem waar de procesdenkers zich op richten is een problematische omgeving die de organisatie confronteert met problemen waarvoor geen automatische respons beschikbaar is. Weick zegt hierover (1979, p. 6):

The basic raw material on which organizations operate are informa-

tional inputs that are ambiguous, uncertain, equivocal.

Dit is een vrij abstracte manier van het aanduiden van allerlei alledaagse praktische problemen waarmee een organisatie wordt geconfronteerd.

In *Managing the Unexpected* (2001) vatten Weick & Sutcliffe deze problematiek samen met het begrip 'the unexpected'. Het organisatieproces is in termen van Weick gericht op het omgaan met *the unexpected*. Weick stelt het als volgt (1979, p. 3):

Organizing serves to narrow the range of possibilities, to reduce the number of 'might occurs'. The activities of organizing are directed toward the establishment of a workable level of certainty. (...) To organize is to assemble ongoing interdependent actions into sensible sequences that generate sensible outcomes.

Organiseren zoals het hier wordt gedefinieerd, is principieel een proces van betekenisverlening, of zoals Weick (1995) het noemt, een proces van 'sensemaking'. Daarmee beschouwen procesdenkers organiseren als een principieel menselijke activiteit, waarin onzekerheid door het zoeken van betekenissen wordt gereduceerd.

Deze basale manier van denken wordt, bijvoorbeeld door Weick & Sutcliffe (2001), toegepast op het terrein van de veiligheidsstudies. Een ongeluk vatten zij op als een voorbeeld van *the unexpected*. Dit is per definitie waar: als een ongeluk niet onverwacht is, is het kennelijk iets waar de organisatie bewust naar streefde.

Terwee (1990, p. 22) stelt dat ongelukken een 'zwart gat' vormen in het heelal van betekenissen. In termen van de hiervoor besproken kijk op Human factors is een ongeluk het gevolg van een procesverstoring. Een organisatie die goed in staat is om te gaan met *the unexpected* wordt door de procesdenkers een *High Reliability*

Organization (HRO) genoemd. Het zal duidelijk zijn dat de mens vanwege zijn unieke vermogen om om te gaan met *the unexpected* een centrale positie inneemt in deze HRO's.

'Mindfulness'

Belangrijk in de manier van denken van de procesdenkers is het begrip 'mindfulness' wat vertaald zou kunnen worden met 'waakzaamheid'. Weick & Sutcliffe definiëren 'mindfulness' als volgt (2001, p. 42):

By 'mindfulness' we mean the combination of ongoing scrutiny of existing expectations, continuous refinement and differentiation of expectations based on newer experiences, willingness and capability to invent new expectations that make sense of unexpected events, a more nuanced appreciation of context and ways to deal with it, and identification of new dimensions of context that improve foresight and current functioning.

Hieruit blijkt de psychologische oriëntatie van de procesdenkers: ze leggen de nadruk in feite op openheid (openstaan) voor nieuwe informatie. Een HRO is zo georganiseerd dat haar operators *mindful* kunnen handelen.

In principe verschilt deze nadruk op het belang van *mindfulness* niet zo erg veel van wat functieleer-psychologen bedoelen met SA. De procesdenkers zijn vervolgens geïnteresseerd in de manieren waarop de organisatie de *mindfulness* beïnvloedt. Zo leggen Weick & Sutcliffe bijvoorbeeld de nadruk op het feit dat HRO's de kleinste procesverstoringen al aangrijpen om te leren. Ze zijn voortdurend bezig een ongeluk te voorkómen. Ook voorkómen HRO's volgens hen simplificaties. Ze kiezen dus niet voor oppervlakkige probleemanalyses en simpele toverformules als oplossingen (Kramer, 2004).

De procesbenadering houdt zich bezig met de problematische omgeving van organisaties en met de problemen van organisaties waar

geen automatische respons voor beschikbaar is. Het gaat er daarbij om de bedrijfsprocessen zo te organiseren dat procesverstoringen zo weinig mogelijk voorkomen en bij de eerste signalen van een verstoring actie kan worden ondernomen. Hiertoe dient de organisatie open te staan voor nieuwe informatie en oplossingen. Met andere woorden, de *mindfulness*, oftewel de SA, moet optimaal zijn.

(V) De structuurbenadering

Ook de structuurdenkers zien het omgaan met *the Unexpected* als een centraal probleem voor organisaties. De Sitter verwoordt het als volgt (2000, p. 9):

over een beheersbaar proces. Als een proces beheerst zou zijn, zou dat immers in tegenspraak zijn met de onbeheersbare impulsen die op het proces inwerken. Als we zeggen dat het proces beheersbaar is, zijn we exacter: we erkennen dat het voortdurend van zijn koers kan afwijken, maar dat we in het beste geval beschikken over voldoende bijsturingsmogelijkheden ofwel over voldoende regelcapaciteit.

Regelcapaciteit is vergelijkbaar met SA. Eigenlijk zou je Situational Awareness kunnen zien als een voorwaarde voor regelcapaciteit.

woord. Dit wordt ondersteund met stellingen als 'het gaat niet om structuur maar om de poppetjes' of 'structuur zit in het hoofd van mensen, het is een sociale constructie'.

Dat zien wij als een gevaarlijke valkuil. De organisatiestructuur bepaalt in belangrijke mate de aard van de werkomgeving van mensen. Niet alleen bepaalt de structuur de regelcapaciteit van operators, de structuur bepaalt ook de machtsverhoudingen binnen een organisatie. Daarom geeft structuur in belangrijke mate vorm aan de wetten waaraan individueel gedrag beantwoordt. Dat dit niet altijd even zichtbaar is, maakt de werking van structuur alleen maar bedrieglijker.

De structuurdenkers richten zich op de manier waarop het primaire proces in organisaties verdeeld is over individuen en afdelingen, en de manier waarop dit proces wordt bestuurd. Uit de structurele configuratie kunnen ze in algemene zin afleiden of een organisatie beheersbaar, flexibel, efficiënt en innovatief is. Aan het denken van de procesdenkers voegen ze het inzicht toe dat een gebrek aan *mindfulness* van bijvoorbeeld een individuele operator de consequentie kan zijn van:

- een taakontwerp dat hem alleen inzicht verschaft in een klein deel der cruciale processen;
- een besturingsstructuur die hem weinig bevoegdheid gunt voor het ingrijpen in de cruciale procesgangen.

Langs deze weg kunnen de structuurdenkers een ongeluk typeren als een *normal accident*, zoals gezegd een ongeluk dat gezien de kenmerken van het systeem in de lucht hing. Vaak komt het bijvoorbeeld voor dat een organisatie die in zeer turbulente en onzekere omstandigheden moet opereren, een sterke neiging heeft cruciale processen centraal aan te sturen. De organisatie heeft dan de indruk dat ze deze processen onder controle kan houden.

Safety briefing aan boord van een C-17 Globemaster III voor de leden van de 15th Airlift Wing, voor een vlucht naar de Filipijnen

(Foto U.S. Air Force, S.A. Cuomo; collectie NIMH)

Het is een betrekkelijk nieuw verworven inzicht dat processen altijd blootgesteld zijn aan veranderlijke impulsen uit hun omgeving en dat een 'storingsvrij proces' een theoretisch idee is, dat in de praktijk principieel niet voor kan komen.

Het ontwerp van organisaties moet het omgaan met dit probleem faciliteren. De Sitter stelt verder (2000, p. 9):

Dit inzicht behoort ook te leiden tot een ander woordgebruik. In plaats van te spreken over een beheerst proces zouden we moeten spreken

De invloed van (organisatie)structuur op regelcapaciteit is daarmee een essentieel onderwerp voor de structuurdenkers. Oppervlakkig gezien heeft structuur weinig te maken met het menselijk functioneren. Op basis van dit soort observaties achten sommige sociale wetenschappers het onderwerp structuur nauwelijks hun consideratie waard.

Sterker nog, sommige sociale wetenschappers hebben een afkeer van het onderwerp structuur vanwege de technocratische bijmaak van het

Volgens de analyse van de structuurdenkers is het echter in die omstandigheden zo dat centrale controle leidt tot structurele complexiteit en daarmee een zware interne besturingslast. Nobelprijswinnaar H. Simon drukt het als volgt uit (1997, p. 47):

Organizations are not highly centralized structures in which all the important decisions are made at the center. Organizations operating in that centralized way would exceed the limits of human procedural rationality and lose many of the advantages attainable from the use of hierarchical authority.

Interactie en koppeling in een netwerk

C. Perrow (1999) is de structuurdenker die zich het meest nadrukkelijk op het terrein van het ongevalsonderzoek heeft bewogen. Hij is bijvoorbeeld de geestelijke vader van het begrip *normal accidents*. Zijn benadering is waardevol omdat hij de conceptuele gereedschappen levert waarmee naar netwerken van organisaties gekeken kan worden. Interessant is dat hij een onoplosbaar besturingsdilemma voor complexe systemen poneert dat in hoge mate relevant lijkt voor de hedendaagse krijgsmacht.

Perrow introduceerde twee essentiële begrippen in de systeemtheoretische manier van kijken naar ongevallen: 'interaction' en 'coupling'. Beide begrippen beschrijven dimensies waarop organisatiesystemen kunnen worden getypeerd. *Interaction* verwijst naar de manier waarop elementen in een systeem elkaar kunnen beïnvloeden, met andere woorden, met elkaar kunnen interacteren. *Lineair interaction* verwijst daarbij naar een manier van functioneren die verloopt zoals bedoeld in het systeemontwerp.

Een systeem dat geconfronteerd wordt met *complex interaction* heeft daarentegen te maken met allerlei onvoorspelde interacties tussen delen van het systeem. Koppeling verwijst

naar de manier waarop delen van het systeem van elkaar afhankelijk zijn. Losse koppeling wil zeggen dat subsystemen relatief onafhankelijk van elkaar kunnen optreden. Strakke koppeling wil zeggen dat subsystemen elkaar in hoge mate kunnen beïnvloeden in die zin dat een *failure* in het ene subsysteem direct grote invloed heeft op het functioneren van een ander subsysteem.

Deze manier van denken is in het ongevalsonderzoek bijvoorbeeld toegepast door Snook (2000). Hij traceerde een deelloorzaak voor een *friendly fire* incident in Irak terug tot het complexe netwerk van organisatiedelen dat samen moest werken in een onzekere omgeving (*complexity*) en waarin gebeurtenissen in het ene deel van de organisatie directe en verstrekkende gevolgen hadden in het andere deel van de organisatie (*tight coupling*).

Besturingsdilemma

Systemen die te maken krijgen met complexe interacties en die ook nog gekarakteriseerd worden door strakke koppeling krijgen volgens Perrow te maken met een besturingsdilemma. Complexe interactie wil zeggen dat een systeem wordt geconfronteerd met allerlei onvoorspelbare procesverstoringen. Om een dergelijk systeem te besturen is *decentralisatie* volgens Perrow het meest aangegeven middel.

Bij strakke koppeling tussen elementen van een systeem is echter *centralisatie* het meest aangewezen besturingsprincipe. Immers, de afhankelijkheden tussen elementen zijn op een decentraal niveau niet altijd te overzien. Beide eisen spreken elkaar tegen.

Volgens Sagan (1993, p. 40) heeft dit directe consequenties voor de beheersbaarheid van het organisatie-systeem:

When a system is both interactively complex and tightly coupled, the requirements for reliability are simply incompatible.

Dit dilemma lijkt in hoge mate relevant voor de huidige krijgsmacht. Enerzijds is zij er zich van bewust dat decentralisatie van groot belang is bij complexe operaties, omdat inzicht in de specifieke lokale condities niet op een centraal niveau aanwezig is. Anderzijds treedt zij steeds vaker op in complexe *joint* en *combined* netwerken waarbij de afhankelijkheden tussen de verschillende onderdelen van het netwerk vaak niet meer op een decentraal niveau te overzien zijn.

Terugkerend naar de eerder genoemde uitspraken van De Sitter is het de vraag of er op die manier netwerken worden gecreëerd die in principe beheersbaar zijn.

Suboptimaal

Een taakontwerp dat alleen inzicht geeft in een klein deel van de cruciale processen en een besturingsstructuur die de operator weinig bevoegdheden geeft voor wat betreft het ingrijpen in cruciale processen, leiden tot een suboptimale *mindfulness*, oftewel SA. De inrichting van een organisatie of netwerk, zoals de wijze waarop taken tot functies zijn gebundeld, het aantal hiërarchische niveaus, het aantal beslissers en het aantal verschillende organisaties in een netwerk, is dus ook een variabele als we kijken naar incidenten en ongevallen of het voorkomen daarvan.

Om zo veilig mogelijk te kunnen opereren, moet dus ook de taak- en organisatiestructuur worden geoptimaliseerd. Bij netwerken levert dit laatste echter voorsnog onoplosbare problemen op. Op dit terrein en bij het ontwerpen van *high reliability organizations* is nog veel onderzoek nodig. Het Human factor vakgebied is naar onze mening echter bij uitstek het vakgebied om hieraan een bijdrage te leveren.

Ter afsluiting

In dit tweeluik hebben we verschillende benaderingen in het Human factor onderzoek besproken. Hoe ver-

Eglin Air Force Base, februari 2007. Na 2.200 vluchten zet de piloot zijn F-16 gevechtsvliegtuig voor de laatste keer veilig op de grond

(Foto U.S. Air Force, A. Leonhard; collectie NIMH)

schillend de diverse benaderingen ook kunnen zijn, alle wijzen ze op het belang van Situational Awareness van de operator. SA zou om die reden het uitgangspunt moeten zijn bij het ontwerp van organisaties en systemen die in *high risk* contexten zouden moeten opereren.

De diverse benaderingen lopen volgens Johnson en Holloway (2003) in elkaar over en zouden allemaal kunnen worden gebruikt bij het bestuderen van een ongeval. Ofwel: een combinatie van de benaderingen is niet alleen vaak onvermijdelijk maar ook noodzakelijk om in een analyse te betrekken. Immers: een eenzijdige 'systeem'-benadering, in welke variant dan ook, leidt tot blindheid voor een logische, causale aaneenschakeling van evidente gebeurtenissen. En een te eenzijdige 'individuele' benadering leidt tot blindheid voor belangrijke intentionele, interactieve en contextuele elementen die bij een ongeval meespelen (Johnson en Holloway, 2003, p. 2).

Toch is dit eenvoudige uitgangspunt niet altijd eenvoudig te realiseren in de praktijk. Voor een organisatie als de defensieorganisatie zou het elimineren van *intermediate* en *root causes* moeten betekenen dat er rigoureuze gebureaucratiseerd zou moeten worden.

Inmiddels hebben we de ervaring opgedaan dat debureaucratisering in veel organisaties een zeer moeizaam proces is, dat niet altijd langs de lijnen van de rationaliteit verloopt, en

soms zelfs een sterkere bureaucratisering in de hand lijkt te werken.

In organisaties die slagvaardiger proberen te worden door 'verplating' en 'afslanking' neemt via de achterdeur vaak de mate van centrale aansturing door middel van procedures juist weer toe. De defensieorganisatie vormt hierop geen uitzondering. In ieder geval kunnen we constateren dat de Human factor benadering zicht biedt op oplossingen en heeft weten uit te stijgen boven het obligate advies 'betere trainingsprogramma's zijn noodzakelijk'.

Sterker, Snook (2000) heeft laten zien dat betere training kan leiden tot wat hij noemt '*trained incapacity*': door te trainen op standaardscenario's (procedures en *drills*) kan iemand minder goed in staat zijn afwijkende scenario's te herkennen en er effectief op te reageren. Langs welke lijnen opleiding en training wel verbeterd kunnen worden, wordt aangegeven door de hiervoor behandelde moderne stresstheorieën.

Het 'zelf nadenken' in afwijkende situaties moet zeker gestimuleerd blijven worden en daarbij zijn inzichten en geïntegreerde toepassingen van de Human factor benadering afkomstig uit onder meer de ergonomie, de psychologische functieleer, de sociale psychologie, de gezondheidspsychologie, de organisatiekunde en de sociotechnische organisatieontwerpleer, onontbeerlijk.

Literatuur

- Buijs, T.P. op den (2004). *Werkbelasting, gezondheid en welzijn. Een onderzoek naar het functioneren van Nederlandse militairen tijdens uitzendingen met een laag geweldsniveau*. Breda: Proefschrift UvT, Tilburg.
- Endsley M.R. (1995). 'Toward a Theory of Situation Awareness in Dynamic Systems'. *Human Factors*, 37 (1), pp. 65-84.
- Endsley, M.R. (1999). 'Situation Awareness in aviation systems'. In Garland, D.J., Wise, J.A. and Hopkin, V.D. (Eds.). *Handbook of Aviation Human Factors*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Gaillard, A.W.K. (2003). *Stress, produktiviteit en gezondheid*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds. Johnson, Chris W., Holloway, C. Michael. (2003). *The Strengths and Weaknesses of Logic Formalisms to Support Mishap Analysis*. Proceedings of the 21st International System Safety Conference, 4-8 August 2003, Ottawa, Ontario, Canada, pp. 1133-1142.
- Johnson, C.W., Holloway, C. Michael. (2003). 'A Survey of Logic Formalisms to Support Mishap Analysis'. *Reliability Engineering and Systems Safety*, volume 80, Issue 3, pp. 271-291.
- Kompier, M.A.J., & Marcelissen, F.H.G. (1990). *Handboek Werkstress: systematische aanpak voor de bedrijfspraktijk*. Amsterdam: Nederlands Instituut voor Arbeidsomstandigheden (NIA).
- Kramer, E.H. (2004). *Organizing doubt. Self-organization and Army units in Crisis Operations*. Proefschrift. TU Eindhoven.
- Lazarus, R.S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.
- Perrow, C. (1999). *Normal accidents: Living with high-risk technologies*. Princeton: Princeton University Press. 2nd Edition, first published by Basic Books 1984.
- Sagan, S.D. (1993). *The Limits of Safety. Organizations, Accidents, and Nuclear Weapons*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Sitter, U. de (2000). *Synergetisch Produceren*. Assen: Van Gorcum. Tweede editie.
- Snook, S.A. (2000). *Friendly fire: The accidental shootdown of U.S. Black Hawks over Northern Iraq*. Princeton, NJ: Princeton University.
- Weick, K.E. (1979). *The social psychology of organizing*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing.
- Weick, K.E., & Sutcliffe, K.M. (2001). *Managing the unexpected: Assuring high performance in an age of complexity*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Wientjes, C.J.E. & Gaillard, A.W.K. (1997). *Grensverleggende activiteiten: eindrapportage*. Soesterberg. TM-96-A032.

Overeenkomsten ter beëindiging van gewapende conflicten

Ontwikkelingen sinds 1870

mr. dr. J.C.E. van den Brandhof*

Inleiding

Gewapende conflicten eindigen meestal met een staakt-het-vuren, een wapenstilstand of een capitulatie. Vroeger werden zij als regel gevolgd door een vredesverdrag, tegenwoordig komt dit veel minder voor. Het gaat bij al deze akkoorden om volkenrechtelijke overeenkomsten, in het Frans vaak *accords en forme simplifiée* genoemd. Dat houdt in dat vertegenwoordigers van de verdragsluitende partijen (meestal staten) ze na ondertekening niet meer ratificeren en, wanneer zij door staten met een parlementaire democratie worden gesloten, de volksvertegenwoordiging ze meestal niet meer goedkeurt.¹

In het onderstaande betoog besteed ik aandacht aan een aantal theoretische aspecten van de hierboven bedoelde overeenkomsten. Deze zal ik met voorbeelden nader toelichten. Achtereenvolgens komen aan de orde

- invloed van wilsgebreken, in het bijzonder dwang, op overeenkomsten

sten ter beëindiging van een gewapend conflict;

- omschrijving met voorbeelden van de wapenstilstand, de capitulatie en het staakt-het-vuren;
- bevoegdheid tot het sluiten van de wapenstilstand, de capitulatie en het staakt-het-vuren;
- inhoud van de capitulatie respectievelijk de wapenstilstand.

In de laatste paragraaf zal ik nader ingaan op de vraag welke relatie er is te leggen tussen de bedoelde overeenkomsten en de niveaus van optreden, die voor en tijdens het uitvoeren van militaire operaties zijn te onderscheiden. Verder komt de vraag aan de orde in welke opzichten wapenstilstanden, capitulaties en staakt-het-vuren akkoorden van elkaar verschillen.

Tot slot zal ik enkele opmerkingen maken over de functie en maatschappelijke betekenis van deze akkoorden. Commandanten van eenheden, die bij een gewapend conflict betrokken raken, kunnen hier hopelijk aanknopingspunten vinden voor het nemen van beslissingen ter beëindiging van het conflict. Daarbij geldt dat de praktijk altijd gevarieerder is dan een

schriftelijke uiteenzetting en dat de geschiedenis zich nooit herhaalt op de wijze zoals die zich eerder heeft voorgedaan.

Invloed van wilsgebreken

Wapenstilstanden, staakt-het-vuren akkoorden en capitulaties maken deel uit van het oorlogsrecht. Hiertoe behoort tevens, althans volgens sommige Duitse auteurs, het *Kartell-akkoord*.² In het Nederlands bestaat hiervoor geen algemeen aanvaarde term. Het Kartell-akkoord is een overeenkomst met een naar tijd en plaats beperkte werking, dienend voor een bepaald doel, bijvoorbeeld de uitwisseling van krijgsgevangenen of gewonden op een bepaald gevechts-terrein.³ Wapenstilstand en staakt-het-vuren worden ook wel als 'bestand' aangeduid, een ruim begrip, in feite gebruikt voor iedere beëindiging van een gewapend conflict van enige betekenis, waarbij geen winnaar c.q. verliezer is aan te wijzen.

Wapenstilstanden, staakt-het-vuren akkoorden en capitulaties hebben evenals vredesverdragen een speciale plaats in het volkenrecht, want juist hier komt tot uitdrukking dat de leer der wilsgebreken, die vooral in het

* De auteur was tot 2006 medewerker voor internationale samenwerking bij de directie wetenschappelijk onderzoek en ontwikkeling van DGM.

Aankomst van de Japanse delegatie voor de ondertekening van de capitulatie op de USS Missouri, 2 september 1945

(Foto US National Archives; collectie NIMH)

privaatrecht is ontwikkeld, in het volkenrecht niet onverkort van toepassing is. Over de toepassing van deze leer valt het volgende op te merken.

Als wilsgebreken kennen we in Nederland heden ten dage dwaling, bedrog, dwang en misbruik van omstandigheden. Het laatstgenoemde wilsgebrek, in het Engels vaak aangeduid als *undue influence*, is in Nederland pas in 1992 volledig erkend en zal hier verder buiten beschouwing blijven. Dwaling en bedrog spelen in het internationale recht een veel geringere rol dan in het nationale privaatrecht, omdat de vaak tijdrovende totstandbrenging van verdragen ertoe leidt dat het risico van al dan niet bewust veroorzaakte misverstanden zeer gering is.⁴

Anders is het met dwang. Voor wat de toepassing in het volkenrecht betreft maakt men onderscheid tussen dwang uitgeoefend tegen personen en dwang uitgeoefend tegen staten. Dwang die is uitgeoefend tegen personen, maakt een verdrag ongeldig. Het bekendste voorbeeld van zo'n verdrag is dat van 15 maart 1939 van Duitsland en Tsjecho-Slowakije, waarbij de Tsjecho-Slowaakse president Emil Hácha erkende dat Bohemen en Moravië Duits protectoraat werden. Hij werd hiertoe gedwongen bij een bezoek aan Berlijn na persoonlijke intimidaties en nadat bedreigd was met het bombarderen van Praag.⁵

Dwang tegen staten

Voor dwang gericht tegen staten hield het traditionele volkenrechtelijke gewoonterecht tot de Eerste Wereldoorlog in dat deze, anders dan in het privaatrecht, niet leidt tot ongeldigheid van een overeenkomst.⁶ Vroeger werd algemeen aangenomen dat een andere opvatting tot gevolg zou hebben dat in beginsel alle vredesverdragen zonder rechtsgevolg zouden zijn en daarmee 'de stabiliteit der feitelijke toestanden in de wereld' op losse schroeven zouden zetten.⁷

In deze opvatting is echter, met name na de oprichting van de Verenigde Naties, verandering gekomen. Tegenwoordig geldt bij dwang tegen staten onderscheid tussen geoorloofde dwang en ongeoorloofde dwang. Van ongeoorloofde dwang is sprake wan-

neer deze is uitgeoefend in strijd met de internationaalrechtelijke beginselen, die zijn vervat in het Handvest van de VN. Dit uitgangspunt is ook vastgelegd in artikel 52 van het Weens Verdragenverdrag (wvv), dat in 1969 tot stand kwam en in 1980 in werking trad.⁸ Het artikel bepaalt dat verdragen nietig zijn bij een dergelijke strijdigheid.

Geoorloofde dwang is geweld dat met machtiging van de Veiligheidsraad van de VN tegen een agressor wordt gebruikt.⁹ Daarnaast geldt als geoorloofde dwang een beperkt tijdelijk recht van een staat op zelfverdediging, wanneer hij wordt aangevallen.¹⁰ Voorts moet ook geweld, waarmee een door de Veiligheidsraad van de VN veroordeelde daad van agressie ongedaan wordt gemaakt, als geoorloofd worden beschouwd. Dit zien we bijvoorbeeld in de Falkland-oorlog in 1982, toen Groot-Brittannië de Falkland-eilanden, die in april van dat jaar onverwacht door Argentijnse troepen waren bezet, heroverde. In perscommentaren is er toen op gewezen dat voor Britse passiviteit in dit geval geen grond bestond, omdat anders een vrijbrief zou gelden voor het verzilveren van historische claims.¹¹

De situatie is er met de nieuwe nuancering niet eenvoudiger op geworden. Geoorloofde dwang leidt niet tot nietigheid of ongeldigheid van een verdrag. Ongeoorloofde dwang of geweld zal dit volgens artikel 52 wvv wel doen. In de praktijk is niet altijd eenvoudig te bepalen of er sprake is van ongeoorloofde dwang. Veel zal van de omstandigheden afhangen; met name zal het duidelijk moeten zijn of en zo ja in hoeverre de VN een rol hebben gespeeld in verband met het gebruik van de dwang.

Capitulatie, wapenstilstand en staakt-het-vuren

Capitulaties

Capitulaties zijn volkenrechtelijke overeenkomsten, die op een ongewone wijze tot stand komen, namelijk

door een eenzijdige verklaring van een der partijen, waarbij deze instemt met een eenzijdig geformuleerd aanbod van de tegenpartij om de vijandelijkheden te staken. De overeenkomst wordt meestal niet in rechtstreekse onderhandelingen of na een uitwisseling van nota's of memoranda gesloten. Alleen in een zeer gecompliceerde situatie kan dit anders zijn.

Eenzijdig dictaat?

Eiting heeft in de *Militaire Spectator* de capitulatie een 'eenzijdig dictaat' genoemd.¹² Maar voor deze opvatting is in de literatuur geen steun te vinden. De consequentie van deze omschrijving zou zijn dat het dictaat ook door eenzijdig gebruik van geweld weer legitiem terzijde kan worden gelegd en dit lijkt onaanvaardbaar. In de praktijk biedt de verliezer capitulatie aan, wanneer er geen vooruitzicht bestaat dat hij een overwinning kan behalen en wanneer hij ervan overtuigd is dat voortzetting van de strijd tot nodeloze verliezen van mensenlevens en materieel zal leiden. Met een capitulatie voor een bepaald slagveld kan hij trachten debellatio (volledige ondergang van een staat gevolgd door annexatie van het grondgebied door de overwinnaar; afwezigheid van de mogelijkheid een vredesverdrag te sluiten) te voorkomen.

Een capitulatie kan ook door de winnaar worden voorgesteld, maar dit gebeurt weinig en leidt, als het zich voordoet, tot complicaties.

Een voorbeeld hiervan is de capitulatie van het Franse leger na de strijd bij Sedan in september 1870.

Deze werd voorgesteld door een Pruisische officier, waarop de Franse keizer Napoleon III zich wel tot overgave bereid toonde, maar probeerde hieraan voorwaarden te verbinden.

Pas nadat de Pruisische bevelhebber von Moltke er bij een bespreking in Donchery op had gewezen dat rond Sedan 690 kanonnen waren opgesteld, die de stad voor het grootste deel in korte tijd konden verwoesten, was de Franse generaal Wimpffen bereid een capitulatieovereenkomst te sluiten.¹³

Een extreem geval van een door de winnaar voorgestelde capitulatie, die de tegenpartij aanvankelijk afwees, is die van Japan in 1945. Op 26 juli 1945 zonden de president van de VS, de president van China en de eerste minister van Groot-Brittannië een nota met een ultimatum aan de Japanse regering, waarin onvoorwaardelijke overgave van de Japanse strijdkrachten werd geëist. De Japanse militaire heersers wezen dit af. Hierna zijn luchtbombardementen op zes Japanse steden uitgevoerd, maar ook toen kwam geen verandering in het Japanse standpunt. Daarop is op 6 augustus een atoombom op Hiroshima en op 9 augustus een atoombom op Nagasaki gegooid. Vijf dagen daarna, op 14 augustus, deelde de Japanse keizer mee dat het land capituleerde.¹⁴ De militaire heersers hadden de beslissing of de strijd moest worden voortgezet uitdrukkelijk aan de keizer – opperbevelhebber van de krijgsmacht (art. 11 grw. 1889) – overgelaten.

Partijen bij een capitulatieovereenkomst zijn soevereine staten of organisaties met internationale rechtspersoonlijkheid. Hierop kom ik dadelijk terug. Krijgsmachten of krijgsmachtdelen kunnen geen partij zijn, omdat zij internationale rechts-

persoonlijkheid missen. Omdat een capitulatieovereenkomst betrekking kan hebben op een deel van het grondgebied van een staat of zelfs op één bepaald slagveld, moet worden aangenomen dat in dat geval de werking van de overeenkomst territoriaal beperkt is tot dat betreffende deel van het grondgebied.

Aanbieden en ondertekenen

Tussen het moment van het aanbieden van de capitulatie en het moment van de ondertekening van de capitulatieoorkonde, verstrijkt bijna altijd een korte periode variërend van een of enkele uren tot een of meer etmalen. Een enkele maal is de periode langer, maar dit kan dan het gevolg zijn van onenigheid over de vraag of een wapenstilstand of een capitulatie moet worden gesloten. Enkele – willekeurig gekozen – voorbeelden uit de periode van 1870 tot heden mogen dit illustreren.

In de Frans-Duitse oorlog bood op 25 oktober 1870, na de slag om Metz, een Franse officier capitulatie van zijn legeronderdeel aan de Duitsers aan. In de avond van 27 oktober 1870 is daarop de capitulatieovereenkomst ondertekend.¹⁵

Na de Duitse inval in Nederland, België en Frankrijk op 10 mei 1940 bood

De capitulatieonderhandelingen in Rijsoord, 15 mei 1940

(Foto collectie NIMH)

ZKH Prins Bernhard op weg naar de voorbesprekingen voor de Duitse capitulatie in Wageningen, 2 mei 1945. Links naast de auto de Canadese generaal Charles Foulkes (Foto Public Archives Canada; collectie NIMH)

de Nederlandse opperbevelhebber, generaal H.G. Winkelman, de Duitsers op 14 mei 's avonds capitulatie aan. Op 15 mei 's ochtends ondertekenden de bevelhebber van het 18e Duitse leger, generaal G. von Kùchler en generaal Winkelman de capitulatie-overeenkomst.¹⁶

Op 27 mei 1940 besloten de Belgen aan het eind van de middag om in naam van koning Leopold III, de opperbevelhebber van de Belgische krijgsmacht, capitulatie aan te bieden. Enkele uren later werd een capitulatie-overeenkomst gesloten, die op 28 mei om 04.00 uur van kracht werd.¹⁷

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog hebben de geallieerde en de Duitse autoriteiten vrij lang overleg gepleegd over het beëindigen van de vijandelijkheden in Noord-West Europa. Daarbij was een unieke situatie ontstaan, omdat beide partijen in een positie verkeerden, waarin zij voorwaarden konden stellen: de geallieerden vanwege hun militaire overmacht, de Duitsers omdat zij in de gelegenheid waren het westen van Nederland onder water te zetten om zo een onoverzienbare ramp te veroorzaken. Op 28 april 1945 kwamen,

na voorbereidende besprekingen, de chef-staf van de Britse veldmaarschalk Bernard Montgomery, generaal F.W. de Guingand, en de Duitse generaal E.A. Schwebel overeen dat rijkscommissaris Arthur Seyss Inquart op 30 april overleg zou voeren met onder anderen de chef-staf van generaal D. Eisenhower en generaal W. Bedell Smith. Dit overleg, over onder meer het staken van de strijd in Nederland, vond op die dag plaats en is in de daarop volgende dagen voortgezet.

Seyss Inquart wees aanvankelijk een capitulatie af en gaf te kennen dat hij alleen over een wapenstilstand wilde spreken.¹⁸ Dit bleek echter niet vol te houden. Nadat ook elders overleg had plaatsgehad vond op 4 mei 1945 op de Lùneburgerheide overgave plaats van de Duitse legers in Noord-West Duitsland, Nederland en Denemarken aan Montgomery. Een hiervoor opgestelde beknopte capitulatie-oorkonde, bestaande uit zeven artikelen, werd meteen via de radio bekendgemaakt.

Hierna ontstond een uiterst verwarde situatie, waarin het gerucht de ronde deed dat de capitulatie niet voor westelijk Nederland zou gelden. Op 5 mei vonden vervolgens verscheidene be-

sprekingen plaats, waarbij generaal P. Reichelt, chef-staf van de Duitse bevelhebber generaal J. Blaskowitz, mondeling zou hebben bedongen dat Duitse troepen niet als krijgsgevangenen aan de Russen zouden worden uitgeleverd.¹⁹

Op 6 mei 1945 is in Nude (tussen Rhenen en Wageningen) een capitulatie-document ondertekend, voor Duitsland door generaal Blaskowitz en voor de geallieerden door generaal Charles Foulkes. Dit was in zekere zin een aanvulling op het op 4 mei ondertekende akkoord. Het document met de titel *First Canadian Army orders to German commanders on surrender* (in het Duits aangeduid als *Übergabebefehle für deutsche Befehlshaber*) bevat gedetailleerde instructies over de bevelen die de Duitse bevelhebbers aan hun troepen moesten geven. Voorts werd aangegeven welke informatie de bevelhebbers aan de Canadezen dienden te verschaffen. Bij het document waren twee aanhangsels gevoegd met een opgave van materieel dat de Duitsers dienden over te dragen, respectievelijk materieel dat zij mochten houden.²⁰

Na 1945

Na de Tweede Wereldoorlog zijn veel gewapende conflicten met een capitulatie geëindigd. Hier kan worden gewezen op de capitulatie die in 1975 de oorlog in Vietnam beëindigde en op de Argentijnse capitulatie waarmee in 1982 een einde kwam aan de Falkland-oorlog. De eerstgenoemde capitulatie kwam tot stand nadat een officier van het Noord-Vietnamese leger, kolonel Bui Tin, op 30 april 1975 het presidentieel paleis in Saigon was binnengedrongen en daar van de Zuid-Vietnamese president, generaal Duong Van Minh, vernam dat deze bereid was te capituleren. Ongeveer een uur daarna was de capitulatie een feit en korte tijd later verklaarde Minh in een radiotoespraak dat hij de macht had overgedragen aan de Voorlopige Revolutionaire Regering van (Noord-) Vietnam. Daarna trokken Noord-Vietnamese troepen en tanks, voor-

zien van witte vlaggen, Saigon binnen.²¹

De tweede hierboven genoemde capitulatie maakte een eind aan de Brits-Argentijnse oorlog om de Falkland-eilanden. De oorlog brak in april 1982 uit nadat Argentijnse troepen de Falkland-eilanden hadden bezet. Argentinië was vervolgens niet bereid een resolutie van de VN-Veiligheidsraad uit te voeren, waarin werd opgeroepen de Argentijnse troepen onmiddellijk van de Falkland-eilanden terug te trekken. De Argentijnse capitulatie vond in de nacht van 14 op 15 juni plaats. Hierbij gaf de Argentijnse bevelhebber Menendez zich na 'korte en formele onderhandelingen' over aan de Britse commandant Moore.²²

Wapenstilstand en staakt-het-vuren

Van de in het begin van dit betoog genoemde vier soorten akkoorden ter beëindiging van een gewapend conflict, is er van oudsher één waarvoor in een volkenrechtelijk verdrag een regeling is getroffen, namelijk de wapenstilstand. Het Haags Landoorlog-reglement (HLOR) van 1907 bevat hiervoor een aantal regels, in het kort inhoudend dat een wapenstilstand de krijgsverrichtingen schorst, dat deze voor bepaalde en onbepaalde tijd kan gelden en dat hij algemeen of plaatselijk kan zijn (artikel 36 en 37).

Eiting heeft gesteld dat met een wapenstilstand tegenwoordig altijd een definitieve beëindiging van de vijandelijkheden wordt beoogd, terwijl een staakt-het-vuren de strijd in beginsel alleen tijdelijk zou schorsen.²³ In dit verband zou men van mening kunnen zijn dat het HLOR tegenwoordig voor een staakt-het-vuren geldt en niet (meer) op een wapenstilstand van toepassing is.²⁴ In de literatuur is voor deze opvatting over het algemeen weinig steun te vinden. Kimmenich en Hobe bijvoorbeeld menen dat het HLOR nog altijd zonder reserve op wapenstilstanden van toepassing is. Zowel heden ten dage als ten tijde van de vaststelling van het HLOR kon een wapenstilstand voor bepaalde of voor onbepaalde tijd worden gesloten en

Ontmoeting van twee officieren van het TNI (Indonesisch Nationaal Leger) en twee VN-waarnemers in Oost-Java, 1949 (Foto collectie NIMH)

na verloop van tijd blijvend blijken te zijn. Een formele wapenstilstand kan daarbij worden voorafgegaan door één of meer plaatselijke capitulaties, door een lokaal staakt-het-vuren of door een stilzwijgende wapenstilstand. In het laatste geval eindigt het conflict doordat de strijdende partijen elkaar stilzwijgend ontzien zolang dit maar wederzijds gebeurt.²⁵

In vroeger jaren was het meer dan nu gebruikelijk een wapenstilstand voor een beperkte periode te sluiten, al konden partijen in zo'n geval naderhand altijd overeenkomen de strijd niet meer te hervatten. Zo is de wapenstilstand van 28 januari 1871, die een einde maakte aan de Frans-Duitse oorlog, aanvankelijk voor drie weken gesloten. Tot een hervatting van de strijd kwam het echter niet, omdat na een verlenging op 26 februari 1871 overeenstemming werd bereikt over voorlopige vredesvoorwaarden.²⁶ Tegenwoordig wordt de wapenstilstand als regel voor onbepaalde tijd gesloten en is bedoeld als blijvende beëindiging van een gewapend conflict. Sinds 1945 gebeurt dit in veel gevallen nadat de VN-Veiligheidsraad zich met het conflict heeft bemoeid en de belligerenten heeft opgeroepen de strijd te staken.

Overlappende begrippen

Het begrip staakt-het vuren heeft zich in de twintigste eeuw in het maatschappelijk spraakgebruik ontwikkeld en is vooral de laatste decennia gebruikelijk geworden. Een algemeen aanvaarde juridische definitie ervan – bijvoorbeeld in een verdrag – bestaat niet. In Van Dale's Groot Woordenboek der Nederlandse Taal van 1950 komt het begrip nog niet voor. In de editie van 1976 (en latere edities) staat het omschreven als 'beëindiging van de feitelijke strijd in afwachting van een formele wapenstilstand'.

De werking kan territoriaal beperkt zijn. Staakt-het-vuren wordt met het begrip wapenstilstand soms door elkaar gebruikt.²⁷ Een staakt-het-vuren kan bestemd zijn voor een tijdelijke beëindiging van de vijandelijkheden, maar dit hoeft niet altijd het geval te zijn. In feite overlappen de begrippen staakt-het-vuren en wapenstilstand elkaar waarschijnlijk voor een groot deel en kunnen we ervan uitgaan dat het HLOR tegenwoordig op beide van toepassing is.

Wapenstilstanden werden vroeger, met name voor de Tweede Wereldoorlog, vaak gesloten wanneer één van de partijen van oordeel was dat de

strijd zich voor hem zo ongunstig ontwikkelde dat een overwinning niet meer tot de mogelijkheden behoorde. Na de Tweede Wereldoorlog zijn wapenstilstanden gesloten zowel na een nederlaag c.q. overwinning van één der partijen, als bij een onbeslist einde van de strijd. Enkele voorbeelden van wapenstilstandsakkoorden uit het verleden mogen dit illustreren.

Het eerste is de hierboven al gesignaleerde wapenstilstand van 28 januari 1871, die de Frans-Duitse oorlog beëindigde. Nadat Parijs gevallen was en eenderde van het Franse grondgebied door de Duitse krijgsmacht was bezet, waren de kansen voor Frankrijk om de oorlog te winnen zo gering geworden dat op 23 januari 1871 besloten werd onderhandelingen over een wapenstilstand te beginnen. Eerder, van 1 tot 8 november 1870, was ook al de mogelijkheid van een wapenstilstand besproken, maar het overleg daarover was toen mislukt, waarop de strijd werd voortgezet.²⁸ Het wapenstilstandsakkoord van 28 januari 1871 ging een dag later in en zou, zoals reeds vermeld, voor drie weken gelden. Tot een hervatting van de strijd kwam het echter niet meer: het vredesverdrag van 10 mei 1871 te Frankfurt maakte een formeel einde aan de oorlog.²⁹

Eerste en Tweede Wereldoorlog

Een tweede voorbeeld van een wapenstilstand gesloten in een situatie waarin één partij definitief dreigde te verliezen, is die van 11 november 1918 tussen Duitsland enerzijds en de vs, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk anderzijds.

Het Duitse leger had op 8 en op 20 augustus 1918 zware nederlagen geleden en was genoodzaakt geweest zich steeds verder terug te trekken.³⁰ De Duitse bevelhebber generaal Ludendorff kwam op 28 september tot de conclusie dat een overwinning voor Duitsland verder uitgesloten was.³¹ Na overleg met het kabinet onder leiding van prins Max von Baden verzocht hij tezamen met de Oostenrijkse bevelhebber op 4 oktober aan de Amerikaanse president

Wilson een wapenstilstand te sluiten op basis van diens 'Veertien Punten'. In de daarop volgende weken werden de nodige nota's en verklaringen uitgewisseld en op 11 november kon om 5 uur 's ochtends in Compiègne een bestand voor een periode van dertig dagen worden getekend. Dit werd daarna verscheidene malen verlengd. De oorlog is definitief beëindigd met een aantal vredesverdragen, waarvan dat van Versailles van 28 juni 1919 waarschijnlijk het belangrijkste is.³²

Uit de periode van de Tweede Wereldoorlog is één bestandsovereenkomst bekend, waarvoor zowel het woord wapenstilstand als het woord capitulatie is gebruikt. Het betreft hier de Frans-Duitse overeenkomst van 22 juni 1940 tot beëindiging van de op 10 mei 1940 begonnen vijandelijkheden. De onderhandelingen hierover begonnen op 16 juni 1940, met de uitdrukkelijke vraagstelling of van een wapenstilstand of van een capitulatie moest worden gesproken. Op aandringen van de Fransen is gekozen voor het woord 'wapenstilstand' (*armistice*), omdat dit voor de Fransen minder vernederend zou zijn dan het woord 'capitulatie' en omdat hiermee buiten twijfel werd gesteld dat het een akkoord betrof dat bindend was voor twee staten.³³ Zoals we hierboven zagen is een capitulatie ook een overeenkomst tussen twee staten, zodat dit argument nauwelijks van betekenis was. De overeenkomst trad als *convention d'armistice* op 25 juni 1940 in werking.

Na 1945

Na de Tweede Wereldoorlog zijn opnieuw de nodige gewapende conflicten beëindigd met een wapenstilstand. Nu gebeurde dit in sommige gevallen wanneer de strijd onbeslist was geëindigd, in andere gevallen wanneer er wel een winnaar en een verliezer waren aan te wijzen.

Hier kan in de eerste plaats gewezen worden op de wapenstilstanden van 11 juni 1948 respectievelijk 18 juli 1948 tussen Israël en zijn buurlanden. De akkoorden zijn slechts korte tijd

(circa tien dagen) nageleefd. Het jaar daarna sloot Israël opnieuw wapenstilstanden met de buurlanden, in februari met Egypte, in maart met Libanon en met Transjordanië en in juli met Syrië. Hierover is een aantal weken onderhandeld.

Militair slaagde Israël erin de legers van Egypte, Syrië en Libanon te verslaan, maar tegen het leger van Transjordanië werd een nederlaag geleden. Het gevolg was dat aan dit land een deel van het grondgebied langs de Jordaan moest worden afgestaan. Bij de wapenstilstandsakkoorden zijn demarcatielijnen tussen Israël en de buurlanden overeengekomen, die vervolgens als landsgrenzen zijn erkend en daarna vele jaren ongewijzigd zijn gebleven.

Het grondgebied van Israël bestond na de akkoorden uit 78 procent van het grondgebied van het vroegere Britse mandaatgebied Palestina. VN-troepen zijn later naar de (voormalige) gevechtsgebieden gestuurd om op de naleving van de akkoorden toe te zien.³⁴

In 1953 is een wapenstilstand gesloten ter beëindiging van de Koreaanse oorlog. Deze was op 25 juni 1950 uitgebroken, toen het Noord-Koreaanse leger een inval deed in Zuid-Korea. De VN-Veiligheidsraad deed een poging een oplossing te vinden voor het conflict.³⁵ Nadat in twee resoluties van respectievelijk 25 juni en 27 juni 1950 Noord-Korea was opgeroepen de vijandelijkheden onmiddellijk te staken en hieraan geen gevolg gaf, werd een *enforcement operation* geautoriseerd. Bij een resolutie van 7 juli 1950 werden de VN-leden uitgenodigd een internationale troepenmacht onder leiding van de vs te vormen.³⁶ Op basis hiervan werd deze in het leven geroepen en na een stormachtig verlopen strijd begonnen op 10 juli 1951 in Kaesong onderhandelingen over een wapenstilstand. Deze hebben na twee jaar geleid tot een akkoord, op 27 juli 1953 voor Noord-Korea en de VN ondertekend in Panmunjom. Zuid-Korea was hierbij geen partij.³⁷

Kolonel James Murray (vs, rechts) en kolonel Chang Chun (Noord-Korea) paraferen landkaarten waarop de demarcatielijn tussen Noord- en Zuid-Korea is aangegeven, 1951 (Foto US National Archives; collectie NIMH)

In het akkoord werd een demarcatielijn bij de 38ste breedtegraad, iets ten noorden van de demarcatielijn die in 1950 bestond, overeengekomen.³⁸ Geen van beide partijen was bij het eind van de strijd verslagen, zodat de oorlog in feite onbeslist eindigde. Het optreden van de VN is hier als een succes beschouwd en had een grote propagandistische betekenis voor de organisatie.

Indonesië en Vietnam

Nog een ander voorbeeld van een wapenstilstand na de Tweede Wereldoorlog vinden we in het akkoord behorend bij het verdrag waarbij het geschil tussen Nederland en Indonesië over Westelijk Nieuw-Guinea, dat Jakarta sinds 1950 opeiste, werd beëindigd. Nadat enkele malen op of bij Nieuw-Guinea een gewapend treffen had plaatsgevonden, waarbij Nederlandse militairen de Indonesiërs meestal op de vlucht joegen, werden onderhandelingen over de overdracht op 20 maart 1962 gestart.³⁹

Hoewel Nederland geen militaire nederlaag tegen Indonesië had geleden, is het geschil als gevolg van politieke

derhand weer aan Indonesië zou overdragen. In een bijlage houdende een 'Memorandum inzake het staken van de vijandelijkheden' werd een wapenstilstand overeengekomen, ondertekend door de Nederlandse en Indonesische vertegenwoordigers bij de VN en de Nederlandse ambassadeur in de vs.⁴⁰

Een belangrijk voorbeeld van een wapenstilstand uit het meer recente verleden vinden we in de Parijse akkoorden van 8 januari 1973, die de vs, Zuid-Vietnam, Noord-Vietnam en de Vietcong sloten voor het beëindigen van de strijd in Vietnam. Een eerste voorstel hiertoe was op 8 oktober 1972 gedaan, maar dit had geen resultaat, want hierna volgden hevige gevechten met voor zowel de vs en Zuid-Vietnam als voor Noord-Vietnam grote verliezen. Op 28 december werden toch onderhandelingen gestart, die leidden tot de sluiting van de akkoorden op 8 januari 1973. Daarbij werd overeengekomen dat Vietnam één land was zoals in de akkoorden van Genève van 1954 al was bepaald en dat zestig dagen beschikbaar zouden zijn voor uitwisseling van alle gevangenen en definitieve terugtrekking van alle Amerikaanse en andere buitenlandse troepen uit Vietnam.

Indonesische paratroepers geven zich over aan Nederlandse militairen in Sorong, Nieuw-Guinea, 1962 (Foto collectie NIMH)

Hoewel met de akkoorden werd beoogd de strijd te staken – ze zijn ook wel aangeduid als vredesakkoorden – zijn de gevechten, zoals hierboven al naar voren kwam, in feite voortgezet en eindigde de strijd pas met de capitulatie van Zuid-Vietnam in 1975.⁴¹

Een oorlog, die met een akkoord eindigde dat als wapenstilstand kan worden beschouwd, was de luchtoorlog van de NAVO tegen Joegoslavië in de (Servische) provincie Kosovo in het voorjaar van 1999. De Nederlandse luchtmacht nam met een detachement F-16 vliegtuigen hieraan deel. Na een aantal zware bombardementen lukte het door bemiddeling van de Finse president Martti Ahtisaari op 3 juni 1999 een bestand te sluiten, veelal aangeduid als een staakt-het-vuren.⁴² Gezien het feit dat het voor onbepaalde tijd is gesloten, dat de vijandelijkheden niet zijn hervat en politieke leiders ermee hebben ingestemd, kan het waarschijnlijk echter als wapenstilstand worden aangemerkt. Op 9 juni is vervolgens een akkoord getekend, waarbij een internationale troepenmacht in Kosovo, de Kosovo Force (KFOR), werd geïnstalleerd. Omdat de oorlog Joegoslavië dwong de oorspronkelijk Servische provincie Kosovo prijs te geven, zou hier van een Joegoslavische nederlaag kunnen worden gesproken.

KLu-militairen op de luchtmachtbasis Amendola tijdens de operatie 'Allied Force' tegen Joegoslavië, 1999 (Foto collectie NIMH)

Een laatste voorbeeld van een wapenstilstand is het staakt-het-vuren dat Israël en Libanon op 12 augustus 2006 overeenkwamen. De VN-Veiligheidsraad nam op 11 augustus resolutie nr. 1701 aan, waarin Israël en de Libanese beweging Hezbollah werden opgeroepen de 33 dagen tevoren begonnen vijandelijkheden onmiddellijk te beëindigen. De Libanese regering en Hezbollah-leider Hassan Nasrallah verklaarden dezelfde dag bereid te zijn de resolutie ten uitvoer te leggen. De Israëlische regering deed dat een dag later. De vijandelijkheden zijn in de ochtend van 14 augustus voor onbepaalde

tijd gestaakt. Hoewel in persberichten steeds over een staakt-het-vuren is gesproken, moet, omdat geen einde aan het staakt-het-vuren is voorzien en omdat politieke gezagsdragers de resolutie hebben aanvaard, aangenomen worden dat we hier te maken hebben met een wapenstilstand.

Bevoegdheden tot sluiten

Partijen bij een wapenstilstand, staakt-het-vuren of capitulatie zijn staten, internationale organisaties, bevrijdingsorganisaties of andere opstandige bewegingen. De laatstgenoemde twee hebben, wanneer zij erkenning genieten van een of meer staten of een regionale organisatie, meestal internationale rechtspersoonlijkheid en kunnen verdragen sluiten.⁴³ In beginsel is uit volkenrechtelijk oogpunt een ieder bevoegd de partijen bij het sluiten van de overeenkomst te vertegenwoordigen. Gezien de geschiedschrijving van met name de Tweede Wereldoorlog berust de bevoegdheid om capitulatieovereenkomsten te sluiten – waarschijnlijk als uitvloeisel van de militaire doctrine – echter uitsluitend bij militaire autoriteiten.⁴⁴ Afhankelijk van grootte en aantal van de eenheid of eenheden die bij de capitulatie betrokken zijn, kan dit een officier met generaalsrang, een kolonel of luitenant-kolonel zijn. Een wapenstil-

De VN-Veiligheidsraad neemt in 2006 unaniem resolutie 1701 aan (Foto VN, E. Schneider; collectie NIMH)

standsovereenkomst kan door zowel militaire als civiele autoriteiten worden gesloten, maar militaire autoriteiten zijn hiertoe alleen bevoegd wanneer zij gemachtigd zijn te tekenen door politieke gezagsdragers.⁴⁵

De wapenstilstand wordt niettemin vooral als militaire daad beschouwd, die naar het oordeel van de militaire autoriteiten verantwoord moet zijn.⁴⁶ Dit betekent dat het sluiten van het bestand gezien de ontwikkelingen op het slagveld (in de ruimste zin van het woord) in de gegeven omstandigheden aanvaardbaar wordt geacht. De verantwoordelijkheid in laatste instantie berust bij het politieke gezag, omdat anders spanning zou ontstaan met het staatsrechtelijke grondbeginsel dat niemand verantwoordelijk verschuldigd kan zijn dan over de uitoefening van hem toegekende bevoegdheden.⁴⁷

Volgens Eiting is iedere militaire commandant die volgens zijn opdracht bevelsbevoegd en -verantwoordelijk is in het gebiedsdeel waarin het door het staakt-het-vuren akkoord te beëindigen conflict plaatsvindt, bevoegd tot het sluiten van een staakt-het-vuren akkoord.⁴⁸ Het zal naar mijn mening dan wel moeten gaan om

een akkoord waarvan de werking territoriaal beperkt is en waarvan de gevolgen minder verstrekkend zijn dan die van een algemene wapenstilstand. Hier komt bij uitstek tot uiting dat de begrippen wapenstilstand en staakt-het-vuren niet volledig identiek zijn. Het voorstel tot een capitulatie, een staakt-het-vuren of een wapenstilstand kan door zowel militaire als civiele autoriteiten worden gedaan.

Inhoud van een overeenkomst

Een capitulatie-overeenkomst regelt alleen of bijna alleen militaire aangelegenheden. Veelal staan er bepalingen in over de positie van de capitulerende krijgsmachteenheden, de verdediging van het gebied waarop de capitulatie betrekking heeft en de behandeling van gewonden, maar ook bepalingen tegen aanvallen van derden. Meestal wordt ook bepaald dat de militairen van de verliezer krijgsgevangenen van de winnaar worden; daarbij worden dan voorzieningen getroffen voor hun behandeling. Soms worden ook bepalingen opgenomen over de overdracht van materieel, het opruimen van (land)mijnen en de oprichting van een orgaan voor over-

dracht van het bestuur over het gebied waarop de capitulatie betrekking heeft.

Wapenstilstandsovereenkomsten zijn gewoonlijk omvangrijker dan capitulatie-overeenkomsten. In de eerste plaats worden hierin vaak demarcatielijnen overeengekomen, waarachter de legers van de belligerenten zich zullen terugtrekken. Vaak worden daarbij tevens afspraken gemaakt voor het vormen van een neutrale gemilitariseerde zone en voor het verlenen van toegang tot dit gebied.⁴⁹ De overeenkomsten bepalen verder veelal dat geen versterkingen meer naar de krijgsmachten van de partijen zullen worden gezonden. Soms bevatten zij ook bepalingen over het herstellen van schade, het teruggeven van waardepapieren zoals effecten en het uitleveren van krijgsgevangenen. Wanneer een winnaar c.q. een verliezer is aan te wijzen, kan het bestand bepalingen bevatten die moeten voorkomen dat de verliezer zich weer reorganiseert.

Politieke regelingen en VN-troepen

Wapenstilstandsovereenkomsten uit de tijd na de oprichting van de VN bevatten niet zelden een voorziening dat VN-troepen toezicht zullen houden

Schematische voorstelling van soorten overeenkomsten

soort overeenkomst	betreft het grondgebied van	niveau	bevoegde autoriteit
vredesverdrag	twee of meer staten	politiek-strategisch	politiek
wapenstilstand*	twee of meer staten	militair-strategisch	politiek
capitulatie	een of meer staten	militair-strategisch	militair
capitulatie	een deel van een of meer staten	operationeel	militair
capitulatie	een slagveld	tactisch	militair
staakt-het-vuren**	een deel van een of meer staten	operationeel	militair
staakt-het-vuren	een slagveld	tactisch	militair

* kan betrekking hebben op slechts één krijgsmachtdeel

** een staakt-het-vuren voor onbepaalde tijd, dat is goedgekeurd door de politieke leiding van twee of meer staten en dat een conflictsituatie tussen die staten beëindigt, is gelijk aan een wapenstilstand

op de naleving van de overeenkomst. In VN-resolutie 1701 van 11 augustus 2006, waarop het op 14 augustus 2006 ingegane bestand tussen Israël en Libanon is gebaseerd, is met de komst van Libanese troepen alsmede van UNIFIL-militairen naar het grensgebied van Libanon en Israël ingestemd.

In sommige akkoorden zijn politieke regelingen opgenomen. Zo is in de hierboven vermelde wapenstilstands-overeenkomst van 11 november 1918 verwezen naar de ‘Veertien Punten’ van Wilson, waarin bepaald was dat Duitsland de Elzas en Lotharingen aan Frankrijk moest teruggeven.⁵⁰ In de wapenstilstands-overeenkomst van Finland en de Sovjet-Unie van september 1944 werd bepaald dat de Petsamo-corridor in Noord-Finland aan de Sovjet-Unie zou worden overgedragen en dat Finland op zijn grondgebied organisaties die zich tegen de Sovjet-Unie richtten, zou verbieden.⁵¹

In VN-resolutie 1701, waarin sprake is van een staakt-het-vuren (*cease-fire*) is de territoriale integriteit, soevereiniteit en politieke onafhankelijkheid van Libanon binnen de op 23 maart 1949 overeengekomen grenzen beklemtoond. In de resolutie is mede gewezen op de wenselijkheid ‘*to help secure a permanent cease-fire and a long-term solution to the conflict*’. De internationale gemeenschap werd gewezen op de noodzaak hulp te verlenen aan het Libanese volk en de terugkeer van vluchtelingen (in de resolutie aangeduid als ‘*displaced persons*’) te bevorderen.

Slotbeschouwing

Een verward beeld

De praktijk laat een verward beeld zien. De begrippen capitulatie, staakt-het-vuren en wapenstilstand worden soms door elkaar gebruikt. In de twintigste eeuw lijkt de inhoud van het begrip wapenstilstand een ander accent te hebben gekregen dan voorheen. Oorspronkelijk was het uitgangspunt dat een wapenstilstand voor een klei-

ner of groter deel van een staat of voor een gehele staat kon worden gesloten. Tegenwoordig wordt er echter van uitgegaan dat een wapenstilstand voor een groot gebied – veelal een gehele staat – geldt en dat hiertoe op militair-strategisch niveau wordt besloten. Partijen plegen zo’n akkoord na een geruime tijd van onderhandelingen – variërend van een week tot enkele jaren – te sluiten om de vijandelijkheden blijvend te beëindigen. De strijd kan onbeslist zijn geëindigd, maar de mogelijkheid bestaat ook dat bij het begin van de onderhandelingen een zodanige situatie is ontstaan dat wel een winnaar en een verliezer zijn aan te wijzen, maar dat de verliezer dit niet uitdrukkelijk erkent.

In de negentiende eeuw werd met een wapenstilstand vaak beoogd de vijandelijkheden op het grondgebied van een of meer staten tijdelijk te beëindigen; in de praktijk kon een hervatting van de strijd door het voortdurend verlengen van de duur van de overeenkomst, uiteindelijk achterwege blijven.

De capitulatie is een akkoord waarbij de verliezer zijn nederlaag uitdrukkelijk erkent. Het akkoord wordt als regel korte tijd nadat de verliezer de wens daartoe te kennen heeft gegeven gesloten. Het maakt blijvend een einde aan de vijandelijkheden op hetzij het grondgebied van een gehele staat hetzij een groter of kleiner deel daarvan. De beslissing capitulatie aan te bieden kan, al naar gelang de grootte van de eenheid die bij de capitulatie betrokken zal zijn, op verschillende niveaus worden genomen: op militair-strategisch niveau, wanneer de capitulatie voor een gehele staat moet gelden, op operationeel niveau of op tactisch niveau, wanneer bij de capitulatie alleen een of enkele bataljons betrokken zijn.

Het staakt-het-vuren is vanouds een akkoord dat voor bepaalde of onbepaalde tijd, meestal op een gebied van beperkte omvang, de gewapende strijd beëindigt. Als regel leidt het tot een onbeslist einde van de vijande-

lijkheden. Het akkoord komt in veel gevallen, maar niet altijd, na een korte periode van onderhandelingen tot stand. Het kan rechtstreeks tussen partijen worden gesloten, maar het kan ook tot stand komen doordat de strijdende partijen een door een bemiddelaar opgesteld akkoord goedkeuren of een resolutie van de VN-Veiligheidsraad aanvaarden waarin is opgeroepen de wapens neer te leggen. De praktijk moet vervolgens leren of de vijandelijkheden tijdelijk of blijvend zijn beëindigd.

Omstandigheden

Veel hangt dan af van de plaatselijke omstandigheden. In het Midden-Oosten bijvoorbeeld bestaat een licht-ontvlambare situatie, waarin Israël herhaaldelijk conflicten met één of meer buurlanden, de Palestijnse Bevrijdingsbeweging of een andere organisatie heeft. Deze zijn meer dan eens met een staakt-het-vuren beëindigd. Na het laatste conflict in de zomer van 2006 heeft een staakt-het-vuren tussen Israël, Libanon en Hezbollah de strijd, zonder dat deze was beslist, voor onbepaalde tijd beëindigd. In feite was dit akkoord, zoals hierboven is opgemerkt, waarschijnlijk een wapenstilstand en is het begrip staakt-het-vuren nu eigenlijk verbreed. In gebieden waarin de situatie niet zo licht-ontvlambaar is, kan een gewapend conflict eindigen met een bestand, dat meteen als wapenstilstand zal worden aangeduid en dat gewoonlijk blijvend zal blijken te zijn.

Sinds het einde van de Koude Oorlog zullen Nederlandse krijgsmachteneenheden bijna alleen nog bij een gewapend conflict betrokken raken wanneer op politiek niveau besloten wordt in bondgenootschappelijk of VN-verband in een conflicthaard op te treden. Dit zal zich met name voordoen wanneer van Nederlandse zijde wordt deelgenomen aan één van de (hoofd)taken die de NAVO zich sinds 1990 gesteld heeft, namelijk crisisbeheersing (crisis management) of vredeshandhaving (peacekeeping). Nederland kan in dit kader betrokken raken bij vormen van interventieoor-

logen, een verschijnsel dat vroeger slechts bij hoge uitzondering voorkwam.⁵² Een overeenkomst tot beëindiging van een hiermee verband houdend conflict zal dan, voor zover mogelijk, steeds genomen moeten worden in overeenstemming met de afspraken die over het gezamenlijk optreden zijn gemaakt. De kans dat een Nederlandse krijgsmachteenheid zelfstandig, buiten bondgenootschappelijk of VN-verband bij een gewapend conflict betrokken raakt, moet klein, hoewel niet geheel uitgesloten worden geacht.

Over de functie van de wapenstilstand valt nog op te merken dat deze juridisch geen vredesverdrag is, maar maatschappelijk in bepaalde gevallen de functie van zo'n verdrag wel kan vervullen. Ook een staakt-het-vuren kan, wanneer het als een verkapte wapenstilstand kan worden beschouwd, evenals de capitulatie deze functie hebben. Een en ander zal met name het geval zijn wanneer het niet mogelijk blijkt op korte termijn politieke aangelegenheden definitief in een verdrag te regelen.

Deze situatie heeft zich bijvoorbeeld na de capitulatie van het Derde Rijk op 8 mei 1945 voorgedaan. Aanvankelijk is op Duits grondgebied een politieke orde gegroeid, die ruim veertig jaar is gehandhaafd. In 1990 is echter met het sluiten van een viertal verdragen (Staatsverdrag, Kiesverdrag, Twee-plus-Vier Verdrag, Verenigingsverdrag) een nieuwe politieke orde gevestigd, waarmee voor Duitsland definitief een einde aan de Tweede Wereldoorlog kwam.

Wapenstilstand, staakt-het-vuren en capitulatie scheppen, indien niet op korte termijn gevolgd door een vredesverdrag (of enig ander verdrag), als enige de voorwaarden voor het herstel van de normale situatie, in het bijzonder voor het beëindigen van uitzonderingstoestanden zoals in Nederland geregeld in de Oorlogswet voor Nederland en de Wet Buitengewone Bevoegdheden Burgerlijk Gezag. Maatschappelijk zijn de akkoorden

sinds het begin van de twintigste eeuw steeds vaker van betekenis geworden, juist omdat het sluiten van vredesverdragen na de beëindiging

van een gewapend conflict thans weliswaar niet geheel in onbruik is geraakt,⁵³ maar minder dan vroeger voorkomt.

Noten

- 1 Paul Reuter, *Droit International Public*, p. 537, zesde druk, Parijs 1983.
- 2 O. Kimmenich en St. Hobe, *Einführung in das Völkerrecht*, p. 457, Tübingen/Basel 2000.
- 3 O. Kimmenich en St. Hobe a.w. p. 458.
- 4 A.J.P. Tammes, *Internationaal Publiekrecht*, p. 28, tweede druk, Amsterdam 1973.
- 5 Panos Terz, 'Das Grundprinzip der Vertragstreue und die Rechtsquellen des Völkerrechts', p. 93, in *Grundriss Völkerrecht*, Berlijn 1983.
- 6 Peter Malanczuk, *Akehurst's modern introduction to international law*, p. 139, zevende druk Londen/New York 1997.
- 7 J.P.A. François, *Grondlijnen van het volkenrecht*, pp. 304-305, Zwolle 1967.
- 8 A.J.P. Tammes a.w. p. 28 en P. Malanczuk a.w. pp. 139-140.
- 9 P.H. Kooymans, *Internationaal Publiekrecht in vogelvlucht*, p.137, achtste druk, Deventer 2000.
- 10 P.H. Kooymans a.w. p. 139.
- 11 *NRC Handelsblad* 8 mei 1982.
- 12 R.M. Eiting, 'Wapenstilstand en staakt-het-vuren' in: *Militaire Spectator* 162 (1993) (12) p. 528.
- 13 A. Chuquet, *La Guerre 1870-1871*, p. 136, Parijs 1913.
- 14 Winston Churchill, *Memoires over de Tweede Wereldoorlog, deel 10 Triomf en Tragedie*, pp. 346-350, Amsterdam/Brussel 1954.
- 15 A. Chuquet a.w. pp. 168-170.
- 16 L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 4 eerste helft*, p. 4, SDU, Den Haag 1972.
- 17 Léopold III, *Pour l'histoire; sur quelques épisodes de mon règne*, pp. 51-52, Brussel 2001.
- 18 L. de Jong a.w. deel 10b tweede helft, p. 1300, SDU, Den Haag 1982.
- 19 L. de Jong a.w. deel 10b tweede helft, p. 1356, SDU, Den Haag 1982.
- 20 Bijlagen bij het verslag van de Parlementaire Enquêtecommissie 1940-45, deel 5b p. 581.
- 21 Chris McNab en Andy Wiest, *De geschiedenis van de Vietnam-oorlog*, p. 237, Aartselaar 2003.
- 22 *NRC Handelsblad* 16 juni 1982.
- 23 R.M. Eiting a.w., p. 521.
- 24 R.M. Eiting a.w., pp. 528-529.
- 25 W. van den Berge, 'Muitertij in Frankrijk' in: *Militaire Spectator* 174 (2005) (1) p.8.
- 26 A. Chuquet a.w., p. 349.
- 27 *NRC Handelsblad*, Argentijnse troepen geven zich over, 15 juni 1982.
- 28 Eberhard Kolb, *Bismarcks Politik im Krieg und die Friedensabmachung 1870/1871*, pp. 281 en 345-346, München 1990.
- 29 A. Chuquet a.w., pp. 349 en 358. Verg. ook G. Wawro, *The Franco-Prussian war*, p. 296 Cambridge 2003; volgens Wawro zou de wapenstilstand al op 26 januari 1871 zijn getekend.
- 30 H.W. Baldwin, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 138, Utrecht/Antwerpen 1965.
- 31 H.W. Baldwin a.w., p. 141.
- 32 H.W. Baldwin a.w., p. 144.
- 33 Jean-Pierre Azéma, *De Munich à la libération, 1938-1944*, p. 66, Paris-Mesnil 1979.
- 34 David Dolan, *De strijd om het beloofde land*, p. 104, Leiden 1991 en Edgar Senne, *Een korte geschiedenis van de staat Israël en zijn betrekkingen met Nederland*, pp. 28-32, Amsterdam 1999.
- 35 Kim Chum-Kon, *The Korean War*, p. 237, Seoul 1973.
- 36 Kim Chum-Kon a.w. pp. 242-243.
- 37 Henk Wubben, *Noord-Korea, De hongerige tijger*, p. 164, Amsterdam 1997.
- 38 Kim Chum-Kon a.w. p. 236.
- 39 P.B.R. de Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, p. 175, Leiden 1984.
- 40 *Tractatenblad* 1962, nr. 84.
- 41 Chris McNab en Andy Wiest a.w. pp. 217-219.
- 42 D. Hellem, *Neutraliteit en Vrijhandel*, p. 369, Utrecht 2001.
- 43 Ian Brownlie, *Principles of public international law*, p. 63, vijfde druk, Oxford 1998.
- 44 L. de Jong a.w. deel 10b tweede helft, p. 1326, SDU, Den Haag 1982.
- 45 Ch. Rousseau, *Droit international public*, p. 371, tiende druk, Parijs 1984.
- 46 H.Ch.G.J. van de Mandere, *1914-1939, een dynamische tijd*, p. 24, 's-Gravenhage 1939.
- 47 A.D. Belinfante, *Beginnelen van Nederlands Staatsrecht*, p. 14, Alphen a.d. Rijn 1964.
- 48 R.M. Eiting a.w., p. 525.
- 49 *The Korean Armistice, twenty years after the truce*, pp. 6-9 Seoul 1973 (auteur onbekend).
- 50 D. Shermer, R. Heiferman en S.L. Mayer, *Oorlogen van de twintigste eeuw*, p. 234, Amsterdam/Brussel 1976.
- 51 S. Zetterberg, *Finland after 1917*, p. 94, Helsinki 1995.
- 52 F. Kalshoven, *Zwijgt het recht als de wapens spreken?* p. 85, Amsterdam 1974.
- 53 *NATO Handbook*, pp. 81, 108 en 113, Brussel 2001.

MENINGEN van anderen

Editoriaal: spiegel

Ik heb met belangstelling en instemming kennis genomen van uw denkbeelden rond het uitgevoerde lezersonderzoek.¹

Als actief reserve-officier herken ik veel van wat u stelt. Als kritische civiele professional, maar ook als reservist die zijn militaire werk uiterst serieus neemt lees ik niet alleen de *Militaire Spectator*, maar ook heel wat andere papieren en digitale publicaties. Het is jammer dat reserve-officieren, ofschoon rechtspositioneel gelijkgesteld aan de beroepscollega's, de *Spectator* niet ontvangen. We zijn dus toch nog niet helemaal gelijk. Ik ben dus enkele jaren geleden maar (weer) lid geworden van de KVBK om zo toch te kunnen lezen wat er gedacht en geschreven wordt.

Het maken van een blad, zo weet ik uit ervaring, is altijd kiezen en waken. Lezers zijn divers qua behoefte en interesse, en voor elk wat wils betekent meestal dat een blad verwatert en in kwaliteit achteruit gaat. Uw opmerkingen over boekrecensies kan ik begrijpen, maar voor mij en anderen vormen ze een wezenlijke bron van informatie – heel wat van de door u besproken boeken staan inmiddels gelezen en wel in mijn boekenkasten, tezamen met boeken die als bron voor de betreffende werken hebben gefunctioneerd.

Wellicht is het een optie om samen met het NIMH te bezien of er niet een mengvorm tussen uw besprekingen en hun uitstekende leeswijzers te bedenken valt. Die leeswijzers bieden immers een mogelijkheid om snel in een onderwerp 'ingelesen' te geraken. Mijn ervaring is dat gethematiseerde boekbesprekingen op grote waardering mogen rekenen en zeer effectief zijn.

Een trend in de media is de koppeling van gedrukte en digitale media. Waarom zou u niet bekijken of u niet een koppeling tussen het blad en een website (en dan een

voor de lezers, die ook buiten intranet is te benaderen) kunt maken? Ik ben betrokken bij diverse vakbladen waar zo gewerkt wordt.

Wil een lezer meer weten of is er andere informatie eerder verschenen, of is er (fatsoenlijke) informatie over het onderwerp op internet gepubliceerd, dan levert de gang naar de website een snelle presentatie en toegang van die informatie op. Dat is niet alleen gemakkelijk, maar het bespaart de lezers ook het doorwroeten van de jaarlijkse indexen. Dat scheelt tijd en kan activerend werken.

Iedere professional, militair of niet, is geïnteresseerd met actuele en snel en goed toegankelijke informatie. De technologie van vandaag biedt die mogelijkheden. De inzet van informatietechnologie geeft lezers (professionals) ook de mogelijkheid om actief te worden en uit de passieve rol van informatieconsument gehaald te worden.

Dat zou de ontwikkeling en het toegankelijk maken van kennis en ervaring een wezenlijke impuls kunnen geven. Over nog eens 175 jaar hebben we dan wellicht een bruisende en hoog gewaardeerde bejaarde onder de bladen.

Ten slotte: ofschoon reservisten gelijkgesteld zijn aan hun beroepscollega's, ware het misschien te overwegen om eens te bezien of zij niet een plaats in uw redactie zouden moeten krijgen. De problematiek waarmee wij te maken hebben begeeft zich vaak buiten de traditionele paden (zie de inzet van Amerikaanse reservisten in Irak en Afghanistan) en is interessant genoeg om daar gericht naar te kijken en over na te denken.

D.L.J. SPEETJENS b.c.

luitenant-kolonel der infanterie

De NAVO ISAF-missie in Afghanistan

Het artikel van de heer Houdijk is erg helder en geeft een goed inzicht in het CIMIC concept en zijn ervaringen in het veld.² Als gastspreker en rollenspeler bij de CIMIC cursussen van het CCOE in Budel kom ik regelmatig in aanraking met

Liaison Officers in opleiding. Vanuit die ervaring en vanuit mijn achtergrond als antropologe zou ik een kleine bijdrage willen leveren aan de 'lessons identified'. Namelijk, LOs moeten eigenlijk in een veel eerder stadium contact leggen met civiele organisaties.

Een LO kan in eigen land al een netwerk met NGO's en IO's opbouwen. Zo kan hij nog voor zijn vertrek antwoorden vinden op een aantal vragen. Welke (voor de missie) belangrijke organisaties zitten er bijvoorbeeld in Afghanistan, met welke mandaten en middelen, met hoeveel mensen, met welke mensen, wat is hun organisatiestructuur, wat weet ik (de LO) over deze organisaties, wat is de kans dat ik ze daar tegenkom, et cetera. Probeer deze vragen voorzover mogelijk beantwoord te krijgen vóór deelname aan de missie.

Het liëren wordt nu (mijns inziens) te veel gericht op het gebied zelf. Als iedereen al ter plekke is, weinig tijd heeft en misschien moet improviseren om aan de eigen missie-eisen te kunnen voldoen. Wanneer de contacten in een eerder stadium plaatsvinden, kunnen deze eventueel tijdens de missie ingezet worden om de kennis-making met mensen in het veld soepeler te laten verlopen. De LO is dan immers al meer bekend met de organisatie en haar 'mission statement'.

Met deze kennis kan een LO laten zien dat hij geïnteresseerd is in hen en dat hij niet ineens op de stoep staat, omdat zijn commandant dat *nu* zinvol vindt. Dit voorkomt wellicht ook dat civiele organisaties denken dat militairen 'het even komen overnemen'. Vooral wanneer het gaat om organisaties die al langer in het betreffende veld zitten.

Zij kunnen andere 'objectives' hebben dan de krijgsmacht, omdat zij er niet zozeer vanwege het conflict zelf zitten, maar omdat hun missie zich al langer richt op bijvoorbeeld duurzame ontwikkeling. Dat betekent dat zij al vóór het conflict aanwezig waren en dat zij na het conflict zul-

¹ In: MS (jrg. 176) (2007) (3) p. 94-95.

² P.M. Houdijk: De NAVO-ISAF-missie in Afghanistan. CIMIC liaison op operationeel niveau. In: MS (jrg. 176) (2007) (3) p. 105-120.

len blijven. Dit wordt door de aanstaande LOs weleens over het hoofd gezien.

LOs kunnen heel veel over civiele organisaties en hun werkwijzen leren als ze nog in Nederland zijn. Dat scheelt een hoop extra werk en 'overbodige vragen' als ze eenmaal op missie zijn. Vragen die ik nu vaak krijg in het rollenspel bij het CCOE in Budel. Soms zou ik ze graag een

kluitje wedervragen in de handen willen duwen en zeggen: 'Daar is het riet. Goede-morgen'.

Als een LO weet wie hij tegenover zich heeft, is het gemakkelijker voor hem om in het veld een organisatie te benaderen. Deze kennis vooraf scheelt veel tijd. De contacten met de organisaties zijn dan niet zozeer *nieuw*, maar worden voortgezet op

een andere locatie in een andere context. In huidige crises ontkomen de krijgsmacht en civiele organisaties bijna niet meer aan elkaar. Mijn advies is dan ook om tijdig te investeren in deze relaties.

F. PLIKAAR

BOEKEN bespreking

Het Tweede Schot

Het ware verhaal over Eric O.,
door Geert-Jan Knoops,
uitgeverij A.W. Bruna, Utrecht (2006),
212 pagina's
ISBN 90 2299 241 1
€ 17,95

Weinig strafzaken hebben binnen Defensie zoveel stof doen opwaaien als de zaak van Eric O., de sergeant-majoor der mariniers die in slopende processen onterecht bleek te zijn aangeklaagd voor moord, dan wel dood door schuld tijdens 'ernstinzet'.

Eric loste tijdens de SFIR-2 missie in de Iraakse provincie Al Muthanna twee waarschuwingsschoten op het moment dat zijn kleine, onderbezette eenheid belaagd werd door een groep plunders. Een van de belagers zou door het tweede schot uit het wapen van O. om het leven zijn gekomen, zo bleek uit een Irakees forensisch onderzoek.

Dat er nogal wat haken en ogen aan dit onderzoek zaten bleek in een lang en moeizaam strafproces voor de militaire strafkamer van de rechtbank in Arnhem. De strafpleiter, Geert-Jan Knoops schreef er een grimmig relaas over. Daar was overigens alle aanleiding voor, het Open-

baar Ministerie (OM) bleek door een tunnelvisie nauwelijks meer in staat te nuanceren en had weinig kennis van modern conflictmanagement in combinatie met oog voor de lokale omstandigheden. De uitspraken in dit proces zijn van groot belang voor militairen.

De twee keer gepromoveerde topadvocaat Knoops is een man van de wetenschap en nuance maar weet in een eenvoudige stijl de spraakmakende zaak toegankelijk te maken. De Utrechtse hoogleraar heeft de gemiddelde operationeel dienende militair als doelgroep beschouwd, waardoor de nuance ontbreekt maar het boek wel als een trein leest. Dit is een verdienste vanwege de operationele importantie van de uitspraken.

De zaak Eric O. spreekt aan omdat het beschouwde voorval niet uniek is maar herkenbaar. De sergeant-majoor ontzet zichzelf en zijn eenheid op het moment dat hij door een meute belaagd wordt en zich bedreigd voelt. Door professioneel met de omstandigheden om te gaan waarbij hij, zo kwam vast te staan in het proces, binnen de *Rules of Engagement* bleef wist hij zijn eenheid in veiligheid te brengen.

Een van de eerste vragen was overigens wel welke regels nu op welk moment golden in deze multinationale operatie. Er bleek steeds weer sprake te zijn van politiek-ambtelijke geschuifel, hetgeen ook aangeeft hoe lastig de zaak voor de krijgsmacht lag. Het OM ziet Eric vanaf het eerst moment als een schietgraag persoon die zijn optreden vergelijkt met dat van politieagenten in Nederland zonder te beseffen hoe anders de werkelijke feiten en

omstandigheden waren in het 'anarchistische' Irak vlak na de val van Saddam.

De voorzitter van het College van Procureurs-Generaal, De Wijkerslooth, stak dit opmerkelijk genoeg niet onder stoelen of banken tijdens het geruchtmakende interview bij NOVA. Nooit eerder velde het OM openlijk een oordeel nog vóór de rechtzitting begon en voordat het onderzoek was afgesloten.

Knoops tracht in *Het Tweede Schot* objectiviteit te creëren door met distantie de zaak te beschouwen maar door zijn (emotionele) betrokkenheid en zijn rol in het proces is het beeld natuurlijk gekleurd. Toch is hij behoorlijk volledig. De geestelijke kwellingen van sergeant-majoor O. en zijn vrouw passeren de revue waardoor de zaak een gezicht krijgt maar ook het karakter van een thriller. De lezer zit regelmatig met gekromde tenen bij het lezen van de rechtelijke dwalingen van kennelijk slecht voorbereide (jonge) rechters.

Het achterdochtige OM overtuigt geen moment door haar gebrek aan kennis over de regels en gebruiken van een militaire operatie, de omstandigheden en over het nemen van een besluit om een waarschuwingsschot te lossen. Gaat dit nog wel over waarheidsvinding? De auteur onthoudt zich van speculatie.

Knoops, die promoveerde op het gebruik van *Rules of Engagement*, heeft er een zware dobber aan om de onervaren, slecht voorbereide rechters te overtuigen. Door de verdediging wordt alles uit de kast getrokken van forensisch onderzoek tot bal-

listiek tot een beschouwing van de bevelvoering en de 'discretionaire vrijheid' om een operationele situatie zelf te beoordelen en ernaar te handelen.

Wist u overigens dat het veiliger is om een waarschuwingsschot in de grond te vuren dan in de lucht? Specialisten beschouwen de feiten maar wakkerden soms ook de achterdocht aan omdat een aantal van hen marinier is (of is geweest). Daar komt nog bij dat de gespannen relatie tussen het Korps en de Marechaussee een publiek geheim is.

Het Tweede Schot is een vlot geschreven boek over een zaak die iedere militair aangaat. In de wetenschap dat de Nederlandse krijgsmacht de komende jaren tijdens de onontkoombare ernstmissies nog regelmatig in vergelijkbare situaties terecht zal komen, maakt het noodzakelijk om kennis te nemen van de zaak. Het is echter wel te hopen dat professor Knoops ook met een toegankelijke wetenschappelijke beschouwing van de zaak en de rol van de *Rules of Engagement* in de huidige krijg en conflicten komt.

drs. A.J.E. WAGEMAKER MA
luitenant-kolonel der mariniers

Het zijn net mensen

Beelden uit het Midden-Oosten,
door Joris Luyendijk
Uitgeverij Podium, 2006
ISBN 90 5759 316 5
€ 18,-

Na het afronden van zijn studie sociale wetenschappen vertrekt Luyendijk als verslaggever, zonder ervaring in de journalistiek, naar het Midden-Oosten. In de periode 1998-2003 verslaat hij vanuit Caïro, Beiroet en Jeruzalem de ontwikkelingen in de Arabische wereld, voor *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, het Radio 1 journaal en het NOS Journaal. In *Het zijn net mensen* schetst Luyendijk een beeld van deze periode.

Het boek biedt een interessante blik op journalistiek en media vanuit het perspectief van een verslaggever in het Midden-Oosten. Luyendijk neemt de lezer mee naar drie afzonderlijke periodes van zijn

correspondentschap, chronologisch geordend in drie delen. Deel één, de eerste zes hoofdstukken, brengt de lezer in de Arabische wereld van alledag.

Spreekbuis van het regime

Luyendijk schetst een ontluisterend beeld van het gewone leven in een willekeurig Arabisch land. Het regime dicteert en media vormen slechts een spreekbuis van het regime. Als verslaggever laveert hij tussen schijn en werkelijkheid, terwijl hij intussen de redactie in Nederland op de juiste tijd van de juiste informatie tracht te voorzien. De grootste opgave lijkt het weergeven van de realiteit, maar is dit ook werkelijk wat 'Hilversum' wil zien?

In een haarscherpe analyse betoogt Luyendijk dat in een dictatuur geen objectieve journalistiek mogelijk is, maar ook dat dit een directe invloed heeft op de verslaggeving in de westerse wereld. Nieuws uit de Arabische wereld heeft geen werkelijke nieuwswaarde en alleen wat de kijker verwacht wordt voorgeschoteld. Doorspekt met praktijkvoorbeelden concludeert hij

dat objectieve journalistiek in zijn opinie niet bestaat.

Gelikte pr-machine

De ervaringen in Jeruzalem, gebundeld in deel twee, vertellen een heel ander verhaal. Was in de Arabische wereld de dictatuur de grote vijand van objectieve journalistiek, nu is daar in het geheel geen sprake van. In de Israëliëse democratie bestaat alle vrijheid om nieuws te verslaan en is de opgave de stroom van gegevens die als nieuws kunnen dienen, te filteren. Luyendijk schetst het beeld van een gelikte Israëliëse pr-machine die, zodra zich feiten voordoen die negatief voor Israël uitgelegd zouden kunnen worden, direct gepareerd worden door de presentatie van feiten in het voordeel van Israël.

Zodoende laveert hij wederom tussen schijn en werkelijkheid. Nu geldt echter dat juist de vrijheid van meningsuiting in de democratie en de afwezigheid van een gelikte pr-machine in de Palestijnse wereld de bepalende factoren zijn in het nieuwsbeeld.

Het dagelijkse leven in Jeruzalem is ook als totaal anders te beschrijven. Luyendijk gunt de lezer een blik in het leven van alledag dat wordt bepaald door de altijd aanwezige angst voor terreuraanvallen. Met de beschrijving van meerdere hachelijke situaties wordt dit extra tastbaar. Luyendijk gaat echter verder.

Waar democratie voor de Joodse inwoners van Jeruzalem vrijheid betekent, biedt diezelfde vrijheid voor Arabische inwoners bitter weinig perspectief. Met zijn beschrijving van de kloppachten van Israëliëse overheidsdiensten, zoals het stelselmatig onderzoeken van auto's met Arabieren wordt duidelijk dat het beschermen van diezelfde vrijheid ook als vrijbrief gebruikt kan worden om etnische groepen ernstig in hun vrijheid te beperken.

Nieuwswaarde

De Amerikaanse inval in Irak vormt het sluitstuk van het boek. De inval in Irak luidt het begin in van het einde van het correspondentschap van Luyendijk in het Midden-Oosten en vormt een afsluiting waarin alle ervaringen uit het Midden-Oosten lijken samen te komen. De opbouwende troepenmacht en de aanloop naar de 'bevrijding' van Irak herbergen een enorme nieuwswaarde, wat als een magneet werkt voor de journalistieke wereld.

Vele journalisten stromen samen bij de persconferenties die door het Amerikaanse leger worden georganiseerd, onder wie ook Luyendijk. In Koeweit maakt Luyendijk kennis met de goed geoliede pr-machine van het Amerikaanse leger, nog verfijnder dan de pr-machine van de staat Israël.

Aan nieuws geen gebrek, zo lijkt het, en de legerwoordvoerders zorgen er wel voor dat de journalisten op de hoogte blijven van de laatste ontwikkelingen. Stuk voor stuk hopen de journalisten te worden ingedeeld bij een legereenheid als 'embedded journalist', een hoop die slechts voor een aantal uitverkoren correspondenten bewaarheid zal worden.

Tijdens gesprekken op straat in Koeweit vraagt Luyendijk voorbijgangers naar hun mening. 'Off-the-record' en zonder naam vertolken ze een mening die in geen enkel nieuwsmidium wordt genoemd en niet lijkt te bestaan. Al met al vormen de aanloop naar en de uiteindelijke inval in Irak een *déjà-vu* van de afgelopen vijf jaren correspondentschap in het Midden-Oosten. De titel van het dertiende hoofdstuk luidt dan ook treffend: 'Nieuwe poppetjes, bekende touwtjes'.

Luyendijk weet zijn ervaringen in het Midden-Oosten uiterst interessant te verwoorden, zodat een goed leesbaar boek ontstaat, dat van begin tot eind boeit. Eerder werd *Het zijn net mensen* al als fonkelende *must* voor journalisten bestempeld.

Ik zou daar de hoger opgeleide militair aan toe willen voegen.

LITZ M. E. VAN DER EERDEN

Vredesmacht in Libanon

De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979 - 1985, onder redactie van Ben Schoenmaker en Herman Roozenbeek, 544 blz., rijkelijk geïllustreerd met foto's en kaarten, uitgeverij Boom, Amsterdam, 2004 ISBN 90 5352 986 1 € 39,50

Eind 2005 speelde de politieke besluitvorming voor het zenden van Nederlandse militairen naar Uruzgan in Afghanistan. Deze besluitvorming doet af en toe denken aan de politieke besluitvorming in 1978 om Nederlandse militairen beschikbaar te stellen voor een vredesmacht (UNIFIL) van de Verenigde Naties in Libanon.

De vergelijking loopt vervolgens al snel mank omdat deelname van Nederlandse militairen aan vredesoperaties inmiddels gemeengoed is geworden. In 1978 had Nederland met uitzondering van VN-waarnemers geen ervaring met vredesoperaties. Wel had Nederland in 1963 de VN een contingent mariniers voor deelname aan VN-operaties toegezegd. Dit *stand-by* aanbod werd in 1965 nog verruimd door er een paraat pantserinfanteriebataljon van de KL aan toe te voegen. Tot 1978 was er door de VN van dit aanbod geen gebruik gemaakt.

Achtergrond

Na het aanbod in 1965 werd 44 Pantserinfanteriebataljon 'Johan Willem Friso' aangewezen om een eventuele VN-taak uit te voeren. De opleiding en de verdere voorbereidingsmaatregelen (zoals intentingen) werden voortvarend ter hand genomen. De beoogde wijze van optreden legde men in een voorschrift vast.

De VN-opleiding bestond uit een twee weken durend programma met theorie en praktijklessen. Naarmate de VN geen gebruik maakte van het Nederlandse aanbod verflauwde de belangstelling; intentingen werden niet meer bijgehouden en eind 1977 werd de VN-opleiding teruggebracht tot één instructiedag van negen lesuren. In deze toestand deed de VN voor UNIFIL een beroep op de Nederlandse regering.

Jarenlang onderzoek

Hoe de deelname aan UNIFIL is verlopen, is inmiddels bekend en kunnen we sinds 2004 ook nalezen in het namens de (toen-mallige) Sectie Militaire Geschiedenis uitgegeven boek *Vredesmacht in Libanon*. *Vredesmacht in Libanon* is het product van een jarenlang onderzoek waarbij vele tientallen meters archief zijn doorgeploegd. Bovendien hebben vele personen die in Libanon hebben gediend of die anderszins bij deze vredesoperatie betrokken zijn geweest, hun kennis, ervaringen en herinneringen met de auteurs willen delen. Het boek maakt deel uit van een project in samenwerking met het Veteraneninstituut.

Besluitvorming

Vredesmacht in Libanon begint met een ruime inleiding, bedoeld om de contouren te schetsen waarbinnen de Nederlandse deelname aan UNIFIL zich heeft voltrokken. Het boek bestaat verder uit vier delen. In het eerste deel (drie hoofdstukken) staat het besluit van de Nederlandse regering om een bataljon aan UNIFIL beschikbaar te stellen centraal.

De besluitvorming en de motieven om het verzoek van de VN in te willigen worden ontleed, terwijl tevens de vraag aan bod komt hoe dit besluit in de Nederlandse samenleving is ontvangen. Hoe reageerden het parlement, de pers, de betrokken militairen en hun familieleden? Tot slot komen in dit deel de voorbereidingen op de uitzending van Dutchbatt aan de orde.

Het tweede deel (vijf hoofdstukken) beslaat de periode vanaf de aankomst van Dutchbatt in Libanon tot aan de Israëlische inval in dit land op 6 juni 1982. Daarin wordt een analyse gegeven van het optreden van Dutchbatt als onderdeel van de VN-vredesmacht.

Hoe goed slaagden de Nederlanders erin hun taken, die uit het mandaat van UNIFIL voortvloeiden, uit te voeren? In dit deel wordt tevens uit de doeken gedaan hoe de regering in Den Haag er steeds weer toe kwam, ondanks grote problemen met de uitvoering van het mandaat, de Nederlandse deelname aan UNIFIL te verlengen.

Het optreden van Dutchbatt

Het derde deel (vier hoofdstukken) be-

slaat de periode vanaf de Israëlische inval tot aan het definitieve vertrek van de laatste Nederlanders uit Libanon in oktober 1985. Het beschrijft hoe de Israëlische bezetting van Zuid-Libanon het optreden van Dutchbatt en later van Dutchcoy heeft beïnvloed.

Aan de orde komen vragen als: welke taken konden de Nederlandse blauwhelmen onder deze nieuwe omstandigheden uitvoeren; en hoe konden zij zich nuttig maken? Dit derde deel staat tevens stil bij de vraag hoe de Nederlandse regering tot het besluit is gekomen de Nederlandse deelname aan UNIFIL te beëindigen.

Persoonlijke ervaringen

In het vierde deel (twee hoofdstukken) staan de persoonlijke ervaringen van de Nederlandse UNIFIL-militairen centraal. Hoe hebben zij hun uitzending naar Libanon beleefd? Wat maakten zij mee? Wat waren hun dagelijkse beslommingen? Wat waren de leefomstandigheden?

Het laatste hoofdstuk, van de hand van twee medewerkers van het Veteraneninstituut, gaat tevens in op de vraag hoe de Nederlandse Libanongangers na thuiskomst hun Libanon-ervaring hebben verwerkt. Welke zorg en nazorg heeft de overheid aan hen besteed en welke vormen van erkenning zijn hun ten deel gevallen? Aan het eind van het boek staan 27 bladzijden met noten.

Machteloosheid

Een steeds terugkerend onderwerp in het boek vormen de gevoelens van machteloosheid die de militairen in Libanon hebben ervaren. Machteloosheid die invloed had op militairen tijdens het optreden maar zeker ook bij het verwerken van hun ervaringen na terugkeer uit Libanon. Deze machteloosheid heeft een aantal oorzaken:

- Het mandaat in Libanon was eigenlijk onaanvaardbaar. Er was geen overeenstemming tussen de strijdende partijen, met als gevolg dat UNIFIL door alle partijen werd gepest. Zelfs de secretaris-generaal van de VN noemde de situatie in zijn halfjaarlijkse rapportages onaanvaardbaar.

- De problemen waarmee UNIFIL continu worstelde. Voor wat betreft de reacties op provocaties van Palestijnse of Libanese strijdgroepen stond men telkenmale voor het dilemma: risico's nemen of toegeven, met als gevolg het risico van uitbreiding en versterking van de enclaves.

- Optreden van Palestijnse en Libanese strijdgroepen leidde bovendien tot 'machteloze woede'. Groepen die infiltreerden en aangehouden werden, mochten met wapens terug naar eigen gebied. Om het een paar dagen later weer te mogen proberen. Het idee bestond dat het gebied gebruikt werd om pas opgeleide strijders ervaring te laten opdoen voor latere gevaarlijkere missies.

- Beschietingen op een commandopost of het hoofdkwartier van de VN mochten niet met een tegenbeschieting worden beantwoord. Dit betekende een inboeten van de geloofwaardigheid en bracht het voortbestaan van de gehele operatie in gevaar.

Kanttekeningen

Zoals wij van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie gewend zijn, is het boek zeer goed verzorgd.

Keurige, overzichtelijke kaarten begeleiden de tekst. Talrijke foto's ondersteunen de tekst. Het is jammer dat in een enkel geval een foto niet op de chronologisch juiste plaats staat, hetgeen dan enige verwarring wekt.

Zelfs hoofdstukken met ogenschijnlijk stoffige politieke onderwerpen als het besluit en het debat, zijn vlot geschreven en plezierig om te lezen. Door de gebruikte bronnen verschaffen de auteurs de lezer een kijkje in de politieke keuken.

Dat dit het vertrouwen in de politiek niet ten goede komt, valt de schrijvers niet te verwijten. Het is beschamend om te lezen dat de minister van Buitenlandse Zaken zijn collega's in de Ministerraad regelmatig bewust essentiële informatie onthoudt om tot een goede besluitvorming te komen.

De overgang tussen deel I en deel II was soms wat moeilijk omdat van een chronologische beschrijving overgegaan werd op een thematische beschrijving.

Het valt te betreuren dat in hoofdstuk 13 de bedrijfsmaatschappelijke werkers en de geestelijke verzorgers voortdurend als de 'softe sector' worden aangeduid, hetgeen onnodig denigrerend is voor een belangrijke groep medewerkers. De schrijvers van hoofdstuk 14 gebruiken terecht het woord 'zorgverleners'.

Op de achterflap van het boek staat dat er in het boek ruime aandacht wordt besteed aan de individuele ervaringen van de uitgezonden militairen. Het woord 'ruime' mag met een korrel zout worden genomen omdat slechts veertien procent van het boek handelt over de ervaringen van de militairen.

Opvallend is verder dat van de 78 geïnterviewde personen er slechts een enkeling soldaat is en de resultaten uit deze interviews gebruikt zijn voor het onderbouwen van gebeurtenissen die in de eerste drie delen van het boek beschreven zijn.

Verplichte kost...

Vredesmacht in Libanon is, ondanks deze op zich minimale kanttekeningen, een zeer waardevol document over een voor de KL belangrijke periode in haar geschiedenis.

De Nederlandse bijdrage aan de UNIFIL-vredesmacht in Libanon is voor de Nederlandse militairen niet gemakkelijk geweest.

Ondanks de onaanvaardbare situatie, die door de Israëlische inval in 1982 in Libanon nog eens werd verslechterd, is de aanwezigheid van de Nederlandse militairen zinvol geweest. In de stabiliserende, matigende, arbitrerende en humanitaire rol ligt de verdienste van de Nederlandse UNIFIL-militairen.

Voor degenen die in Libanon hebben gediend, zal het lezen van dit boek een 'feest van herkenning' opleveren. Voor de hedendaagse beroepsmilitair moet het lezen van dit boek verplichte kost zijn, omdat mede op basis van een grondig onderzoek van de archieven een uniek overzicht is ontstaan, dat een goed inzicht biedt in de wijze waarop de politieke besluitvorming over vredesoperaties plaatsvindt.

drs. J. TERPSTRA – kolonel b.d. MPSPD

Toegangsprijzen

L. Polman*

Als u het eens wordt, is er sprake van *negotiated access*. Zo heet dat in wederopbouwerslingo. Onderhandelen over toegang tot een gebied hoort bij de basisvaardigheden van iedere zichzelf respecterende internationale humanitaire interventionist.

In Liberia, als journalist, hield ik de toegangsonderhandelingen altijd kort. Met de altijd boze rebellen van het LURD die om de paar kilometer een roadblock bemanden viel toch geen fatsoenlijk gesprek te voeren. Bij het naderen van weer zo'n plankje met spijkers op de weg draaide ik mijn portierraampje een stukje naar beneden, gooide een brood naar buiten en gaf gas. De jongens van het LURD hadden altijd honger. Ze waren nog in de groei.

Op veel andere plekken in Afrika is de *negotiated access* omkleed met ritueel. Bij de grens van het rebellengebied vraagt u beleefd de chieft te spreken. De jongens bij het spijkerplankje zeggen dat u moet wachten, en wijzen op een omgevallen boom. Daarop installeert u zich. Lange tijd gebeurt er niets. Tot er in de verte eindelijk iemand een hut uitkomt met een

stoel op zijn hoofd. Dan iemand met een tafel. Uit andere hutten komen vrouwen met kookpotten en brandhout te voorschijn en zelfs een ventilator verschijnt. U ziet dat een erfje is ontstaan, niet ongezellig.

En dan, als de rijst kookt, verschijnt eindelijk dé man. Zijn met kalasjnikovs bewapende jongens gaan voorop om kinderen en geiten van het zandpad te duwen. De chieft neemt plaats op de stoel. Kijkt alle kanten op, behalve de uwe. Wrijft liefkozend over zijn maag, terwijl hij een mindere het gesprek met u laat voeren. Hij doet of het hem allemaal niet interesseert, maar luistert intussen scherp. De toegangsprijzen variëren: ik heb chiefs meegemaakt die me binnenlieten tegen betaling van één balpen. Ik heb er ook bijgezet toen VN-onderhandelaars niet binnenkwamen voor minder dan de belofte van een rondvlucht met een VN-helikopter.

Onderzoekers van het *negotiated access*-fenomeen noemen de grote en kleine heersers bij de roadblocks 'spoilers', verknallers. Ze profiteren van de wetteloosheid waardoor ze hun macht over het gebied kunnen exploiteren en proberen vrede en wederopbouw om die reden te voorkomen of te verknallen. De onderzoekers onderscheiden 'beperkte', 'in-

* Mw. L. Polman is freelance journalist en auteur van 'k Zag twee beren, over de 'achterkant' van de VN-vredesmissies.

U komt aan bij de grens van een onrustig gebied, het kan Uruzgan, Oost-Ivoorkust, of Cité Soleil in Haïti zijn. U wilt naar binnen om te wederopbouwen of noodhulp te verlenen. Dan zult u met de plaatselijke machthebbers moeten pingelen en handjeklappen over de toegangsprijs.

halige' en 'totale verknallers'. De beperkte stellen kleine eisen: mijn balpen is een voorbeeld. Met de gulzige valt ook zaken te doen, als je maar genoeg geld bij je hebt. De totale verknallers zouden de ware bedreiging voor de vrede zijn. Ze zijn niet te koop. Voor geen prijs geven ze toegang tot hun territorium.

Al-Qaida is er een voorbeeld van. Blies in 2003 de VN en het Internationale Rode Kruis in Bagdad op en zaagt in Afganistan hoofden af van mensen die de wederopbouwprogramma's van de 'ongelovigen' steunen.

Naast de totale verknallers lijken de inhalige misschien onschuldig, maar pas op: wie met ze onderhandelt, doet dat uiteindelijk ook over leven en dood. In Haïti maakte de NGO *Médecins du Monde* (MdM) er goede sier mee de enige buitenlandse organisatie te zijn die *access* had weten uit te onderhandelen met de levensgevaarlijke bendes die over sloppenwijk Cité Soleil heersen. Zelfs de VN-militairen ter plekke vertonen zich er niet, tenzij in tanks met geladen kanonnen.

In een tv-documentaire over het getto werd duidelijk wat de toegangsprijs was geweest die MdM had betaald. Een MdM-verpleegster, langbenig en hoogblond, reed door het beeld in een MdM-landrover met naast zich op de voorbank de gevaarlijkste gangleider van allemaal. De loop van het

machinegeweer van de massamoordenaar rustte op haar schoot. Ze gaf de man een lift naar een vergadering met mede-bendeleiders, vertelde ze. In een volgende scène zagen we hoe de toegangsprijs omhoog gekrikt werd. De verpleegster en de bandiet waren weer samen, maar nu in bed. Ja, zo kunnen wij het ook natuurlijk ook, die *negotiated access*!

De vraag is of we het zouden moeten mogen. Na nóg een lift in de MdM-landrover brak een schietpartij uit. De bendeleider in kwestie overleefde, maar onschuldige voorbijgangers sneuvelden. Als die verpleegster zichzelf nou eens níet naar binnen had onderhandeld, zouden die mensen dan nog leven? En als ik in Liberia níet met broden had gegooid, zouden die LURD-jongens dan van honger zijn omgevallen, met roadblocks en al?

Het antwoord is: nee. Voor mij en zo'n verpleegster tien anderen. Het staat iedere bezoeker aan alle onrustige gebieden ter wereld vrij om naar eigen inzicht verdragjes en deals te sluiten met wannabe-presidenten, para-militairen, warlords, rebellenhoofdmannen, chiefs, kind-generaals, transnationale terroristenleiders, splintergroepaanvoerders, huurlingen, militiahoofden, regimeleiders, opstandelingen en vrijheidsstrijders, op dorps-, regionaal en nationaal niveau.

Diploma's of benul zijn in de onderhandelingen nog steeds niet vereist.

BERICHT UIT AFRIKA

Goed volgerschap

M.F.J. Houben – majoor der mariniers*

Binnen de krijgsmacht bestaat een sterke focus op leiderschap. Terecht, want de krijgsmacht heeft goede leiders nodig. Er bestaat echter een stroming die niet de leider maar de volger centraal stelt. De reden is dat elke vorm van leiderschap, 'volgerschap' impliceert en het gegeven dat de meeste leiders ook volgers zijn. Een leider kan niet effectief zijn indien zijn medewerkers niet effectief in hun rol als volger zijn. Onderzoek toont aan dat volgers in vele maten en vormen bestaan. Het punt is dat de concentratie op leiderschap mogelijk eenzijdig is. Dat verdient tegenwicht.

De stelling die ik hier wil opwerpen is dat wij niet alleen 'leiderschap' op de agenda moeten plaatsen maar ook 'volgerschap'. Wij moeten onze mensen leren goede of sterke volgers te worden en te zijn. Defensie dient niet alleen in te zetten op het versterken van de leiderschapsfunctie maar op een combinatie van goed leiderschap en volgerschap. Bart Drenth, Ber Damen en Aart Goedhart hebben over volgerschap een bijzonder bruikbaar boekje geschreven dat ik niet alleen graag bij de lezer aanbeveel maar waarvan ik hierna ook enkele belangrijke inzichten zal weer-¹geven.

THEORIE EN PRAKTIJK

Theorieën over volgerschap zijn weliswaar geringer in aantal dan theorieën over leiderschap maar ook over volgerschap is nagedacht en geschreven. Zo stelt R. Kelley in een artikel voor *Harvard Business Review* dat het succes van een bedrijf niet in zijn geheel is toe te schrijven aan de leiders. In zijn artikel 'In Praise of Followers' stelt hij dat groepen met veel leiders tot chaos kunnen lei-

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van F. Matser, kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst en M.F.J. Houben, majoor der mariniers en werkzaam bij de afdeling Bestuurs-ondersteuning van het CZSK.

1 Bart Drenth, Ber Damen, Aart Goedhart (2006) *De kunst van het volgen. Over het ontvangen van leiding*, Berenschot Fundatie en Koninklijke Van Gorcum. De verwijzingen in de tekst komen van p. 35-36 en 134-138.

den maar groepen zonder leider heel effectief kunnen zijn.

Hij ontwikkelt een model voor effectief volgerschap in twee dimensies. De verticale as bevat de polen onafhankelijkheid en kritisch denken versus afhankelijkheid en kritiekloos denken. De polen op de horizontale as zijn passief versus actief. Effectieve volgers bevinden zich in het kwadrant actief/kritische denkers. Deze lijn van denken over volgerschap is door Ira Chaleff verder uitgewerkt in *The Courageous Follower* uit 1995. Wat volgens Chaleff leiders en volgers verbindt, is een gemeenschappelijk doel. Daarbij cirkelen de volgers niet om de leiders, maar cirkelen zowel de leiders als de volgers samen om het doel. Zijn vinden elkaar in het realiseren ervan.

Even belangrijk als het gemeenschappelijk doel is echter het delen van gemeenschappelijke waarden. Deze waarden valideren het doel en maken het nastreven ervan lovenswaardig. De gedeelde waarden bepalen hoe we het doel willen realiseren, maar ook wat we niet bereid zijn te doen.

MOEDIGE VOLGERS

Chaleff stelt dat een volger niet hetzelfde is als een ondergeschikte. Een ondergeschikte rapporteert aan iemand van een hogere rang en kan zowel een voorstander of een tegenstander van deze persoon of de organisatie als geheel zijn, of er onverschillig tegenover staan. Een goede volger daarentegen onderstreept het gemeenschappelijk doel en gelooft in wat de organisatie wil realiseren. Daarbij wenst hij dat de organisatie zal slagen in haar missie en steekt de handen energiek mee uit de mouwen. In zijn model onderscheidt Chaleff vijf dimensies van moedig of dapper volgerschap.

1 De moed om verantwoordelijkheid te nemen. Goede volgers nemen de verantwoordelijkheid voor hun handelen en dat van de organisatie. Zij leveren toegevoegde waarde aan de organisatie en benutten de kansen die zij krijgen om zichzelf verder te ontwikkelen.

2 De moed om te dienen. Goede volgers zijn niet bang om hard te werken. Zij ondersteunen hun leider, vullen hem aan op zijn zwakke plekken en staan hem terzijde wanneer hij vervelende besluiten moet nemen.

3 De moed om uit te dagen. Goede volgers stellen zich teweer tegen de leider wanneer zij menen dat zijn gedrag conflicteert met het gemeenschappelijk doel of de gedeelde waarden. Zij durven zich te uiten, hun nek uit te steken en het handelen van de leider te bekritisieren. Goede volgers hechten aan een harmonieuze relatie met hun leider, maar niet ten koste van het gemeenschappelijk doel of hun integriteit.

4 De moed om te participeren in veranderingen. Goede volgers hebben oog voor verandering en propageren die wanneer het realiseren van het gemeenschappelijk doel wordt geblokkeerd. Zij staan de leider bij in het aanjagen en doorvoeren van noodzakelijke veranderingen.

5 De moed om een afwijkend standpunt in te nemen en daarnaar te handelen. Goede volgers weten wanneer zij zich tegen hun leider teweer moeten stellen. Dat betekent dat zij opdrachten kunnen weigeren, hun ontslag indienen of zich als klokkenluider manifesteren wanneer de situatie of het (amorele) gedrag van de leider daarom vraagt. Zelfs wanneer dit een groot persoonlijk risico met zich meebrengt.

'LICHTE LEIDERS'

Een goede leider weet een balans te vinden tussen de taken die onvervreemdbaar deel uitmaken van zijn rol als leider en oprechte bescheidenheid over zijn betekenis. Een goede leider weet de noodzaak van zijn leiderschap te relativeren maar ontkent die niet. Ook moedige volgers leiden, alleen leiden zij van onderaf. Je zou deze vorm van leiderschap 'invers leiderschap' kunnen noemen. Goede volgers vragen om 'lichte' leiders. Drenth (et al) noemt vijf eigenschappen die de lichte leider kenmerken.

De lichte leider vervult de formele leiderschapsrol waarvan expliciet benoemd is welke verantwoordelijkheden en bevoegdheden daartoe behoren. In ieder geval gaat het om het toewijzen van taken, het beoordelen en belonen van medewerkers.

Daarnaast is de leider zich ervan bewust dat zijn rol voor een deel symbolisch is. Hij vertegenwoordigt (een deel van) de organisatie maar hij is de organisatie niet. De manier waarop hij zich gedraagt, de contacten die hij legt, de taken die

hij op zich neemt, hebben allemaal een symbolische waarde die zijn volgers proberen te ontcijferen. Een goede leider denkt niet lichtvaardig over de gevolgen die deze handelingen met zich meebrengen.

In zijn dagelijkse doen gedraagt de lichte leider zich als een goede volger. Hij draagt veel aan de organisatie bij en weet er tevens van te profiteren. Hij oefent gezag uit, maar aanvaardt ook de beperkingen die de rechten van de medewerkers aan dit gezag stellen. De lichte leider is met andere woorden, ook een partieel leider.

Leider van leiders. De lichte leider streeft ernaar dat de medewerkers in de organisatie zich gedragen als partiële leiders. Hij zoekt naar belemmeringen die medewerkers beletten zich als partiële leiders op te stellen en neemt die waar mogelijk weg. Daarbij is hij er zich echter van bewust dat de volger zichzelf ook partieel leider kan ontwikkelen.

Wanneer de lichte leider geconfronteerd wordt met dringende uitdagingen voor de organisatie (bijvoorbeeld acute bedreigingen uit de omgeving of ernstige tekortkomingen in de organisatie), valt hij uit zijn rol. Hij neemt als het ware 'crisisbevoegdheden' op zich. Een dergelijk ingrijpen is erop gericht de acute problemen weg te nemen. Het streven is ook om deze 'verzwaring' van het leiderschap tijdelijk te laten zijn en zo snel mogelijk terug te keren naar het lichte leiderschap.

GOED VOLGERSCHAP ALS COMPETENTIE

In de defensieorganisatie kunnen de leiders niet het succes van de organisatie claimen. Als geen organisatie is Defensie zo afhankelijk van de kwaliteit van haar 'junior leaders'. Individuele kwaliteiten, kennis en ervaring die moeten worden gekoesterd en worden uitgebouwd. In toenemende mate stelt Defensie competenties en competentie management in haar personeelsbeleid centraal. Waarbij een competentie een mengeling van kennis en vaardigheden is die een medewerker moet bezitten om goed te kunnen functioneren binnen de organisatie. Momenteel zijn – voor zover mij bekend – acht competenties geïdentificeerd die de leidinggevendenden binnen de defensieorganisatie dienen te bezitten.

Omdat in ons bedrijf alle leiders ook volgers zijn, wil ik een pleidooi houden om goed volgerschap aan die lijst van competenties toe te voegen. Want een organisatie met goede volgers is flexibel, slagvaardig, kent een grote mate van interne sturing en (zelf)correctie, is sterk en veerkrachtig. En dat is het nastreven waard. ■

Editoriaal – Het nieuwe evenwicht?

Op 22 februari 2007 nam minister Henk Kamp afscheid van het ministerie van Defensie. Hij zette 'Defensie' weer op de kaart. De krijgsmacht neemt deel aan operaties in Afghanistan en aan andere, minder risicovolle operaties elders. Dit nieuwe professionalisme bracht draagvlak en waardering. De vele veranderingen raakten echter alles en iedereen. De organisatie kraakt en piept. Een echt evenwicht moet nog bereikt worden. Dat is de volgende uitdaging voor de politieke, ambtelijke en militaire leiding.

W.H.C. van Straten – Maritieme operaties op middellange termijn

Voorspellen blijft moeilijk. Dat geldt ook als het gaat om markante ontwikkelingen en hun invloed op maritieme operaties op de middellange termijn. Op basis van publiek debat, openbare documenten en discussies in de media gaat de auteur na wat de trend is. Vervolgens analyseert hij de marinebouw in diverse landen om inzicht in de strategie te krijgen. Hij concludeert dat het concept van *Sea Basing* richtinggevend is, dat er 'Davids' bestaan die een maritieme 'Goliath' kunnen uitdagen en dat onderzeebootbestrijding nog steeds belangrijk is.

G.A. Rommelse – Michiel de Ruyter

Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676) is zonder twijfel de belangrijkste en beroemdste admiraal die Nederland ooit heeft voortgebracht. Hij was bij zijn leven al een legende. De auteur belicht het belang van De Ruyter aan de hand van de Tweede Nederlands-Engelse Oorlog (1665-1667). Engeland trachtte de wereldeconomie te domineren; de Republiek verdedigde haar positie. In deze oorlog demonstreerde De Ruyter zijn kwaliteiten. Hij won twee zeeslagen en voer naar Chatham. Tegelijkertijd bleef hij humaan en toonde hij zich dienaar van de Republiek. Geen wonder dat hij nog steeds bewondering afdwingt.

E.H. Kramer, T. op den Buijs en R. Richardson – Human Factors & Veiligheid (deel II)

In het voorgaande deel gingen de auteurs in op de minor 'Human Factors & Veiligheid' aan de Nederlandse Defensie Academie. Zij besteedden aandacht aan het begrip *situational awareness* en bespraken de ingenieursbenadering en de *human error* benadering. In dit tweede deel bespreken zij drie andere benaderingen: werkbelasting en werkstress, de procesbenadering en de structuurbenadering. De brede benadering van 'human factors' kan leiden tot nieuwe inzichten op het gebied van veiligheid en zo *trained incapacity* voorkomen.

J.C.E. van den Brandhof – Overeenkomsten ter beëindiging van gewapende conflicten

Gewapende conflicten eindigen meestal met een staakt-het-vuren, een wapenstilstand of een capitulatie. Vroeger volgde in de regel een vredesverdrag. Bij al deze akkoorden gaat het om volkenrechtelijke overeenkomsten. De auteur gaat in op een aantal theoretische aspecten en besteedt onder meer aandacht aan de omschrijvingen, de bevoegdheden om dergelijke akkoorden aan te gaan en de inhoud van capitulatie respectievelijk wapenstilstand. Deze akkoorden scheppen de voorwaarden voor het herstel van een normale situatie en winnen aan betekenis, juist omdat vredesverdragen minder voorkomen dan vroeger.

L. Polman – Toegangsprijzen

Wie ergens wil gaan opbouwen of noodhulp wil gaan verlenen zal met plaatselijke machthebbers over de toegangsprijs moeten onderhandelen. Een positief resultaat heet *negotiated access*. In Liberia gebruikte ik brood om *roadblocks* te passeren. Soms gaat het om rituelen. De prijs varieert. Soms is een balpen voldoende, soms een vlucht met een heli. Sommige machthebbers zijn *total spoilers*: ze verlenen geen toegang. Iedereen kan met machthebbers verdragjes en deals sluiten. Diploma's of benul zijn in de onderhandelingen nog steeds niet vereist.

M.F.J. Houben – Goed volgerschap

Binnen de krijgsmacht bestaat een sterke focus op leiderschap. Terecht, want de krijgsmacht heeft goede leiders nodig. Er bestaat echter ook een stroming die de volger centraal stelt: de meeste leiders zijn immers zelf volgers. Rond volgerschap bestaat minder theorievorming. Duidelijk is wel dat succes niet alleen van goed leiderschap afhankelijk is. Volgerschap zou een erkende competentie moeten zijn. De organisatie zou dan aan flexibiliteit, interne sturing en slagkracht winnen.

Summaries

Editorial – A New Balance?

On 22 February 2007 the Minister of Defense, Henk Kamp, left the Ministry. He put 'Defense' back on the map. Dutch Armed Forces are taking part in operations in Afghanistan and participate in other, less hazardous operations elsewhere. This new professionalism has created esteem and respect. However, the many changes have touched every corner of the organization and almost everyone within Defense. The organization moans and groans. A real balance still has to be found. This will be the next challenge for all those in charge.

W.H.C. van Straten – Medium Term Naval Operations

When it comes to the effects of salient developments that influence medium term naval operations, it is not easy to make predictions. Based on public debate, open documents and media reports the author indicates a trend. He then analyzes naval construction in several countries to gain insight in strategies. The author concludes that 'Sea Basing' is the leading concept and that self-appointed 'Davids' arm themselves to await their 'Goliath'. Also, antisubmarine warfare remains important.

G.A. Rommelse – Michiel de Ruyter

Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676) is without any doubt the most important and most famous admiral in Dutch history. A legend, even in his lifetime. The author discusses de Ruyter's role during the Second Dutch-English War (1665-1667). England wanted to dominate the world economy; the Republic had to defend its position. It was in this war that de Ruyter demonstrated his skills at crucial moments. He won two sea battles and sailed to Chatham. He remained humane and was a loyal servant of the Republic. No wonder that he still deserves admiration.

E.H. Kramer, T. op den Buijs and R. Richardson – Human Factors & Safety (Part II)

In the first part of their article the authors introduced the minor 'Human Factors & Safety' at the Netherlands Defense Academy and focused on human failures, situational awareness and some approaches to Human Factors. In this second part, they discuss three other approaches: workload and work stress, process, and structure. All approaches point at the importance of situational awareness of the operator. The broad approach of this minor may bring new insights and may prevent 'trained incapacity'.

J.C.E. van den Brandhof – Agreements to End Armed Conflicts

Armed conflicts mostly end with a cease-fire, an armistice or a capitulation. In former times, a peace treaty followed. The author reflects on some theoretical aspects of the agreements. He discusses the influence of lack of will, the differences, the authority to enter into those treaties or agreements and the content of capitulation and armistice. All agreements, however, constitute a precondition for the restoration of normal conditions. They gained importance as peace treaties fell into disuse over the years.

L. Polman – Entrance Fees

They who are willing to rebuild or to give temporary help in troubled areas must be ready to deal with local men in power. If parties come to an agreement, there is 'negotiated access'. In Liberia I used bread to pass local roadblocks. In other places there are rituals. The charges vary: Sometimes a ball pen suffices, sometimes a flight by helicopter. 'Total spoilers' are the real threat: They do not allow entry. When it comes to negotiations, certificates of qualification and sense are still not required.

M.F.J. Houben – Good Followership

Within the Armed Forces there is a strong focus on leadership. Naturally, good leaders are needed there. However, there is a movement that focuses on followership, as most leaders not only have followers, but are followers themselves. On this subject, less theory exists, but success certainly not only comes from leadership alone. Good followership should be a competence. As a result, an organization might gain flexibility and see more internal steering and resilience.

Aankondiging

PROF. IR. DR. J.M.J. KOOY-SYMPOSIUM 2007

Donderdag 19 april 2007
Marinekazerne, Amsterdam

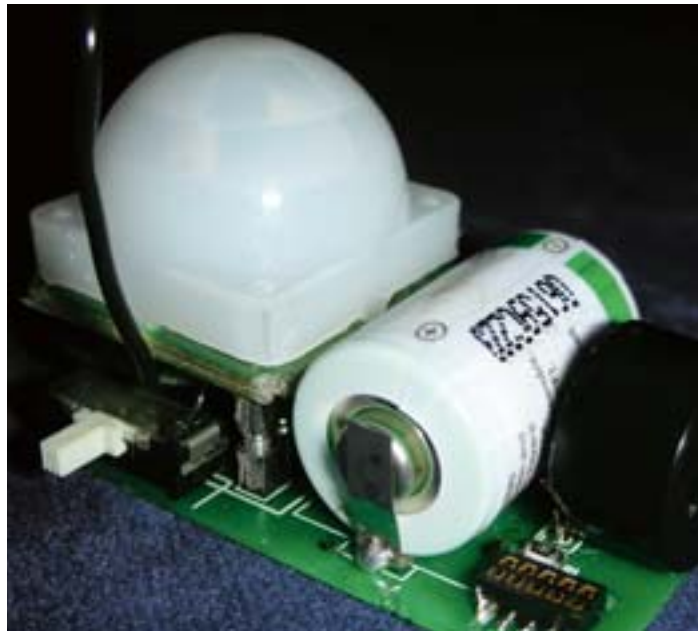
Thema:

Sensoren & Signaalverwerking

Sprekers uit de politiek, wetenschap, industrie en praktijk geven hun visie op de (on)mogelijkheden van sensoren en signaalverwerking. Dit jaar wordt het symposium afgesloten met een panel-discussie waarbij de sprekers en toehoorders in debat gaan over het thema.

PROGRAMMA

- 13.15 Ontvangst
- 14.00 Welkomstwoord door dagvoorzitter SBN bd Frits 't Hart en uitreiking Kooy-prijs door ir. Peter Krijgsman, voorzitter KIVI NIRIA-DT
- 14.30 Bgen Theo Vleugels, voormalig commandant Task Force Uruzgan
- 15.00 Dr. ir. Frank Biemans, directeur Thales Nederland B.V.
- 15.30 Pauze
- 16.00 Prof. ir. Fred Abbink, directeur Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium
- 16.30 Henk van Hoof, oud-staatssecretaris van Defensie
- 17.00 Paneldiscussie
- 17.45 Afsluiting door dagvoorzitter
- 18.00 Gezamenlijke borrel en buffet

Het symposium is georganiseerd door KIVI NIRIA, APA en TNO.

AANMELDEN

<http://kiviniria.nl/forms/Kooy-symposium2007-script.php>

INFORMATIE

martin.vanrijn@tno.nl, telefoon 070-374 03 74

Prof. Johan Kooy (1902-1983), elektrotechnisch ingenieur en wis- en natuurkundige, heeft generaties officieren onderricht in de grondslagen en de technieken van wat hij zelf noemde Ballistics of the Future. In zijn colleges bracht hij oorspronkelijke ideeën over voortstuwing, controle en besturing en constructie van raketten en satellieten naar voren.